

**T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLI ASKERİ ISLAHATLARINDA İSTİHDAM EDİLEN YABANCI
UZMANLAR
(1730- 1908)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice ARSLAN

Danışman: Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK

ISPARTA, 2010

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : TARİH EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız **YÜKSEK LİSANS** / ~~DOKTORA~~ Programı öğrencisi Osmanlı Askeri İslahatlarında Yabancı Uzmanlar tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.

Tez Adı Değişikliği **YAPILDI** / ~~YAPILMADI~~

Osmanlı Askeri İslahatlarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar
Tarih 8.6.2010 Enstitü Anabilim Dalı Başkanı (1730-190)

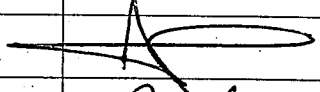
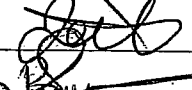
SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 8.6.2010 Salı günü saat 13.30'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Osmanlı Askeri İslahatlarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar (1730-190) konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda **OYBİRLİĞİ** / ~~OYÇOKLUGU~~ ile aşağıdaki kararı almıştır.

☒ **KABUL**

☐ **RED**

☐ **DÜZELTME**

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	<u>Prof. Dr. Behrettin Tislah</u>	
Üye	<u>Doç. Dr. Zafer Erol</u>	
Üye	<u>Doç. Dr. Behset Karauç</u>	
Üye		
Üye		

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR** / **KAZANMAMIŞTIR**.

Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI:

Tarih:

Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

Madde-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RET" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

ÖNSÖZ

Osmanlı Beyliği Bizans'a karşı gaza misyonu ile tarih sahnesine çıkmış, beylikten devlete, kısa süre sonra cihan devletine dönüştüğü zaman da bu asli sorumluluğu değişmemiştir. Kuruluşundan yıkılışına altı asrı aşan sürede kurumların oluşmasında, yetki ve sorumlulukların belirlenmesinde askerî ihtiyaçlar ve işlevler öncelikli sırayı teşkil etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde girilen yenilik faaliyetlerinde de ordunun ıslahına öncelik verilmiştir. Askeri alanda yapılan bu ıslahatlarda dönemin şartları ve devletlerarası siyasi ilişkiler göz önünde bulundurularak sık sık yabancı uzmanlardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

Osmanlı devlet teşkilatı, kuruluşuna paralel olarak sistemli bir gelişme göstermiş, askeri, idari, hukuki alanlarda da ihtiyaç kendini gösterdikçe Türk ve İslam devletleri tecrübesinden hareketle, kurumları aynen kabullenmeden bünyesine uygun bir şekilde teşkil etmiştir. Bu açıdan Osmanlı devlet teşkilatı ve kurumlarında yabancı uzmanların da istihdamı ile yapılan düzenlemeleri iki dönemde incelemek mümkündür. Yaygın olarak bilinen XVIII. yüzyılın ikinci yansından itibaren ve özellikle XIX. yüzyılda Batı ön planda tutularak girilen ıslahat çalışmaları ve o döneme kadar Osmanlı Devleti'nin kendi değer ve dinamikleri çerçevesinde genel olarak Türk-İslam geleneği çizgisindeki faaliyetlerdir.

XX. yüzyıla kadar geçen bu süreçte Osmanlı askeri kurumundaki çalışmalar ve bu kurumda kaydedilen gelişmeler, yenileşme sürecinde yapılan değişikliklerin ve gelişmelerin daha net gözlenmesi ve aynı zamanda askeri alanda istihdam edilen yabancı uzmanların bu alandaki çalışmalara tesirinin irdelenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesi ve çalışmamın gerçekleşmesi sırasında bana değerli fikirleri ile yol gösteren, yapıcı eleştirilerde bulunarak ufkumu genişleten, danışman hocam Prof. Dr. Fahrettin Tızlak'a teşekkürü borç bilirim.

Hatice ARSLAN

Mayıs 2010

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET.....	1
ABSTRACT.....	2
KISALTMALAR DİZİNİ.....	3
GİRİŞ	4
1.1. Çalışmanın Konusu.....	4
1.2. Çalışmanın Amacı.....	4
1.3. Çalışmanın Önemi	5
1.4. Sınırlılıklar	5
1.5. Çalışmanın İçeriği.....	6
I.BÖLÜM.....	7
XVIII. YÜZYILA KADAR OSMANLI ASKERİ TEŞKİLATI.....	7
2.1. Osmanlı Kara Ordusu'nun Kurulması Ve Gelişimi.....	7
2.2. Osmanlı Donanması'nın Kurulması Ve Gelişimi.....	14
2.3. Osmanlı Askeriyesinde Yabancı Uzmanlardan Yararlanma İhtiyacının Doğuşu	21
II. BÖLÜM	27
XVIII. YÜZYIL ASKERİ ISLAHATLARI VE BU ISLAHATLARDA YABANCI UZMANLAR.....	27
3.1. Lale Devri Islahatları ve Islahatlarda Yabancı Uzmanların Rolü.....	27
3.2. XVIII. Yüzyıl Islahatlarının Hız Kazanması ve Islahatlarda Yabancı Uzmanlar	34
3.3. III. Selim Dönemi Islahatları Ve Islahatlarda Yabancı Uzmanların İstihdamı.....	49
3.3.1. III. Selim Ve Islahat Layihaları	50
3.3.2. Nizam-ı Cedit'in Kuruluşu Ve Yabancı Uzmanlar.....	55
3.3.3. Humbarahane, Tophane ve Baruthanenin Islahında Yabancı Uzmanlar.....	57
3.3.4. Mühendishane'nin Kuruluşu ve Yabancı Uzmanlar.....	59
3.3.5. Donanmada Yapılan Islahatlar ve Yabancı Uzmanlar.....	61
3.3.6. Nizam-ı Cedit Islahatlarına Karşı Oluşan Tepkiler	66
III. BÖLÜM	70
XIX. YÜZYIL ASKERİ ISLAHATLARI VE BU ISLAHATLARDA YABANCI UZMANLAR.....	70
4.1. II. Mahmut Dönemi Askeri Islahatları ve Islahatlarda Yabancı Uzmanlar	70
4.1.1. Kara Ordusunda Yapılan Islahatlar ve Yabancı Uzmanlar.....	70
4.1.2. Donanmada Yapılan Islahatlar Ve Yabancı Uzmanlar	76
4.2. Tanzimat Dönemi Askeri Islahatları Ve Yabancı Uzmanlar	79
4.2.1. Polonyalı ve Macar Mülteci Subayların Osmanlı Askeriyesindeki Çalışmaları	81
4.2.2. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Osmanlı Askeri Islahatlarında Prusyalı Subaylar	84
4.2.3. Donanma ve Diğer Askeri Alanlardaki Islahatlarda Yabancı Uzmanlar.....	86
4.3. I. Meşrutiyet Dönemi Askeri Islahatları Ve Yabancı Uzmanlar	89

4.3.1 Kaehler Heyeti ve Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Islahatındaki Çalışmaları	90
IV. BÖLÜM	95
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	99
EKLER	109
EK 1.	110
EK 2.	111
EK 3.	112
EK 4.	113
EK 5.	114
ÖZGEÇMİŞ	115

ÖZET

OSMANLI ASKERİ ISLAHATLARINDA İSTİHDAM EDİLEN YABANCI UZMANLAR

(1730- 1908)

Hatice ARSLAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Yüksek
Lisans Tezi Mayıs 2010

XVI. yüzyılın sonlarına kadar geleneksel yapısını muhafaza ederek muazzam sınırlara hakim olan ve Avrupa'yı titreten Osmanlı Devleti elinde bulundurduğu güç ile yüzyıllar boyu herhangi bir değişim ihtiyacı hissetmemiştir. Ancak bu tavrının yanı sıra sahip olduğu liyakat sahibi padişahlar sayesinde çevresindeki gelişmelere de duyarsız kalmayıp özellikle askeri alanlarda ihtiyacın kendisini hissettirdiği noktalarda yenilikleri takip eden Osmanlı Devleti'nde, XVII. yüzyılda büyük çapta fetihlerin yerini kale kuşatmalarına bırakması ve askeri teknolojide Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin savaş alanlarında da kendini hissettirmesiyle yenilgiler baş göstermeye başlamıştır. Bu gelişmeler Osmanlı askeri kurumlarında değişimi zorunlu kıldığı gibi ıslahat faaliyetlerini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda modernleşme faaliyetlerinde gerekli askeri teknolojilerin ve gereken personelin temininde, Avrupalı devletlerle olan siyasi ilişkiler de göz önünde bulundurularak, yabancı uzmanlardan yararlanılma yoluna gidilmiştir.

Bu bağlamda çalışma, Osmanlı ordusunun kuruluşundan XX. yüzyıla kadar tâbi olduğu kademeli değişimde ve gelişmede rol alan yabancı uzmanların, yapılan ıslahat çalışmaları üzerindeki etkilerini, katkılarını ve Osmanlı Devleti üzerindeki faaliyetlerini irdeleyerek ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Modernleşme, Ordu, Islahat, Yabancı Uzman.

ABSTRACT

THE IMPACT OF EMPLOYED FOREIGN EXPERTS ON THE REFORM OF THE OTTOMAN MILITARY (1730-1908)

Hatice ARSLAN

University of Süleyman Demirel, Graduate School of Social Sciences, Department of
History Master Thesis, May 2010

Supervisor: Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK

By maintaining its traditional structure by late 16th century, the Ottoman State which possesses huge boundaries and gives some trembling to the Europe did not feel the need for the change because of holding the great power in its hand. Beside this behavior, Ottoman State, being not insensitive regarding the incidents happening in nearby region, followed the changes where the need was felt especially about the issues related the military fields. However, the defeats has been arisen because of leaving great conquests to besieging the castles in 17th century and the usage of European military technology at the war arenas. These kind of developments required some improvements related to military institutions and brought the reform activities along with it. Ottoman State utilized the foreign experts in order to attain the necessary military technologies and experienced staff during its modernization process.

In this context, this study provides the effects and contribution of the foreign experts on the changes and improvements of the reforms from the establishment of Ottoman armed forces to 20th century as well as their activities concerning Ottoman State.

Keywords: Ottoman Empire, Modernization, Army, Reform, Foreign Expert.

KISALTMALAR DİZİNİ

<i>a. g. e.</i>	Adı geçen eser
<i>a. g. m.</i>	Adı geçen makale
<i>a. g. t.</i>	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
s.	Sayfa

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu

“Osmanlı Askeri Yenileşmesinde Yabancı Uzmanlar” konulu bu çalışmada, Osmanlı Devleti’nin askeri alanda kademeli olarak kaydettiği gelişmede, yabancı uzmanların yeri ve etkisi incelenmiştir.

Çalışmada, fütüvvet politikası üzerine kurulmuş olan Osmanlı Devleti’nde toprakların genişlemesine paralel olarak daha kapsamlı bir orduya ihtiyaç duyulması ve bu doğrultuda Osmanlı askeriyesinin ele alınan süreçte hangi merhalelerden geçtiği üzerinde durularak konunun zemini hazırlanmıştır. Ayrıca, Batı teknolojisinde ilerlemenin Osmanlı Devleti’nde fark edilmesi ve Osmanlı’nın yüzünü Batı’ya çevirerek reform gerekliliğinin kabul görmesiyle, Osmanlı askeriyesini modernleştirme doğrultusunda yabancı uzmanlardan faydalanma yoluna gidilmesi anlatılmıştır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Ele alınan süreçte, Batı kaynaklı teknolojik gelişmelerin Osmanlı askeriyesine uygulanması ve gündeme gelen askeri ıslahatlarda yabancı uzmanların, gerek açılan askeri eğitim kurumlarında gerekse askeri uygulamalarda ne amaçla ve ne şekilde faaliyet gösterdiklerinin ortaya konulmasıdır.

Çalışmada, Osmanlı Devleti’nin belirtilen zaman aralığında siyasi gelişmelere paralel olarak Avrupa devletleriyle olan ilişkileri, bu ilişkilerin Osmanlı lehine nasıl kullanıldığı ve ordunun modernleştirilmesi doğrultusunda yabancı uzmanlardan yararlanma fikrinin ne şekilde geliştiğinin ele alınmasıdır.

1.3. Çalışmanın Önemi

Avrupa'daki bilimsel gelişme ve ilerlemenin Osmanlı Devleti'nde fark edilip nasıl bir seyir gösterdiğini vurgulayarak, Osmanlı askeriyesinde yabancı uzmanların etki ve rollerinin incelenmesi, Osmanlı Devleti'nin yabancı uzmanlardan yararlanarak orduyu modernize etme çabası, askeriyenin Batı tarzında bir işleyiş ve etkinliğe kavuşturulması amacının ortaya konulmasıdır.

Osmanlı altın çağının XVII. yüzyıl ve sonrasında çözülmeye başlamasıyla birlikte reform gerekliliğinin kendini daha yoğun hissettirmesi, yeniden merkezileşme ve ordunun modernizasyonu ile çevreye daha fazla nüfuz edip gücünü merkezde toplamak isteyen Osmanlı Devleti'nin bu bağlamdan hareket ederek üstünlüğünü kabul ettiği Batı'dan faydalanma yoluna gitmesinin ele alınmasıdır.

1.4. Sınırlılıklar

Osmanlı Devleti'nin askeri yapısının belirtilen süreçte nasıl bir gelişme gösterdiğinin ve devletin kendine özgü düzeninin çeşitli iç ve dış etkenlerle bozulmaya başlamasıyla devletin bu problemi çözmek için başvurduğu yöntemlerin neler olduğunun ele alındığı bu çalışmada, yabancı uzmanların Osmanlı askeriyesindeki etkileri ve modernleşme sürecinde Osmanlı Devleti'nin başta askeriye olmak üzere birçok alanda geçirdiği değişim ve gelişme konunun çerçevesini oluşturmuştur.

XVIII. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri yapısının gelişim evreleri, askeri alanda gayrimüslim unsurun Osmanlı ordusuna tesiri ele alınmış ve askeriyede yapılan yeniliklerin modernleşme kapsamında ülkeye getirisi incelenmiştir.

1.5. Çalışmanın İçeriği

Bu çalışmada, yabancı uzmanların Osmanlı modernleşmesinde etkileri incelenerek, Osmanlı askeri yapısının tarihsel süreç içerisinde ihtiyaçlarına yönelik geçirdiği değişim ve gelişim anlatılmıştır. Konunun daha net aydınlatılması ve detaylı aktarılması amacıyla, araştırma bölümlere ve alt başlıklara ayrılmıştır.

İlk bölümde, Osmanlı Devleti'nin askeri gücünü teşkil eden kara ordusu ve donanmanın, Osmanlı'nın kuruluşundan XVIII. yüzyıla kadar kademeli bir şekilde kaydettiği değişimden bahsedilmiştir. Ayrıca Batı'da gelişen teknolojiler karşısında Osmanlı Devleti'nin yetersiz kaldığı noktaları ve devletin özellikle askeri kurumlarında olmak üzere yaşadığı çözümler neticesinde verdiği kayıpları, telafi etmek için ve Batı'da kaydedilen askeri gelişmelerin takibi ve tatbiki noktasında yabancı uzmanların askeri alanda istihdamına yer verilişinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, Batı'ya açılmanın başlangıcı olarak kabul edilen Lale devrinde ekonomik, sosyal ve bilimsel alanda daha ileride bulunan ülkelerden yararlanma yoluna gidilmesiyle başlanan ıslahatların çekici gücü olan padişahlar ve sadrazamları vasıtası ile girilen XVIII. yüzyıl askeri ıslahatlarına yer verilmiştir. Ayrıca, XIX. yüzyıla kadar, askeri ıslahatlar kapsamında padişaha sunulan reform projeleri başta olmak üzere kara ordusu ve donanmada askeri eğitim kurumlarının çekirdeğini oluşturacak oluşumların teşkili ve askeri teknolojilerin takibi ile geliştirilen askeri mühimmat ve silahların imali bakımından kaydedilen birçok gelişmede yer alan yabancı uzmanların, bu gelişmelerdeki ve süreçteki yeri ve etkisi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, XIX. yüzyıla gelindiğinde, Tanzimat ve Islahat fermanlarının getirdiği ortamın ve özellikle yeniçeri ocağının kaldırılması ile daha sistemli ve belirgin bir şekilde ortaya çıkan modernleşme olgusunun, askeri alandaki ortaya koyulan yenileşme hareketlerine tesiri incelenmiştir. Ayrıca bu dönemde Avrupa'da yaşanan gelişmeler karşısında ülkeye gelen mültecilerle, askeri teknoloji ve metotların tatbiki noktasında yararlanan diğer yabancı uzmanların, Osmanlı askeri ıslahatları üzerindeki etkileri ve I. Meşrutiyet döneminde bu konuda kaydedilen gelişmelerdeki rolleri irdelenmiştir.

I.BÖLÜM

XVIII. YÜZYILA KADAR OSMANLI ASKERİ TEŞKİLATI

2.1. Osmanlı Kara Ordusu'nun Kurulması Ve Gelişimi

Osmanlıların ilk dönem askeri kuvvetleri aşiret kuvvetlerinden oluşturulmuştur. İlerleyen dönemlerde aşiretten beyliğe, beylikten devlete, devletten imparatorluğa geçiş yaşandıkça ordu da geliştirilmiş ve değişmiştir. Osmanlılar, kendilerinden önceki İslam devletlerinde de uygulanan ikta veya tımar sistemine tekabül toprağa bağlı ordu düzenini başarıyla uygulamışlardır.* Yeni ordu düzenli, aylık alan ve bunun karşılığında daimi surette hizmet edecek bir ordu olmuştur. Yeni ordunun profili şöyledir: Piyade olarak kurulan birliklere “yaya”, atlılardan meydana gelen kuvvetlere de “müsellem” adı verilmiştir. Aynı zamanda Belirli bir düzenleri olan ve maaş karşılığı hizmet eden bu yeni tesis edilen kuvvetlerde Müslüman unsurların yanı sıra gayrimüslim unsurlardan da faydalanılmıştır. Gelişen süreçte; Ertuğrul Bey’de aşiret, Osman Bey’de beylik, Orhan Gazi’de devlet haline gelen imparatorluk bu büyümeye paralel olarak kara kuvvetleri de geliştirmiştir. Düzenli bir ordunun tesisinden sonra ilk etapta fetihlerde kullanılan Türkmen gruplardan artık sınır boylarında yarar sağlanmış ve bunlara “akıncı”, “deli” denilmiştir. Devlet fetihlerle ve kendi içerisindeki yapılan reformlarla ilerleyen dönemlerde daha da büyüyecektir. İmparatorluk kara kuvvetleri yine bu büyümeden nasibini almış ve daha da güçlenmiştir. Orhan Gazi döneminde kurulan düzenli ordu giderek güçlenmiş ve I.Murat döneminde sistemli bir yapı haline gelmiştir¹.

Toprakların genişlemesiyle birlikte daha kapsamlı bir orduya ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti’nde, Merkez (Kapıkulu) Ocakları ve Eyalet Kuvvetleri olarak

* Bu sisteme göre muhtelif devlet memurlarına ve özellikle askeri ümeraya maaş yerine belli bir toprak parçası veriliyor ve burada belirli sayıda asker yetiştirmesi isteniyordu. Bu sayede devlet, hazineden para harcamadan büyük bir daimi orduya sahip oluyordu. Bkz; Fatih Ünsal, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Devleti Kara Kuvvetleri (1826–1876) (Teşkilâtı-Gelişimi)*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2007, s. 2.

¹Ünsal, a.g.t, s. 2.

teşkilatlanan Osmanlı askeri kurumlarının kademeli bir biçimde geliştirilmesi, askeri alandaki çalışmalara yansımaları açısından çok önemlidir.

Türklerin Avrupa kıtasına geçmelerinden sonra Rumeli'de fetihlerin artmasına paralel olarak askere olan ihtiyaç daha da artmıştır. Bunun için 1363 yılında çıkartılan Pençik Kanunu gereğince savaş esirlerinden yararlanılma yoluna gidilmiştir. Fakat askerî eğitimlerini I. Murat zamanında kurulan Acemi Ocağı'nda almışlardır. Bir askerî okul statüsündeki bu ocak sadece yeniçeri değil, bütün kapıkulu ocaklarının nefer ihtiyacını; Pençik Kanunuyla savaş esirlerinden ve daha sonra çıkarılan Devşirme Kanunuyla Hristiyan tebaadan karşılamıştır².

Kapıkulu Ocaklarının en büyüğü ve en nüfuzlusu I. Murat zamanında Edirne'de kurulmuş olan Yeniçeri Ocağı'dır. Yeniçeri Ocağı'nın asker kaynağı uzun süre devşirme sistemiyle temin edilmiştir.* Ancak XVI. yüzyıl sonlarında hudut kalelerinde istihdam edilmek üzere kul kardeşi adıyla yabancılardan da asker yazılmış, ayrıca kuloğlu adıyla yeniçeri çocukları da askere alınmaya başlanmıştır³. Yeniçeri ocağı, kuruluşu sonrasında uzun süre Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturan bir kurum olmasına rağmen, zamanla işlevini yitiren kadrolar, ilerleyen süreçte büyük aksaklıkların çıkış noktalarını teşkil etmiş ve aynı zamanda çağın gereklerine uymak için atılacak adımları da geciktiren en büyük engel olmuştur.

Osmanlı askeri kurumunda Yeniçeri ocağından sonra kurulan topçu ocağı ise gerekli olan savaş mühimmatının temin ve yapımı noktasında üstlenmiş olduğu görev sebebiyle büyük önem arz etmektedir.

Topçuluğun savaş teknolojisindeki öneminin bilincinde olan Osmanlı padişahları, top dökümü konusunda gelişmelere kayıtsız kalmamış ve bu anlamda

² Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.249.

* Bu kanuna göre, savaşlarda alınan esirlerden beşte biri vergi karşılığı devletin olacaktı. Önceleri kısa bir eğitimden sonra Yeniçeri Ocağı'na alınan savaş esirlerinin bunun mahzurları görülünce, Anadolu'daki Türk ailelerinin yanına verilmesi kararlaştırıldı. Böylece esirler küçük bir ücret karşılığı hem çiftçilik yapacaklar, hem de Türk-İslâm âdet ve geleneklerini öğreneceklerdi. *Ankara Savaşı'ndan sonra fetihlerin durması yeni asker kaynağı aranmasına yol açtı ve bu da "devşirme" sistemini doğurdu. Daha önceki İslâmî Türk devletlerinde pek uygulanmayan bu sistem, Çelebi Mehmed zamanında uygulanmaya başladıysa da, kanunlaşması II. Murat zamanında gerçekleşti. İhtiyaca göre beş altı yılda bir yapılan devşirme işlemi başlangıçta mahalli yöneticiler tarafından gerçekleştirilmiş, fakat bunların bazı suiistimalleri görülünce bu iş merkezden gönderilen memurlara bırakılmıştır. Bkz; Özcan, "Osm. Dev. Ask. Yap.", s.249.

³ Özcan, "Osm. Dev. Ask. Yap.", s.252.

gelişme kaydedebilmek için Avrupa'da yapılan çalışmaları yakından takip etmiş, uygulama alanında da yabancı uzmanlardan büyük ölçüde yararlanmıştır.

Özellikle Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi için topa büyük önem vermiş, yerli ve yabancı uzmanlardan yararlanmış, hatta bizzat kendisi balistikçi gibi çalışarak topçuluğun gelişmesine katkılarda bulunmuştur. Fatih, İstanbul'u fethetmek için güçlü topların gerektiğini anlamış ve bu amaçla Edirne'de dökümhaneler kurdurtmuştur.(bkz. Ek-1). Bu dökümhanelerde Saruca Usta, Müslihiddin Usta, Macar asıllı Urban ve Cenevizli Donar, Nürnbergli Jörg gibi topçuluk alanında uzman kişiler çalışmışlardır. Bu sayede topların hem çapı hem de tahrip gücü artırılmış ve barut üretme metotları geliştirilmiştir. Tahrip gücü yükseltelen top, XV. yüzyılın ikinci yarısı boyunca geliştirilmiş, bu sayede XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin askeri gelişmesinin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir⁴.

XV. yüzyıldan itibaren gelişen Osmanlı topçuluğu, bu yüzyılda en mükemmel seviyeye çıkmış; fakat bir sonraki asırda gerilemeye başlamış ve gelişen Batı topçuluğu karşısında, XVIII yüzyıla kadar teknik olarak yenilenememiştir⁵.

XVI. yüzyılda Osmanlılar sadece topa önem vermemiş aynı zamanda hafif ateşli silahların imali üzerinde de durmuştur. Arkebüz*, tüfek, gülle, humbara, barut ve diğer cephanelerin imali ve yapımı için batılı teknisyenlerden de faydalanarak bu alanda önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Örneğin 1551 yılında Osmanlı payitahtını ziyaret eden Nicolaos de Nicolay, bu batılı teknisyenlerin "Hristiyanlığa büyük zararlar verecek şekilde Türklere silah ve cephaneleri imal edebilmeleri için kendi icatlarını, savaş alet ve

⁴ 1522'de Rodos'un alınmasında, 1526'da Mohaç Meydan Muharebesi'nde Osmanlı topçu ateşi galibiyeti belirleyen temel etken olmuştur. Osmanlılar topu sadece kalelerin kuşatma ve savunmalarında kullanmamışlardır. Fatih Sultan Mehmed 1473 tarihinde Otlukbeli Meydan Muharebesi'nde topu birinci derecede önemli ve kesin sonuç alan silah olarak kullanmıştır. 16. yüzyılın ilk yarılarında Avrupa topçuluğundan daha etkin olan Osmanlı topçuluğu 17. yüzyıl boyunca gerilemiş ve 18. yüzyılın ikinci yarısında açık bir düşüş yaşamıştır. 18. yüzyılın sonlarında ise yeni düzenlemelere gidilmiştir. Aynı zamanda Fatih ve II. Bayezid ateşli silahların devamlı gelişmesi, geliştirilmesi fikrindeydiler. Yeniçeriler II. Bayezid dönemine kadar kılıçla donatılmışlardı. II. Bayezid yeniçerileri tüfekte silahlandırmıştır. Bkz; Cemalettin Taşkıran, "Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 562.

⁵ Özcan, "Osm. Dev. Ask. Yap.", s. 258.

*Tüfeğe benzer ilk ateşli silah 1400'lerde yapılan ve arkebüz olarak adlandırılan küçük bir toptu. 1500'lerde daha gelişmiş tüfekler yapıldı. Bunlar ağızdan dolduruluyor ve fitilli ya da çakmaklı bir ateşleme sistemiyle ateşleniyordu.

edevatlarını öğrettiklerine” işaret etmişti. Vincente Roca, ilk baskısı 1556'da yapılan *Tarih* adlı eserinde İspanya'dan sürülen Yahudilerin Osmanlılara "prinç top ve ateşleme tertibatları gibi savaş habislikleriyle ilgili olarak bildiklerinin çoğunu öğrettiklerini" ileri sürmüştür. Aynı zamanda diğer yabancı seyyahlar da eserlerinde; Osmanlıların top arabalarını yapmayı ve kullanmayı Yahudilerden ve Marranolar'dan öğrendiklerinden bahsetmişlerdir. Her ne kadar Yahudilerin askeri tekniklerin Osmanlılara iletilmesindeki rolleri abartılmamalıysa da, Osmanlı ve Yahudi kaynakları, katkılarının inkâr edilemeyeceğini göstermektedir. İstanbul'daki Tophane-i Amire'nin 1517 yılına ait hesaplarında Yahudi demircilere ait kayıtlar da bulunmaktadır. “Burada Yahudi demircilerin (Ahengeran-i Yahudiyan) sayısı belirsiz (görüldüğü kadarıyla Yahudi olmayan) demirci ustası (Çeküççiyan) ve körükçü ustası (körükçiyan) ile birlikte on üç adet dövme demir top yaptıklarından söz edilmektedir. XVI. yüzyılda yaşamış bir Yahudi yazar olan Elijah Capsali I. Selim'in "Yahudileri çok sevdiğini, çünkü onların kendisi için yaptıkları toplar ve silahlar sayesinde ulusları yenip büyük kralları öldürebileceğini gördüğü" kanaatindeydi.”⁶ Kaynaklar Tophane-i Amire'de Avrupa'nın birçok yerinden gelen uzmanların çalıştığını ve Yahudilerin azınlıkta olduğunu göstermektedir. 1544 yılında İstanbul'a gelmiş olan Savoylu seyyah Jerome Maurand Tophane'de padişah tarafından top dökmek için istihdam edilen kırk veya elli Alman olduğundan söz etmektedir. İstanbul'daki Fransız elçisi D'Aramon 1547-48 yıllarında Tophane'de bazı Fransız, Venedikli, Cenovalı, İspanyol ve Sicilyalı uzmanların çalıştığını ilave etmiştir⁷.

XVII. yüzyılda bu tür yabancı uzmanlar Osmanlı topçularına yol göstermeye devam etmişlerdir. 1664 yılında bir İngiliz mühendis Macaristan'da Osmanlı silahlarının geliştirilmesi için belirgin katkılarda bulunmuş, bunun yanında Girit'teki Kandiye kuşatmasında Cornaro adındaki bir İtalyan topçusu Türklere yardım etmiştir. XVII. yüzyılın sonlarında mevcut olan yeni kuşatma ve savunma tekniklerinin bu yollarla aktarımının hâla istenileni temine yeterli olup olmadığıysa, tartışmaya açıktır⁸.

⁶Gabor Agoston, *Barut, Top, Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü Ve Silah Sanayisi*, Çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s.70-72.

⁷Agoston, *a.g.e.*, s. 70-72.

⁸Agoston, *a.g.e.*, s. 64.

Osmanlı'nın ilk dönemlerde ateşli silah imalathanelerinde çalışan teknik elemanların çoğu Hristiyan Sırlardan oluşturulmuştur. Ancak XVI. yüzyılda ateşli silah üretiminde Osmanlılar, yabancı teknik elemanın yanında kendi elemanlarının yetişmesine de önem vermişler, yabancılardan ziyade kendi tüfekçilerini kullanmaya gayret etmişlerdir. Öyle ki 1680 yılına gelindiğinde Avusturya savaşlarında Türklerin kullandıkları tüfekler Avusturya ordusundakilerle aynı kalitede hatta bazı yönlerden daha üstündür. Bu durum XVIII. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş değişmiş, Osmanlılar, Batı'dan askeri malzeme yanında yeni sistemleri de ithal etmeye başlamışlardır. Daha sonraları ise çeşitli barut imal eden ve devrin barut yapılan fabrikaları olarak nitelenebilecek baruthaneler kurulmuştur⁹.

Savaş teknolojisinde meydana gelen bu gelişmeler, savaş alanlarında da kendisini göstererek değişime neden olmuştur. XVII. yüzyılda büyük çapta fetihlerin yerini kale kuşatmalarına bırakması; barut, top ve tüfek kullanımını zaruri hale getirmiştir. Böyle bir disiplin, eğitim ve taktik, sipahilerde olmadığı için tımar sistemi işlerliliğini yitirmiştir. Eski klasik silahlarıyla (ok, yay, kılıç, mızrak, gürz...) savaştan tımarlı sipahiler artık meydan muharebelerinde iş göremez hale gelmiştir. İşte bu durum XVII. yüzyıldan itibaren Tımarlı Sipahi Ordusu'nun ihmaline neden olacaktır. Savaşların beklenenden uzun sürmesi ve bunun doğal bir sonucu insan kaybının artması nitelikli askere duyulan ihtiyaç ve mevcut askerlerin bu ihtiyaçlara cevap verememesi var olan yanlış politikalara bir yenisini daha eklemiştir. Tüm bu durumlar asker alımlarında ve eğitim düzeylerinde esnekliklere yol açmış ve asker ihtiyacı farklı yollardan sağlanmaya başlamıştır. Bu noktada sipahilerin kapıkulu ocaklarına alınması uygulamasına başlanmış, böylelikle devşirme sistemi de bozulmuştur¹⁰.

Aslında Osmanlı Devleti'nin asıl savaş gücünü oluşturan eyalet kuvvetlerinin, en kalabalık sınıfını oluşturan tımarlı sipahi teşkilatı en mükemmel

⁹ Aynı zamanda Osmanlı 18. yüzyılın başında artık İngiliz usulü barut kullanmaya yönelmiştir. Osmanlılarda top ve diğer ateşli silahlar için gerekli olan barut önceleri bu işi geçim aracı olarak benimsemiş ve barutu el tezgahlarında yapan ustalardan satın alınmıştır. bkz; Yavuz Unat, "Osmanlı Teknolojisine Genel Bakış", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 638.

¹⁰ Mehmet Öz, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar Ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", <http://www.akademiktarih.com/onyedinci-yuzyilda-osmanli-devleti-buhran-yeni-sartlar-ve-islakat-cabalair-hakkinda-genel-bir-dege.html/>, (Erişim: 13. 12. 2009), Ünsal, a.g.t., s. 9.

şeklini XVI. yüzyıl ortalarında almıştır. Aynı zamanda devlet topraklarının çok genişlemesi, tımarlı sipahi sayısını arttırırken, Kanuni zamanında yapılan seferler de sipahilerin imtiyazlarının çoğalmasına sebep olmuştur. Ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin en güçlü askerî birliklerini oluşturan tımarlı sipahi teşkilatı özellikle tımar sistemindeki bozulmalardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Tımarlı Sipahi'nin zararına olan bu durum, merkezde yer alan ve idarecilere daha yakın olan kapıkulu kuvvetlerinin yararına olmuştur. Taşradaki kuvvetlerin gücünün ve buna paralel olarak da nüfuzunun azalmasına neden olurken, merkezde yer alan kuvvetlerin gücünün, sayısının ve buna bağlı olarak da nüfuzunun artmasına sağlamıştır. Bundan dolayı gittikçe önemi azalan tımarlı sipahiler XVII. yüzyıl ortalarından itibaren geri hizmetlerde kullanılmaya başlanmış, bunların yerini vezir ve valilerin yanlarındaki saruca-sekban ve levend gibi nizamsız kuvvetler almıştır. Bu değişiklik ilerleyen dönemlerdeki reformların da temel meselesi olmuştur. Kapıkulu sayısındaki artış sanıldığığının aksine İmparatorluğa yeni yükler getirmiştir. Ulufelerin ödenmesi için imparatorluk, mevcutta bulunan kaynaklarına el atınca denge unsuru olan eyalet askeri de dağılmış ve neticede bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir¹¹.

Batı da Avrupa'dan Macaristan'a, kuzeyde Kafkasların yarısına, doğuda Mezopotamya ve Arabistan'a, güneyde Mısır'a ve Akdeniz adalarına ulaşmış durumda olan Osmanlı İmparatorluğu, XVI. yüzyılın başlarında oldukça geniş bir alana sahip olmuştu. Bu geniş topraklar üzerinde yüzyıllarca kalabilmenin ve hüküm sürebilmenin ilk şartı da şüphesiz kuvvetli bir orduya sahip olmaktı. Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu'nun asıl gücü ordusundan gelmekteydi. Özellikle Kanunî dönemindeki Osmanlı ordusu ile diğer ordular arasında bariz ve büyük farklar vardı. Bu devirdeki Türk ordusu sayı bakımından da oldukça kabarıktı. Zira teknik ve moral üstünlükleri ne kadar ileri olursa olsun, çok geniş bir arazide imparatorluk olarak hüküm sürebilmek için sayı bakımından da üstün olmak gerekliydi. Aynı zamanda Osmanlılarda sanatkârlardan oluşan yardımcı sınıflar da vardı. Bunlar gerek kale içlerinde garnizon ihtiyaçlarını giderir, gerekse sultanın emri ile kale kuşatmalarına götürülürlerdi. Bunlar arasında Müslümanlarla beraber çok sayıda Hristiyan

¹¹ Ünsal, *a.g.t.*, s. 8., Özcan, "Osm. Dev. Ask. Yap.", s. 262.

halk da vardı. Osmanlılarda ordu ile millet iyice kaynaşmıştı.* Bu durum da ordunun başarılarında çok büyük bir etken olmuştur¹². Ancak üst üste gelen olumsuzluklar neticesinde Osmanlı teşkilatında XVII. yüzyıl başlarından itibaren özellikle askeri alanda olmak üzere, idarî, iktisadî ve ilmî hayatta yozlaşma ve bozulmalar baş göstermiştir.

Eskiden beri süregelen bazı gelişmeler geleneksel kurumları temelden sarsmıştır. XVI. asır başlarından itibaren hissedilen ve asrın sonunda hızlanan nüfus artışıyla birlikte özellikle ziraî ekonominin aynı oranda büyümemesi, Şehzade Bayezid olayında şehzadenin etrafında oluşan Saruca ve Sekban taifesinin daha sonra başıbozuk, işsiz yurtsuz bir duruma düşmesi, aslında ilimle alakası olmayan bazı gençlerin bir yolunu bularak Anadolu medreselerine suhte olarak kaydolmaları gibi Osmanlı geleneğinde daha önce bilinmeyen olayların yaşanması büyük karışıklık yaratmıştır¹³.

Özellikle Osmanlı askerî teşkilatının bozulma sebeplerinin başında, yürürlükte olan teamül ve kanunlara riayetsizlik gelmiştir. Bunun ilk örneğini II. Selim dönemi vermiştir. Cülusu sırasında usule uymayıp kapıkulu ocaklarının cülus bahşisini vermek istememesi, yeniçerilerin hoşnutsuzluğuna yol açmış, sonunda usule uygun olarak bahşiş ve terakkiler (maaş zamları) verilerek mesele çözümlenmişse de padişahın ocak üzerindeki nüfuzu kırılmıştır. Ardından ocak nizamındaki asıl bozulmaysa III. Murad zamanında başlamıştır. Devşirme Kanunu'na uyulmayarak asker arasına yabancıların alınması, özellikle Şehzade Mehmed'in (III. Mehmed) sünnet düğününde, mahareti görülenlerin kul kardeşi adı altında talim terbiye görmeden yeniçeri yapılması, ocak nizamını temelinden sarsmıştır. Ocağın mevcudu ve nüfuzu gittikçe artmış, maaşların ve cülus bahşişlerinin ödenmesi mesele haline gelmiştir. Bütün bunların yanı sıra doğuda Safevî, batıda Habsburg ile birçok yerde uzun süreli olarak yapılan gereksiz savaşların Osmanlı maliyesini

* Asker milletin sırtından geçinmezdi. Levazımın kendine verdiğinden başka ne yemek, ne almak isterse mutlaka bedelini öderdi. Bir askerin köylüden zorla bir tavuk alması veya atını herhangi bir buğday tarlasına bırakması idam dahil çok ağır cezaları gerektirirdi. Sefer sırasında Osmanlı askerlerinin girdikleri bostan veya bağlarda yedikleri üzüm veya meyvelerin yerine altın akçe bıraktıkları bir gerçektir. bkz; Taşkıran, *a.g.m.*, s. 561.

¹² Taşkıran, *a.g.m.*, s. 561-562.

¹³ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Esas Yapısının Bozulması Ve Islahı Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler", *Türkler Ansiklopedisi*, cilt 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 839-840.

büyük sıkıntıya düşürmesi ve Osmanlı piyasasına akan ucuz Amerikan gümüşü de ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. XVII. yüzyıl başlarından itibaren sık gerçekleşen bahşişler yüzünden hazinede para kalmamış, ayarı düşük para verilince de askerle esnafın arası açılmış ve sonu gelmez isyanlar çıkmıştır. Çıkar kavgası yüzünden bazen vezir ve ağaların da tahrikiyle çıkan bu ayaklanmalara çoğu zaman öteki yaya ve atlı kapıkulu ocakları da katılmış, böylece İstanbul sık sık askerî isyanlara sahne olmuştur¹⁴.

Gelişmelere Osmanlı-Avrupa mukayesesi penceresinden bakıldığında 1566-1593 arasında Devlet Avrupa ile uzun bir barış dönemine girilmiş, bu dönemde Avusturya önemli ölçüde toparlanma, askerini yeniden düzenleme ve ateşli silahlar ve de harp teknolojisinde kendini yenileme imkânı bulurken, Osmanlı Devleti büyük bir talihsizlik olarak İran'la savaşa girmiş, toparlanma bir tarafa sosyal ve ekonomik bakımdan büsbütün yıpranmıştır. Bu durumun yanı sıra 1593-1606 arasındaki uzun savaş dönemi ise ateşli silahların kullanımında Avrupa'nın üstünlüğünün daha açık bir şekilde fark edilmesini sağlamıştır¹⁵.

XVIII. Yüzyıla geçiş aşamasında ise Karlofça anlaşmasından sonra Köprülü ailesinden Amcazade Hüseyin Paşa (1699-1702) üç yıllık sadrazamlığı süresince Osmanlı ordusunu etkili ve güvenilir yapma çalışmalarına girişmiştir. İşe 1701 tarihli bir fermanla başlamıştır. Bu fermanla kapıkulu askerlerinin maaşları gözden geçirilmiş, görevlerini yapmayanlar ocaklardan atılarak yerlerine her zaman disiplin ve eğitim altında olma zorunluluğu bulunan köylüler getirilmiştir¹⁶.

2.2. Osmanlı Donanması'nın Kurulması Ve Gelişimi

Osmanlılar, yerleştikleri bölge itibariyle bir kara beyliği konumunda olmasına karşın zamanla kıyılara ulaştıklarında ilhak ettikleri yerlerdeki denizci toplumların birikiminden istifade ederek deniz faaliyetlerine girişmişlerdir. Osmanlıların denizlere açılmasında ilk hareket noktası Gelibolu olmuştur. Boğazların

¹⁴ İpşirli, *a.g.m.*, s. 840.

¹⁵ İpşirli, *a.g.m.*, s. 842.

¹⁶ Mehmet Doğan, *18.Yüzyıl Osmanlı Askeri Islahatları (1703-1789)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,1999, s. 53.

askerî ve iktisadî bakımdan önemiyle birlikte devletin ciddi bir deniz politikası gütmesi gerektiğini ilk fark eden padişah Yıldırım Bayezid, Gelibolu'da bir deniz üssü kurmak üzere 1390'da Saruca Paşa'yı Kaptanıderyalık görevine getirmiştir. Donanmanın sefere çıktığı daha sonraki dönemlerde de Gelibolu önemli bir toplanma yeri ve hareket üssü olma konumunu sürdürmüştür¹⁷.

XVI. yüzyıl başlarında bir deniz imparatorluğuna dönüşen Osmanlı denizciliğinin geçirdiği 150 yıllık dönemde meydana gelen gelişmeler için bazı önemli değişim noktaları tespit etmek gerekmektedir. Bu noktaları Yıldırım Bayezid'in Gelibolu'yu donanma üssü ve tersane olarak teşkil etmesi, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethederek Karadeniz ile Akdeniz'e açılma süreci, II. Bayezid'in sessiz ve derinden devam eden hazırlık dönemi ve Yavuz Sultan Selim'in İstanbul tersanesini üs haline getirme safhası olarak ele almak doğru olacaktır¹⁸.

Gelibolu da tersanenin kurulmasıyla birlikte XIV. yüzyılın son yarısından itibaren Osmanlı da donanma faaliyetleri arttırılmış ve Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı donanması ilk defa Batı donanmasıyla temas etmiştir. Osmanlı sınırlarının Ege sahillerine varmasıyla bu denizde ilk Türk donanma faaliyetlerinin başlaması, Mora'nın doğusuna akınlar düzenlemesi Venediklileri telaşa düşürmüştür. Gün geçtikçe tecrübe kazanan Osmanlı donanması II. Murat zamanında Karadeniz' de faaliyetlere başlamış ve bu sayede Trabzon Rum Devleti vergiye bağlanmıştır¹⁹.

Osmanlılar önceleri deniz erleri ve gemi mürettebatı olarak Türkleri görevlendirirken bunların yanında Rumları, İtalyanları ve Katalanları da görevlendirmişlerdir. Bunların aralarında Fransız olanlar bile vardır. Bu durum I. Murat zamanında denizci olan Venediklilerle temasa geçmesiyle ve yabancı personellerin bu alanda görevlendirilmesiyle devam etmiştir. Bu çalışmalarla Osmanlıların önceleri küçük olan savaş gemileri yavaş yavaş büyümeye başlamıştır²⁰.

XV. yüzyılda Osmanlı denizciliğine, İtalya şehir devletlerinden olan ve denizlerdeki ticareti ve hakimiyeti elinde tutan Venedik ve Ceneviz gibi iki büyük

¹⁷ Yusuf Alperen Aydın, *Osmanlı Denizciliği (1700-1770)*, İstanbul üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 5.

¹⁸ İdris Bostan, "Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, cilt:9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 275.

¹⁹ Ali İhsan Gencer, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt:6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 564.

²⁰ Taşkıran, a.g.m., s. 564.

devletin deniz teknolojisi ve personel takviyesi bakımından önemli etkisi olmuştur. Bu sebeple denizlerde hakimiyet mücadelesi yapan bu iki devletten Ceneviz'in yanında yer alan Osmanlıların kendi mücadelelerinde de Cenevizli denizcilerden yararlanmış olmaları tabiidir. Nitekim 1416 Osmanlı-Venedik deniz savaşında görev yapan ücretli denizcilerin çoğunluğunu başta Cenevizliler olmak üzere pek çok Latin teşkil etmiştir. Buna karşılık tersane ve gemi teknolojisinin geliştirilmesinde ise Akdeniz dünyasının en ünlü deniz imparatorluğu olan Venedik'in tesiri görülmüştür²¹.

Osmanlı donanmasının deniz aşırı fetihler için hazır konuma getirilmesi kademeli bir şekilde olmuştur. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'in denizcilik konusundaki ciddi çalışmaları Osmanlı denizciliğinin geliştirilmesi sürecine ivme kazandırmıştır. Bu dönemde yabancı uzmanların desteği alınarak geliştirilen tophanede ve Haliç'te kurdurduğu tersanedeki gemi yapımında büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak donanmada istenilen seviyeye ulaşılamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Yakındoğu ve Doğu Akdeniz'de yükselişi ve Türk denizciliğinin cihanşümül bir gelişme istikameti almaya başladığı devirse II. Bayezid devri (1481-1512) olmuştur. II. Bayezid Osmanlı Devleti'nin bir deniz politikası ile yüz yüze bulunduğunu idrak eden ilk Osmanlı sultanıdır. Zira II. Bayezid açık denize elverişli bir donanmaya malik bulunmadığı müddetçe Venedik ile baş edilemeyeceğini ve dolayısıyla devletin geleceği için çok mühim olan Doğu Akdeniz hakimiyetinin sağlanamayacağını gayet iyi anlamıştır. Venedik'in Doğu Akdeniz'deki bu avantajlı durumunu göz önüne alarak Osmanlı donanmasını yeni bir tarzda teşkilatlandırmanın gereğini anlamış ve 1495'te devrin en büyük denizcisi Kemal Reis'i devlet hizmetine alarak Türk denizcilik tarihinde "Büyük Türk Donanma Kaptanları" çağını açmıştır. Donanmanın yeniden teşkilatlandırılması Osmanlı Donanmasının Venedik ile açık deniz mücadelesi yapabilecek konuma getirmiştir²².

Bu dönemde Gemi inşa teknolojisinde yapılan yeniliklerle Venedik gemilerini yakından izleyen Osmanlı denizcileri bu devletlerin gemileri tarzında çeptiri, kalyon ve göke (bkz. Ek 2) denilen savaş gemileri inşa etmeye başlamışlardır.

²¹ Bostan, "Bey. İmp. Osm. Den.", s. 277.

²² Gencer, *a.g.m.*, s. 572.

Ayrıca donanmada top etkili bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve uzun menzilli gemi topları döktürülerek teknelere monte edilmiştir.²³

Bütün bu çalışmalar sayesinde Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz hakimiyetinin temelleri atılmıştır. Ancak 1500 senesinden sonra; iç sorunların artması, özellikle Safevi devleti ile olan anlaşmazlık II. Bayezid'in daha kuvvetli bir deniz politikası gütmesine zaman bırakmamıştır. Bütün bunlara rağmen II. Bayezid zamanında takip edilen deniz politikası; XVI. yüzyıldaki Türk deniz satvetinin temellerini hazırlamış, dolayısıyla Osmanlı imparatorluğunun cihanşümül bir devlet olmasına büyük katkısı olmuştur. Bundan dolayı II. Bayezid Türk deniz tarihinde anılmaya değer bir hükümdardır²⁴.

Osmanlı denizciliğinin gelişip güçlenmesinde ki en büyük amillerden birisi, Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) denizciliğe verdiği büyük önem ve gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerdir. Onun saltanatına kadar, Fatih'in Haliç'te yaptırdığı tersanede büyük bir değişiklik yapılmamıştır. Karadaki başarıları kadar denizlerde de güçlü olmayı isteyen Yavuz, Haliç'teki mevcut tersaneyi Galata'dan Kağıthane'ye kadar genişleterek, içerisinde 300 göz bulunan tersane binasını yaptırmıştır. (1515). Bu büyük tersanenin inşası ile Osmanlı donanmasının merkezi, Gelibolu'dan Haliç'e nakledilmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar donanmanın merkezi olan Tersane-i Amire'nin temelleri atılmıştır. Bu güçlü donanma, o dönemde ele geçirilen Mısır ve Suriye sahilleri ile denizleri kontrol altında tutmada büyük görevler yerine getirmiştir²⁵.

Osmanlı donanmasının teşkilat ve mürettebatı önceleri iki sınıfa ayrılmıştır. Birincisi tersanenin esas erkânı olan sanatkârlardır. Muvazzaflar yahut daha sonra kullanılan tabirle Gedikli sınıfı diyebileceğimiz bu sınıf: kaptanlar, reisler, kalafatçılar, marangozlar vesair sanat erbabından oluşturulmuştur. Diğer sınıf ise gemilerdeki cenkçi askerlerdir ve bunlara Azap denilmiştir. Bunun yanında Gemilerin kürekçileri mahkûmlardan esir edilen Hristiyanlardan sağlanılmıştır. Aynı zamanda harp zamanında donanmaya cenkçi olmak üzere yeniçeriler ve

²³Ersin Gülsoy, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Akdeniz'de Osmanlı Hakimiyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, cilt 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 589, Taşkıran, a.g.m., s. 564.

²⁴Gencer, a.g.m., s. 573.

²⁵İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire*, Ankara 1992, s. 3-4.

cebeciler de ilave edilmiştir. Yavuz zamanında bu teşkilat biraz düzeltilmiş, sahil veya sahile yakın sancakların askerleri de donanmaya tayin edilmiştir.²⁶

Türk donanması, 29 Mayıs 1436 Gelibolu Muharebesinden 7 Ekim 1571'deki İnebahtı mağlûbiyetine kadar 155 yıl hiçbir deniz savaşını kaybetmemiştir ki bu kadar uzun bir devre, denizcilik tarihinde az görülür. 1571 mağlubiyetinin ardından üstün gayret ve mükemmel teşkilat sayesinde beş buçuk ay gibi kısa sürede iki yüzden fazla kadirga donanmış olarak yeniden kaptan paşanın emrine verilmiştir²⁷.

Yavuz Sultan Selim'in erken vefatı, denizcilikle ilgili planlananların yapılmasını engellemiştir. Fakat oğlu Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı donanması Avrupa devletlerinden bile ileri seviyeye ulaşmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, İstanbul Tersanesini babasının istediği düzeye çıkarmış ve tersane tartışmasız, dünyanın en büyük ve en güçlü tersanesi haline gelmiştir. Bu tersanede hiçbir sıkıntı çekmeden aynı anda 130 adet gemiyi birden en ucuz ve en kaliteli şekilde inşa edecek tesisler bulunuyordu. Tophane ve devletin diğer harp sanayi kurumları, imalat gücü bakımından İstanbul Tersanesinden sonra geliyordu. Yine Kanuni döneminde Macaristan'ın Osmanlı'ya katılmasından sonra Tuna Nehrinde de bir ince donanma kurulmuş, bölge ihtiyaçlarını karşılamak için de Rusçuk'a bir tersane inşa edilmiştir²⁸.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, gemi sanayisinde yapılan hamlelerin yanı sıra Barbaros Hayreddin Paşa, Turgut ve Kılıç Ali Reis gibi tecrübeli denizcilerin devlet hizmetine alınmaları, Osmanlı donanmasını gerçek anlamda ilk defa Avrupa donanmalarından daha üstün bir duruma getirmişti. Türk denizciliğinin altın dönemini yaşadığı bu yıllarda Barbaros Hayreddin Paşa, Preveze'de Haçlı donanmasını hezimete uğrattığı bir sırada, başka bir Türk filosu Hadım Süleyman Paşa kumandasında Hindistan'da Diyun Kalesini kuşatmıştır. Seydi Ali Reis'in Akdeniz'deki faaliyetleri neticesinde Kızıldeniz ve Karadeniz'den sonra Akdeniz'de bir Türk gölü haline gelmiştir. Kanuninin vefat ettiği yıllarda Osmanlı Devleti'nin sınırları, Habeşistan'dan Estergon'a, Fas'tan Hazar Denizi'ne kadar yayılmıştır.

²⁶ Gencer, *a.g.m.*, s. 573.

²⁷ Taşkıran, *a.g.m.*, s. 565.

²⁸ Ali Rıza Şimşek, *Osmanlı Ordusunda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları Ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 40.

Hatta Osmanlı filoları Septe Boğazından geçerek İzlanda'ya kadar gitmiş, Hint okyanusundan Zengübar'a, Diyu'ya hatta Sumatra'ya kadar uzanmıştır²⁹.

Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra yerine geçen oğlu II. Selim zamanında (1566–1574) Türk donanması, hâla Akdeniz'in en güçlü deniz kuvvetidir Hatta Avrupa ülkeleri arasında Türklerin denizde yenilmez olduğu gibi bir inanış oluşmuştur. Ancak 1571 yılında Kıbrıs'ın fethi ve İnebahtı (Lepanto) deniz savaşında Osmanlı donanması feci bir şekilde Haçlı donanmasına yenilmiştir. Kıbrıs'ın fethi 70.000 Türk'ün canına mal olduğu gibi, büyük emeklerle oluşturulan Osmanlı donanmasının da telef olmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında II. Selim, 1571–1572 kışında ve dört ay gibi kısa bir sürede İstanbul Tersanesinde 150 parçalık yeni bir donanma inşa ettirmiştir. Kaptan-ı Deryalık makamına Kılıç Ali Paşayı getiren padişah II. Selim tersane alanını daha da genişleterek donanmayı 250 parçaya çıkarmıştır³⁰.

Bu sürecin arkasından Osmanlılar Akdeniz'de kadırgalı hasımlarıyla başa çıkabilmişlerse bu yeni deniz ve askerlik teknolojisinin yayılmasına katılmayı sürdürdükleri içindir. Bu süreçte Babîâli'nin tabileri olan Mağrip korsanları ile mühtediler ve Hristiyan maceraperestlerin hepsi önemli roller oynamışlardır. 1579 ile 1582 yılları arasında Cezayir'de tutsak kalmış olan İspanyol Benedik'ten Diego de Haedo, Cezayir'in tarihi ve coğrafyası üzerindeki tanınmış çalışmasında 1581 yılında Cezayir'de kalyon sahibi olan otuz beş korsanın listesini vermektedir. Bunlardan üçü mühtedilerin oğulları olup, yirmi ikisi de mühtedi idiler. Bunlar arasında; Altı Cenovalı, üç Rum, iki İspanyol, İki Venedikli, iki Arnavut, bir Macar, bir Fransız, bir Yahudi milletinden, bir Korsikalı, bir Kalabriyalı, bir Sicilyalı ve bir Napolili vardı. Korsanların sadece on tanesi Türk idi. Kuzey Afrikalı gemi sahipleri arasında bu denli bir kültürel çeşitlilik olduğu göz önünde bulundurulduğunda, korsanların Osmanlılara paha biçilemez bir uzman denizci havuzu sağlamış olmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Akdeniz'de bu mühtedilerin yüzlercesinin istihdam edilmesi askeri kültürdeki etkileşimi kolaylaştırmakta ve bölgede ortak bir denizcilik ve askerlik

²⁹ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 18-19.

³⁰ Gencer, *a.g.e.*, s. 21.

bilgisinin oluşmasıyla sonuçlanmaktaydı. Türk denizciliğinin kelime hazinesinin İtalyan ve Yunan kökenli olması, Akdeniz'in bu "kültürel birliğini" yansıtmaktadır³¹.

XVII. yüzyıl kaynakları da Osmanlıların Akdeniz ve Adriyatik'in ortak uzmanlar havuzundan gelen denizciler ve askerlerden beslenmeye devam ettiklerini düşündürmektedir. Böylece Osmanlı'nın, Venedikli ve İspanyol hasımlarının kullandıklarından farklı olmayan bir teknoloji kullanma imkânları olmuştur. 1645 yılındaki Osmanlı Amiralî Yusuf Paşa, nam-ı diğer Yasef Maskovic, Dalmaçya'daki Osmanlı-Venedik sınır boyundan gelen bir mühtedir. Hanya'nın teslimi ile sonuçlanan Girit'deki ilk çıkarma sırasında (1645) padişahın filosuna başarıyla komuta etmiştir. Ayrıca 1669 yılında bir İngiliz gemisi İspanya'nın Akdeniz kıyısının güneyinde küçük bir Cezayir gemisini ele geçirdiğinde, İngilizler kaptanın Lübeck'li bir mühtedi olan Ali Reis adında bir kişi olduğunu görmüşlerdir. Ali Reis'in yanında başka mühtediler de gemide görev yapmıştır. Osmanlı vakayinameleri ve kişisel anlatılar da Osmanlı Padişahlarının hizmetinde olan bazı şöhretli taraf değiştirenlerden ve Hristiyan mühtedilerden söz etmektedir. Bunlara ek olarak, Osmanlılar İspanyol ve Venedik kıyı kentlerine ve Kuzey Afrika'daki İspanyol Presidio'larına [askeri yerleşim] yaptıkları akınlar kadar büyük deniz muharebelerinde de Hristiyan esir almışlar ve bunlarla Osmanlı donanmasına binlerce Avrupalı kürekçi sağlamışlardır³².

Yapılan tüm bu çalışmalara rağmen XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlılar gemi yapım teknolojisinde Batı'dan geri kalmaya başlamıştır. Bunun temel nedeni, Osmanlılar'ın kürekle hareket eden gemilerde (çekdiri) ısrar etmeleridir. XVI. yüzyılda Portekizliler, İspanyollar ve bazı Avrupa ülkeleri yelkenli gemiciliğe (kalyon) geçmişler, Osmanlılar ise ancak XVII. yüzyıl sonlarında kalyonculuğa geçebilmişlerdir³³.

Özellikle İnebahtı'dan sonra 1645 yılına kadar Akdeniz'de önemli bir faaliyette bulunmayan Osmanlı Donanması, kısa süre de olsa denizlerdeki bu faaliyetizliği ve geliştirilmeyişi sebebiyle gerilemeye başlamıştır. 1645 yılında Venedik ile başlayan savaşlar sonrası bu gerileme daha açık bir şekilde kendini hissettirmiştir.

³¹ Agoston, *a.g.e.*, s. 85.

³² Agoston, *a.g.e.*, s. 86.

³³ Unat, *a.g.m.*, s. 639.

Venedik XVII. yüzyılda Akdeniz’de tekrar üstünlüğü ele geçirmiştir. Hatta Osmanlı donanmasını mağlup ederek boğaz dışındaki bazı adaları ve Bozcaada’yı ele geçirmiş ve İstanbul’u tehdit etmiştir. Osmanlı donanmasındaki bu gerilemenin devletin geleceğini tehdit ettiğini fark eden padişah IV. Mehmet, kalyon tipi gemilerin inşasına önem vermiş ve kalyonlardan oluşan bir donanma oluşturmuştur. 1682 yılından itibaren oluşturulan kalyon tipi donanma, Mezemorta Hüseyin Paşanın Kaptan-ı Derya olmasıyla birlikte Akdeniz’deki üstünlüğü tekrar ele geçirmiş ve 1770 Çeşme faciasına kadar geçen 80 yıl boyunca bu üstünlüğünü sürdürmüştür³⁴.

2.3. Osmanlı Askeriyesinde Yabancı Uzmanlardan Yararlanma İhtiyacının Doğuşu

Osmanlıların Avrupa karşısındaki askerî üstünlüğü XVI. yüzyıl sonunda sarsılmaya başladı. Osmanlı askerî gücünün azalmaya başlaması söz konusu değildi; ancak denge Avrupa’nın güçlenmesiyle bozulmaya başlamıştır. XVI. yüzyıl sonunda askerî güç dengesinin Osmanlı Devleti aleyhine dönmeye başlamasının gerçek sebebini kavramak, Türkiye’nin Batı’nın saldırıları karşısında asırlar sürecektir ayakta kalma çabalarının neden sonunda yetersiz kaldığını anlamak bakımından çok önemlidir³⁵.

XVI. yüzyıl sonunda Batı Avrupa’da askerlik alanında çok önemli bir dönüşüm süreci başlamıştır. Dönüşümün merkezinde tüfegin standart piyade silahı haline gelmesi vardır. Özellikle 1590’larda Flemenk askerlerinin meydan savaşlarında tüfegin ateş gücünden yararlanmak için bulduğu usulle* piyade askeri savaş meydanında o zamana kadar görülmemiş şiddette, kesintisiz bir ateş gücüne ulaşmıştır. Bu gelişme askerlik sanatını kökünden değiştirmiştir. Savaşlarda artık iki ordunun birbirine girmesi ve her askerin bir düşman askeriyle göğüs göğse çarpışması devri kapanmıştır. Savaş, stratejisi tüfekli piyade birliklerinin çeşitli düzen ve konuşlanmalarına dayanır olmuştur. Askerlik bireysel beceri ve ya

³⁴ Şimşek, *a.g.t.*, s. 42.

³⁵ Selim Somçağ, *Osmanlı Ve Batı*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 33.

* Flemenk askerleri meydan savaşlarında tüfegin ateş gücünden yararlanmak için bir usul bulmuşlardı. Asker üç saf olup arka arkaya diziliyor, ilk saftakiler aynı anda ateş ettikten sonra çömelerek tüfeklerini doldururken arkadaki saf ateş ediyor, böylece en arkadakiler ateş ettiğinde en öndekiler tüfeklerini doldurmuş olarak yeniden ateş edebiliyorlardı. Somçağ, *a.g.e.*, s. 33.

cesarettten çok talime ve koordinasyona bağlı bir iş haline gelmiştir³⁶. İşte bu nokta Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip edip bunları itina ile tatbik eden Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıla gelince askeri teknolojiadaki yenileşmeye ayak uyduramayışının temellerini oluşturmuştur.

Bu süreçte hızla zenginleşen, daha büyük ve geniş ordular kuran Avrupa'nın yanı sıra, XVII. yüzyıl içinde Osmanlı düzeni de kökten değişmiştir. Ancak bu değişim Avrupa'daki gibi sistemin kendi içinden doğan bir gelişme değil, dışarıdan kaynaklanan bir değişim olmuştur. Sistemi dışından irdeleyen dönüştürücü güç ise askeri sahada üstünlüğü ele geçirmeye başlayan Avrupa olmuştur. Bunun en somut tezahürü olan tüfekli ve talimli piyade askerin ise Osmanlı düzeninin bünyesine kolaylıkla uyarlanabilecek bir amil değildi. Osmanlı düzeninde askeri, siyasî ve ekonomik olarak temel önem taşıyan tımarlı asker, süvarilerdi. Bu süvariler; at üstünde savaşır, at üstünde ok atar, at üstünde kılıç çalardı. Ağızdan dolma tüfeklerin bu atlı asker tarafından randımanlı olarak kullanılması çok zor, birden çok süvarinin bu işi koordineli olarak yapması ise imkânsızdı. Demek ki Frenk ordularında sayısı her geçen gün artan tüfekli askerle başa çıkabilmek için Osmanlı ordusunun ok, yay, kılıç ve kargıyla savaşan süvari ağırlıklı bir ordudan tüfekli piyade askerine dayanan bir orduya dönüşmesi şarttı. Bu iş de mevcut askerle yapılamazdı. Birincisi, tımarlı sipahileri atadan dededen gördükleri atlı askerlikten, kılıç, ok ve yaydan ayırmak çok zordu. İkincisi ve daha önemlisi, sipahiler sefer haricinde Rumeli ve Anadolu coğrafyasının dört bir köşesine dağılmış olan topraklarının başındaydı. Bunları talim için bir araya getirmek imkânsızdı. Yaya asker olan ve kışlalarda yaşayan yeniçeriler ise bu göreve çok daha uygundu. Ancak bir hassa ordusu olan yeniçerilerin sayısı bu iş için yetersizdi Ayrıca yeniçeri maaşlı asker olduğu için bunların sayısını istendiği kadar arttırmak da mümkün değildi. Bu şartlar altında bulunan çözüm Anadolu ve Rumeli halkından sekban adında ücretli asker alınmasıydı. Ancak bu ücretlerin karşılanması, XVI. yüzyıl sonucunda hazine gelir fazlalığı bulunmayan hatta savaşların ağırlaşan masrafları sebebiyle (1589) sikke tağşışı* yapan, Osmanlı Devleti için çok büyük bir problemdi. Bu durumda sekbanları finanse etmek için yapılacak en mantıklı iş, artık ordunun bel

³⁶ Somçağ, *a.g.e.*, s. 33-34.

* Sikke Tağşışı: Devalüasyon.

kemiğini teşkil etmeyecek olan tımarlı sahiplerinin gelirlerinin sekbanlara aktarılmasıydı. Böylece XVI. yüzyıl sonunda bu dönüşüm sonucunda devlet hazinesi gelişen teknoloji ve düşmanların güçlenmesiyle artan savaş masraflarını iyi kötü karşılayabilir hale geldi³⁷.

Osmanlı ordusunda ve toprak düzenindeki bu değişimler tımar sisteminin tamamen çökmesine neden olmuştur. Çöken sistemle ekonomik darboğazda, yeni sistemi oturtmaya çalışan Osmanlı Devleti'nde sipahilerin uzun süren savaşlarda yenilmesi ve firarların artması, ordudan asker tasfiye edilmesi için uygun ortamı hazırlamıştır. XVII. yüzyılda büyük ölçüde tamamlanan bu tasfiyelerse, XVI. yüzyılda başlayacak ve Anadolu'yu kasıp kavuracak 20 yıllık bir isyanın fitilini ateşlemiştir. Bu isyanlarla büyük darbe alan tarım ve ticaret zor durumdaki devlet hazinesinin durumunu daha da kötüleştirmiştir. Öte yandan bu süreçte yeniçerilerin, zaman zaman anlık çözümlerle geçirtilen sıkıntılarının halledilebilir boyutlardan çıkıp bu isyanları araç olarak kullanarak devlet idaresine karışmaları, XVII. yüzyılın yeniçeri isyanları devri oluşunu da beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Tarihi'nde 1589 Yeniçeri İsyanı çok önemli bir olaydır. Bu olayla, asilerin kelle istemeye kadar varan bütün isteklerinin yerine getirilmesi sonucu, Saray ve sadaret makamının hâkimiyeti ve yaptırımcı gücü bundan böyle Yeniçeri Ocağı'nın eline geçmiştir. Aynı zamanda Kapıkulu askeri olan yeniçerilerin teşkilatlı ve silahlı birlik olarak Osmanlı idari merkezi olan İstanbul'da bulunmaları ve yaptırımcı bir baskı unsuru olarak kullanılacak özellikleri taşımaları sebebiyle; içte menfaat gruplarının menfaatlerinin kollanması ve dışta ise düşman devletlerinin programlarını tatbik ettirmede saray ve sadarete karşı devamlı bir baskı unsuru olarak kullanılmaları söz konusu olmuştur. Bu sayede çok sayıda padişah, sadrazam ve devlet adamı ve bunların ülkenin selametine olan ıslahat programları alaşağı edilmiş, genelde bozulmuş olan düzenin devamı sağlanmıştır. Artık bundan böyle Osmanlı'da sistem, padişah ve sadrazam değişmelerinin asıl itici gücünü Yeniçeriler teşkil etmiştir. Bu ocağa çok sayıda yabancı ve düşman ajanı sızması sonucu iş büsbütün çığrından çıkmış, ocağın 1826'da kaldırıldığı tarihe kadar, 238 yıl boyunca olan hemen hemen bütün rejim ve iktidar değişmelerini, yeniçerileri kendi hunhar emelleri

³⁷ Somçağ, *a.g.e.*, s. 47-54.

uğrunda kullanan iç ve dış düşman güçler tayin etmiş, bu entrikalar, Osmanlı Devleti'nin yıkılışının en büyük sebeplerinden birisi olmuştur³⁸.

Bütün bu olumsuzlukların yanında dış koşullarla gelişen süreci de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti, 1683-1699 seneleri arasında Avrupalı Hristiyan devletlerin meydana getirdiği "Mukaddes ittifakla" yaptığı savaşı kaybetmiştir. Bu harplerin neticeleri Osmanlı devlet ve millet hayatında derin tesirler meydana getirmiştir. XVIII. asra gelindiğinde ilerlemeler ve fetihler durmuş ve siyasi, medeni ve teknik alandaki üstünlükler Avrupa'ya kaptırılmıştır. Ticaret yollarının değişmesi, yeni icatlar, teknik alanlardaki atılımlar, fikir ve eğitim sahalarındaki gelişmelerin neticeleri olarak Avrupalılar ilerlemişler ve gelişmişlerdir. Avrupa'da yeni bir medeniyet doğarken Osmanlı temsil ettiği medeniyetin dinamikliğini kaybetmiştir. Osmanlı münevverleri ve devlet adamları "medenî üstünlük" zihniyetiyle, bu durumu kolay kabul edemediklerinden, Avrupa'da Reform ve Rönesans'tan sonra gelişmeleri takip edememişlerdir. Aslında, Osmanlı Devleti, XIV. asırdan bu yana Avrupa devletleriyle çeşitli siyasi münasebetler içerisinde olmuştur. XVI. asırda özellikle Fransa ile dostluklar kurularak Avrupa'ya pencere açılmış, diğer Avrupa devletlerine de elçiler gönderilmiştir. Fakat bu elçilerin sürekliliği sağlanamamış bu yüzden Avrupa'da olup bitenlerden yeterince haberdar olunamamıştır. Hâlbuki XVII. asrın başlangıcından itibaren Fransa, Avusturya ve Lehistan elçileri Osmanlı Devleti'ne yerleşmeye başlamışlardır. Osmanlılar bütün bunlara kayıtsız kaldıkları gibi Avrupa'ya gönderdikleri ticari ve diplomatik temsilcilerini de ya gayrimüslimlerden göndermişler veya temsilcilerine gayrimüslim tercüman vermişlerdir. Bu durum Osmanlı Batı münasebetlerinde Osmanlı Devleti'nin aleyhine olmuştur³⁹.

Fransa, Osmanlı Devleti'nde XVIII. asırdan itibaren başlayan buhranlı devrede ona yardım etmek gibi bir siyasi tercih içerisine girmiştir. Ancak bu siyaset, başlangıçta Osmanlı Devletini Rusya'ya karşı askeri manada güçlendirmek ama aynı zamanda da Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında ticari üstünlüğü sağlamlaştırmaya

³⁸ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat Kurumları Ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. I-II, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s.153-157, Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, C. III-IV, s. 1-2.

³⁹ Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri Ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, 1995, s. 174.

yöneliktir. Bu arada Avusturya ve Rusya'nın faaliyetleri de Osmanlı Devleti'nin aleyhinedir. XVII. asırda Avrupa'da başlatılan merkantilist hareketlerde Amerika, Afrika ve Ön Asya'ya doğru Osmanlı Devleti aleyhine genişlemiştir⁴⁰.

Dış politikada bu gibi gelişmeler olurken devletin iç bünyesinde de bir takım yönetim bozuklukları başlamıştır. Türk halkı iktisadi gücünü yitirmiş azınlıklar birinci plana geçmeye başlamışlardır. Müslümanların vergi yükleri arttığı için hayat seviyeleri düşerken gayrimüslimlerinki yükselmeye devam etmektedir. XIII. asrın başlarında Avrupalı tüccarlar devletin iç kısımlarına kadar; Konya, Aydın, Manisa, Balıkesir, Kütahya gibi vilayetlerde gayrimüslimlerle ortaklık kurarak ticari yapılanmalarını genişletmişlerdir. Aynı dönemde merkezde başlayan yönetim alanında ve sosyal alanlardaki bozukluklar köylere kadar ulaşmıştır. Üzerlerinde vergi yükleri artan köylüler ya topraklarını terk ederek şehirlere göçmüşler ya da eşkıyalık yapan; aşiretler ve diğer topluluklara katılmışlardır. Mahalli yönetimlerde yerli ayanların ağırlığı artmış ve başına buyruk olmuşlardır. Ayanların beslediği kuvvetler savaflara gitmedikleri gibi halkın huzurlarını da bozmuşlardır. Bütün bu hadiselerin neticesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemindeki hayat seviyesi düşmüştür. Halkın, büyük şehirlere göçleri önlenemediğinden şehirlerin yönetimi aksamış ve özellikle İstanbul'un yönetimi mesele olmuştur⁴¹.

Yaşanılan tüm bu gelişmelerde, askeri teknolojiye yenileşme karşısında kaçınılmaz hale gelen değişimin, Osmanlı Devlet sisteminin çözülmesine sebep oluşu aşikârdır. Bu sebeple kuruluşundan bu yana temellendirdiği sistemin çöküşünü yaşayan Osmanlı, içinde siyasi, sosyal ve ekonomik buhranlarla boğuşurken; Rönesans ve reform hareketleri ile kendini yenileyen, coğrafi keşiflerle dünyanın büyük bir kısmını sömürgesi haline getirerek zenginleşen Batı'nın üstünlüğünü kabullenmek zorunda kalmıştır.

Bu kabullenme beraberinde Avrupa'daki gelişmeleri takip etmek ve aktarmak için devamlı surette yararlanılan Avrupalı teknisyen tedarikinin hız kazanmasına sebep olmuştur.

XVIII. yüzyıla kadar yabancı uzmanlardan yararlanma çalışmaları gözden geçirildiğinde; Batı tekniğinin Osmanlılara transferini ilk dönemde sağlayan Hristiyan Bosnalı ve Sırların yanında bu süreç Avrupa'nın daha uzak ülkelerinden gelen

⁴⁰ Karagöz, *a.g.m.*, s. 175.

⁴¹ Karagöz, *a.g.m.*, s. 176.

İtalyan ve Alman uzmanların katılmasıyla devam etmiştir. Daha ileri tarihlerde sayıları artan Fransız, İngiliz ve Hollandalı teknisyenler de Osmanlı hizmetine girmiştir. Bütün bunların yanında, Osmanlılar Batı'dan teknoloji transferini sağlamak üzere Saray'da taife-i efrenciyan* adında bir teknisyen sınıfı çalıştırmışlardır⁴². Ancak XVIII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı ile Batı arasındaki gittikçe büyüyen farkı kapatmak için bu döneme kadar yapılan çalışmalar Osmanlı cephesinde cereyan eden olumsuzluklar yüzünden tatmin edici sonuçlar doğuracak kadar yeterli olamamıştır.

* Bu teknisyen sınıfa, Batı sanatını, tekniğini bilen anlamında, Taife-i Efrenciyan isimi verilmiştir.

⁴² Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlılar Ve Batı Tenolojisi, Araştırmalar Yeni Görüşler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1992, s. 125-128.

II. BÖLÜM

XVIII. YÜZYIL ASKERİ ISLAHATLARI VE ISLAHATLARDA YABANCI UZMANLAR

3.1. Lale Devri Islahatları ve Islahatlarda Yabancı Uzmanların Rolü

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti gerek İmparatorluk sınırları içerisindeki huzursuzluklar, gerekse hem Batı'da, Rusya ve Avusturya, hem de Doğu'da İran tarafından yapılan saldırıların olduğu bir dönemde iki büyük cephede savaşmak durumunda kalmıştır. Osmanlı orduları, bu savaşlarda her ne kadar eski devirlerdeki ihtişamlı zaferlere ulaşamıyorsa da, düşmanları karşısındaki mağlubiyetleri sınırlıdır ve çoğu zaman savaşlarda galip gelmektedirler: 1699 Karlofça antlaşmasıyla elinden çıkan Azak Kalesi ve Mora Adası gibi mühim toprakları, asrın başlarında Ruslardan ve Venediklilerden geri almışlardır. 1711 Purut zaferi Ruslara karşı kazanılmış mühim bir galibiyettir. Fakat bu süreçte Osmanlı ordularının mağlubiyetleri de devam etmekteydi. Bunun sebebi devletin zayıflığından değil savaş taktik ve teknolojilerinin yetersiz olmasından kaynaklanmaktaydı⁴³. Bu durumda ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesi için değişimin gerekliliğini fark eden Osmanlı Devleti de yenilik arayışları içerisine girişmiştir.

XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti, temsil ettikleri medeniyet içerisinde, devlet hayatında meydana gelen eksiklikleri yine kendi kendine yeterli olacağı düsturlarıyla çözmeye çalışmıştır. Ancak XVIII asrın başlarından itibaren meydana gelen "zihniyet değişimi" ardından eksikliklerin giderilmesi için çareleri kendi medeniyetlerinin dışında da aramaya başlamışlardır. Türk modernleşme tarihinin başlangıcı olarak nitelendirilen bu dönemde, 1595 yılında başlamış olan geleneksel düzene dönme arayışlarının yetersiz olduğunun kabul edilerek, ekonomik, sosyal ve bilimsel alanda daha ileride bulunan ülkelerden yararlanma yoluna gidilmiştir⁴⁴.

⁴³ Mustafa Kaçar, "Osmanlı Hizmetindeki Mühtedi Avrupalılar", Osmanlı Bankası Arşiv Ve Araştırma Merkezi, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0708.html, 12 Aralık 2007, s. 3-4.

⁴⁴ Şimşek, *a.g.t.*, s.70., Karagöz, *a.g.m.*, s. 173.

Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde umumiyetle III. Ahmet'le başlayan dönem batıya açılmanın başlangıcı olarak kabul edilir. Yapılan çalışmalar açısından da Sultan III. Ahmet devrinin ıslahat hareketlerini iki dönem halinde ele almak gerekir. Birinci dönem 1703'den 1718'e Pasarofça antlaşmasına kadar olan zamandır. İkinci dönem 1718'den 1730'a Patrona Halil isyanına kadar olan devirdir. Birinci dönemdeki ıslahat hareketlerini sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'nın ıslahatları meydana getirir. Bu dönemde hudutların tahkimi konusunda ve aynı zamanda askeri, idari, mali, içtimai alanlarda birçok düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin gayesi, Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşturmaktır. Islahatların odak noktası da askeri alanlarda yapılacak olan ıslahatlardır. Devlette diğer alanlarda yapılan ıslahatlarda askeri ıslahatları takviye mahiyetindedir. Yalnız şurası unutulmamalıdır ki XVIII. asrın bütün dünya tarihinde en önemli vasfı ıslahat asrı olmasıdır. Bu asırda Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve Amerika'da karakter itibarıyla farklı, fakat netice itibarıyla Batı cemiyetinin tesiri altında ıslahat ve inkılapların yapıldığına şahit olunmuştur. Bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da yapılmak istenilen ıslahatlar da Batı esaslı olmuştur. Bu arada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır ki, o da Osmanlı Devleti'ndeki batılılaşma hareketlerinin hemen hiçbirisi tabandan gelen halk hareketleri olmadığından ıslahat hareketlerinin "çekici gücünü" ıslahat taraftarı padişahlar ve onların korumaları altındaki sadrazamlar meydana getirirler. Osmanlı Devleti'ndeki ıslahat hareketleri tahlil edilirken göz ardı edilmemesi gereken en önemli hususlardan birisi budur. Osmanlı Devleti'ndeki ıslahatlar hakkında görüş belirten Avrupalı ilim adamlarına göre de Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşmasından sonra eski satvet ve ehemmiyetini kaybederek Avrupa siyasetine yönelmiştir ve artık yalnız başına hareketlerden vazgeçmiştir. Osmanlı devlet adamları bu mağlubiyetten sonra Avrupa medeniyetinden bazı unsurların seçilmesi ile ve Rusya'da olduğu gibi dinamik bir batılılaşma ve modernleşme ile bütün zafiyetlerinden sıyrılarak eski gücünü kazanacağını düşünmüşlerdir⁴⁵.

Bu görüşlerden hareketle Osmanlı Devleti'nde Hristiyan azınlıklara devlet hizmetinde aynı yıllarda görevler verilmesini ve bu azınlıkların yetkili kılınmasını daha iyi anlayabiliriz. Çünkü bu bağlamda Hristiyan azınlıklar yenileşme sürecinde geçiş rolünü üstlenmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin askeri alanda gerilemesi, önlerine

⁴⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 46-47. Karagöz, a.g.m., s. 176-178.

batılılar ile savaşmak yerine yeni politik usuller üretmek mecburiyetini getirmiştir. Bu sahada kendilerine gereken tecrübe azınlıklarda (özellikle Rumlarda) vardır. Çünkü Osmanlı tebaası olan azınlıklar devletin onlara sağladığı engin hoşgörü içerisinde dini ve ekonomik bir takım sebeplerden dolayı Avrupalı devletlerle sıkı münasebetler içerisinde dirler. Ayrıca Rumlar Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketlerinde sadece vazifeli olarak bulunmuş aynı zamanda batı dünyası ile yakın ticari münasebetleri ve getirdikleri batılı kıymet ve değerleriyle de katkılarda bulunmuşlardır. Tabi ki Osmanlı Devleti'nde meydana getirilen batılılaşma fikirlerinin oluşmasında yalnız Rumların batılı transferleri yeterli görülemez. Elbette bütün bunlara Avrupa'dan gelen elçilerin getirdiği hediyeler, Avrupa'ya giden Türk elçilerinin yazdıkları sefaretnameler ve saraya girip çıkan yabancı doktorların fikirlerini de ilave etmek gerektiği gibi bütün Osmanlıların Avrupalı devletlerle ticari münasebetlerini de eklemek gerektir. Mesela, Fransa XVIII. asırda Osmanlı Devleti'ne yardım siyasetini iki esas üzerine kurmuştur. Bu esaslar; Osmanlı'yı Rusya'ya karşı militer manada desteklemek ve aynı zamanda da Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında ticari üstünlüğünü sağlamlaştırmaktır. Bu vesileyle Osmanlı Devleti ile kurulan sıkı münasebetlerde Batı ölçülerindeki düşünceleriyle de devlet adamlarını ve hayatlarını etkilemişlerdir. Öyle ki uzun bir süre askeri ıslahatların hepsinde Fransız subay ve yetkililerinin çekici güç olduğu açık bir şekilde ortadadır. Bütün ıslahat hareketleri boyunca Fransızların yürüttüğü özel çabalar ise Fransızca konuşan aydın bir tabakayı meydana getirmiş ve bu aydın tabaka devlet hayatındaki bütün garplılaşma hareketlerinin "motoru" olmuşlardır⁴⁶.

Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde ilk reform teşebbüsüne cesaret eden devlet adamı Lale Devrinin Sadrazamı olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. İbrahim Paşa aynı zamanda Avrupa'yı tanımanın, Osmanlı dış politikası için çok önemli olduğuna inanan ilk Osmanlı Sadrazamı olarak da kabul edilmektedir. 1730 yılına kadar tüm yetkileriyle, Avrupa Devletleriyle yakın ilişkiler kurmayı isteyen Damat İbrahim Paşa, 1719 yılında Viyana'ya bir elçilik heyeti gönderirken 1720 yılında da Fransa ile bir ittifak olanağı aramak üzere Yirmi sekiz Mehmet Çelebi'yi de Paris'e göndermiştir. Bu görevine ilave olarak Fransız uygarlığını tanınması, incelemeler yaparak bunlardan Osmanlıya uygulanabilecek olanlar üzerine bilgi

⁴⁶ Karagöz, *a.g.m.*, s. 178-179.

getirmesini istemiştir. Paris'e giderken oğlu Sait Mehmet Efendi'yi de yanında götüren Mehmet Çelebi, Fransa'da gördükleri karşısında büyük şaşkınlık duymuştur. Fransa'dan dönünce yazdığı "Sefaretname" isimli eserinde Paris'te gördüklerini adeta yeni bir dünya keşfetmiş gibi takdir ve hayranlıkla anlatmıştır⁴⁷.

Gezdiği gördüğü yerlerin bir nevi fotoğrafı olan bu sefaretname, Osmanlılar için garpta açılmış ilk pencere olacaktır. Aynı zamanda sefaretnamede siyasi, askeri ve sosyal alanlardaki birçok gelişmenin yanı sıra zihniyet değişiminin de kendini gösterdiği anlatım, bu noktada büyük dikkat çekmiş ve sefaretnameyi bu sebeple ılımlı yaklaşımların yanı sıra zaman zaman olumsuz eleştirilerin de odak noktası haline getirmiştir.

Sefaretnamenin yanı sıra bir diğer önemli gelişmeysen Mehmet Çelebi'nin Paris'e yanında götürdüğü oğlu Sait Mehmet Efendi döndükten sonra İbrahim Müteferrika ile birlikte matbaanın açılması için çalışmaları olmuştur. Lale devrinin en büyük kazanımlarından olan matbaa, İbrahim Müteferrika ve Sait Mehmet tarafından 1727 yılında kurulmuştur⁴⁸. Aslen Macar asıllı olan İbrahim müteferrika matbaanın kurucularından olmasının yanı sıra, Osmanlı modernleşme tarihi açısından da çok önemli bir kişidir. Müteferrika, Osmanlı askeri düzeninin çağdaş Avrupa yöntemlerine göre ıslah edilmesi gerektiğini ortaya koyan ilk düşünce adamıdır. Müteferrika, Türkçeyi ve İslam bilimlerini çabuk öğrenerek yükselmiş, hatta XVIII. Asrın başında Müslümanlığı savunmak için "Risale-i İslamiye" adında bir kitap da yazmış, sonunda da müteferrikalığa ve haccan rütbesine kadar yükselmiştir. İbrahim Müteferrika'nın 53 yaşında, haccan rütbesindeyken yazdığı "Usulü-l hikem fi nizami'l-ümem"* (bkz. Ek-3) isimli eserinde, Osmanlı Devlet kuruluşunun bozulmasının ve Avrupa devletlerinin güçlenmelerinin nedenlerini araştırdığı görülmektedir. Müteferrika, eserinde Osmanlı Devletinin gelişmesi için neler

⁴⁷ Osman Özkul, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*, Bir Harf Yayınları, İstanbul, 2005, s. 130-132.

⁴⁸ Bu dönemden önce de Yahudi, Ermenilerin (1567) ve Rumların (1627) kurduğu matbaalarda bilinmektedir. Ancak Türkçe eserlerinde basımı yasaktı. Bunlar özellikle XVIII. yüzyıla gelindiğinde özellikle Ermeni cemaatlerince propaganda araçları olarak kullanıldığı için kapatılmıştır. Serpil Altuntek, "İlk Türk Matbaasının Kuruluşu Ve İbrahim Müteferrika", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt 10, 1993, s.192., 1727 de Müteferrika tarafından kurulan matbaada 14 yıl içinde toplamı 23 cilt tutan 17 eser basılmıştır. Bunların 11 tanesi tarih, 3 tanesi dil, 3 tanesi faydalı bilimler (coğrafya, mıknaat, askerlik) üzerinedir.bkz; Berkes, *a.g.e.*, s. 62.

* "Usulü-l hikem fi nizami'l-ümem": Ulusların Düzeni Üzerine Akıl İlkeleri, Milletlerin Düzeninde İlmi Usüller.

yapılması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Söz konusu eserinde, Avrupa'nın en ileri devletlerinin demokratik düzenle yönetilen İngiltere ve Hollanda gibi ülkeler olduğunu belirtmiştir. Avrupa devletlerinin askeri yapılarını inceledikten sonra Rusya'da Deli Petro tarafından yapılan reformları örnek olarak göstermiş, Osmanlı Devletinin bu yeniliklerden ders alarak gerekli reformları yapmadığı takdirde Rusya ve Avrupa karşısında güçsüz düşeceğini anlatmıştır. Eserinde ilk defa Avrupa'da yeni askerlik kuruluşlarını ve bu kuruluşların gerektirdiği taktik ve strateji yeniliklerini anlatan Müteferrika, eserde kullandığı "Nizam-ı Cedit" terimiyle geleneksel düzen anlayışı yerine çağdaş düzen kavramını getiren ilk kişi olma özelliğine de sahip olmuştur⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nin yükselme ve olgunluk dönemlerinde de oluşan aksaklıkların tespiti ve bunların çareleri o dönemdeki yazarlar tarafından da irdelenmiştir. Ancak Müteferrika'nın sunmuş olduğu çözüm yolları noktasındaki farklılık bu ayrımı daha net ortaya koymaktadır. Önceleri teknik ve taktiklerdeki değişimlere ayak uydurulması için yapılması gerekenlerden bahsedilirken, Müteferrika olan düzenin geliştirilmesinden ve ihtiyaçların takviye edilmesinden çok yeni bir düzen kurulması konusunu gündeme getirmiştir. Böylelikle XVIII. Yüzyıla gelindiğinde yenileşme hareketlerinin teknik alandan yavaş yavaş sıyrılıp zihniyet alanındaki değişime yansımalarının gündeme gelişi söz konusu olmuştur.

Bu dönemdeki askeri yenilik hareketlerini sadece bu gelişmelerle değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Askeri reformlar açısından dikkat çeken diğer gelişmelerden de bahsetmek gerekmektedir. Bu manada 1716 yılında Rocheford adlı bir Fransız subayının hazırlamış olduğu yeni bir eğitim düzenlemesi öneren proje kayda değerdir.

Rocheford Fransa'da ortaya çıkan mezhep çatışmalarından (Katolik-Protestan) kaçıp İstanbul'a gelen Protestan Huguenot grubunun temsilcisidir. Bu subayın aslında Osmanlı Devleti'nden istediği Eflak ve Boğdan olmazsa başka bir yerde kendilerine yerleşme izni verilmesidir. Bu amaçla Rocheford o zamanki sadaret kaymakamı olan İbrahim Paşa ile görüşmelerde bulunmuş, Osmanlı ordusu hizmetinde yabancı mühendis subaylardan oluşturulacak bir fen kıtası kurulması

⁴⁹İbrahim Müteferrika, *Milletlerin Düzeninde İlmi Usüller*, Sadeleştiren: Ömer Okutan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s.73-83. (Kitabın üçüncü bölümünde Hristiyan Hükümdarların çalışmaları ve harp teknikleri üzerinde durulmaktadır.), Berkes, *a.g.e.*, s. 50-54.

üzerine tasarı biçiminde bildirilen bir de proje sunmuştur. Bu teklif geleneksel Osmanlı militer örgütleri dışında ya da onun yanında ilk kez Avrupa yöntemleriyle kurulup yetiştirilecek olan bir fen subaylığı örgütü teklifidir. Bu teklifte Rocheford istekleri kabul edildiği takdirde “cedit nizam” alayları kurmak üzere subay eğitimi ve yetiştirilmesini üstleneceğini belirtmiştir. Ancak Rocheford projesinden haberdar olan Fransız elçisi Marquis de Bonnac (1716-1724), Fransız hükümetinin yönlendirmeleri ve menfaatleri doğrultusunda hareket ederek bu projenin kabul edilmesini engellemiştir. Hemen bu gelişmeden kısa süre sonra (1718) gündeme gelen ve Takrir olarak nitelendirilen yazı ise, Osmanlı askeri ıslahatında büyük bir yol kat edilmesi açısından önem arz eden bir projenin reddedilmesinin, değişim ve gelişim sürecini sekteye uğratmadığının açık bir göstergesi niteliğindedir. Bu takrir, adı verilmeyen Müslüman bir devlet adamıyla, Hristiyan bir subay arasında geçtiği varsayılan bir tartışma tutanağını andırmaktadır. Takrirden, bir Hristiyan’la bir Müslüman, Osmanlı Devleti’nin askeri durumu üzerine konuşurulmuş, artık dünyada savaşların sadece güç, kuvvet ve moralle kazanılamayacağı belirtilmiş, Avrupa’da teknolojinin silah sanayine uygulanması ile savaşların akıbetlerinin teknik üstünlükle belirlenmekte olduğu yazılmıştır. Bundan dolayı teknolojinin transfer edilmesi gerektiği anlatılmış ve askerin talim ve terbiyesinin de teknoloji ile paralel değiştiği Osmanlı Devleti’nin bunlara kısa zamanda ayak uydurması gerektiği belirtilmiştir. Bunların uygulanabilmesi için Avrupalı mühendis ve subayların getirilmesi ve talim, terbiyenin bunların tarafından yaptırılması lüzumu dile getirilmiştir. Ancak bu belgeyi kimin yazdığı bilinmemekle beraber, kimin etkisi ile yazıldığı, hatta adı verilmeyen Hristiyan subayın kim olduğu aşîkârdır. Burada önemli olan bir ıslahat takririnin neden bir Hristiyan ile bir Müslüman’ın konuşurulması olarak hazırlandığıdır ki bu da o vakit Osmanlı Devleti’nin dünya görüşü ile alakalı olmalıdır. Bu risaledeki konuşma tarzı üstün medeniyet temsilcilerinin başka bir medeniyete karşı yumuşatılmaları için seçilmiş çok mühim bir yoldur⁵⁰.

Bu açıdan XVIII. yüzyıl yenileşme hareketlerinde gayrimüslim uzmanlardan yararlanma faaliyetlerinin hız kazanışı daha açık bir anlam kazanmaktadır. İşte bu noktada göze çarpan bir isim de 1720 yılında tulumbacı

⁵⁰ Berkes, *a.g.e.*, s. 45-50., Karagöz, *a.g.m.*, s. 179-180.

ocağının ıslahında görevlendirilmiştir. Bu kişi "Gerçek" adıyla anılan David adında, Müslüman olmuş bir Fransız subayıdır. Lale devrine kadar yeniçeri ve acemi ocaklarının görev alanına giren yangın söndürme işi, bu mühtedi subay sayesinde daha sistemli ve faydalı bir hale getirilmiştir. Böylelikle kendiliğinden çıkan ve de özellikle tophane de çıkıp büyük kayıplara neden olan yangınların söndürülmesinde büyük ilerleme kaydedilmiş ve yarar sağlanmıştır. Aynı zamanda devletin daha önceden var olan tulumbacılarının yerine kurulan, itfaiye teşkilatının başlangıcı niteliğindeki Dergâh-ı Ali tulumbacı ocağının teşkiliyle, Osmanlı ıslahat tarihinde ilk defa batılı bir teşkilat kurulmuştur. Böylelikle bu teşkilatın kurulması beledi hizmetlerde XIX. ve XX. yüzyıllarda devam edecek olan uzun bir reform dizisinin ilkinin oluşturmıştır⁵¹.

XVIII. yüzyılın ilk devresini kapsayan bu süreçte tulumbacı ocağı dışında yeniçeri ocağının ıslahı için de bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu konuda 1716'da ocak nizamına dair bir ferman çıkarılmıştır. 1728 Damat İbrahim Paşa sadareti zamanında ise yeniçeri ağasına yazılan bir hükümle ocak yolsuzluklarının düzeltilmesi ve emeklilik işlerinin nasıl düzene koyulacağına dair emirler verilmiştir⁵².

Bütün bu çalışmalardan sonra Osmanlı Devleti'nde askeri ıslahat teşebbüslerinde en dikkat çekici noktalardan bir diğeryse; Haydarpaşa'da bir birlik kurularak Avrupa usulü talimlere başlanması ve elde edilen bilgilerin burada uygulamaya konulmasıdır. Bu birlik 1730 Patrona Halil isyanına kadar eğitimlerine devam etmiştir. Bu değişiklik kararının ya da fikrinin kimden geldiği, talimleri kimin yaptırdığıyla ilgili detaylı bir bilgi yoktur. Bu bağlamda askeri alanda uygulamaya konulan bu ilk yenilik hakkındaki bilgilerin azlığı yapılan işin ne kadar geçici olduğunu göstermektedir⁵³.

Kara ordusundaki bu gelişmelerin yanı sıra bu dönemde gemicilik ve denizcilik alanında bazı yenilikler yapılaya başlanmıştır. Denizcilikte büyük önem arz eden üç ambarlı kalyonun inşa edilişi ardından III. Ahmet zamanında bu gemilerin yapımı tekrar ele alınıp geliştirilmiştir. Kadırga tipi gemiler Osmanlı

⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. 82-83., Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 47.

⁵² Uzunçarşılı, *Osm. Dev. Mer. Bah. Teş.*, s. 641-645.

⁵³ Berkes, *a.g.e.*, s. 63.

donanmasından kalkmaya yüz tutmuştur. Ancak 1718 Osmanlı Venedik savaşından sonra denizlerde önemli bir olayın olmayışı, barış içinde geçen 50 yıl Osmanlı deniz kuvvetlerini tembelliğe sevk etmiştir⁵⁴.

Lale devrinde ortaya çıkan tüm bu reform hareketleri ve ıslahat çabaları değerlendirildiğinde, oluşan tabloda Avrupa kültürünün içtimai, iktisadi, siyasi, askeri ve mimari alanlarda Osmanlı Devleti'ne tesiri açık bir şekilde görülmüştür. Bu bağlamda dönemi zevk ve sefa devri olarak nitelendiren yaklaşımların yanında, bu zamanı ülkede batı tekniğinin ilk tatbik olunmaya başladığı bir devrin başlangıcı olarak da kabul etmek gerekir. Çünkü bu yeni tekniklerin tatbiki Osmanlı Devleti'nin mücadele sahasında büyük bir önem arz etmektedir. Bu devirde Rusya'da Büyük Petro'nun tesiri ile geniş bir ıslahat yapılmış ve Osmanlıların karşısına Avusturya'dan sonra ikinci ve büyük bir düşman devlet daha çıkmıştır. Rusya yeni ateşli silahlarla askerini teçhiz ettiği, o devre göre ileri sayılacak donanma ile kuvvetini artırdığı sırada, Osmanlı ordusu hâlâ askeri anlamda yeteri kadar kendini geliştirememiştir. Bu da Osmanlı askerinin Rusya ile kıyaslanması açısından önemlidir. Çünkü Rusya XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı'nın başını oldukça ağrıtacaktır⁵⁵.

3.2. XVIII. Yüzyıl Islahatlarının Hız Kazanması ve Islahatlarda Yabancı Uzmanlar

Osmanlı Devleti'nde Batıdaki tekniklerin tatbiki açısından ilk adımları oluşturan Lale devri ıslahatları, 1730'da ortaya çıkan Patrona Halil isyanıyla son bulmuştur. Askeri alanda başlayan çağın gereklerine uygun yeni bir sistemin getirilmesi denemeleri bu bağlamda sekteye uğratılmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalar tam anlamıyla sistemli bir şekilde uygulamaya konulan ıslahatlar olma özelliğini taşıyamamıştır. Fakat bu dönem, özellikle Osmanlı askeri kurumundaki yapılanmanın önemli bir bölümünü oluşturan ancak XVIII. yüzyılda büyük oranda yozlaşmış ve önemini yitirmiş olan yeniçerilerin, Patrona Halil isyanında üstlenmiş oldukları rol ve devletin bekası adına yapılan askeri yenilik çalışmaları karşısında

⁵⁴ Nejat Gülen, *Şanlı Bahriye (1773-1973), (200 Yıllık Belgeseli)*, Kastar Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 26.

⁵⁵ Doğan, *a.g.t.*, s. 65-66.

sergiledikleri tavrın, açık bir şekilde gözler önüne serilmesi bakımından büyük önem arz etmiştir.

Patrona Halil Ayaklanması'ndan sonra III. Ahmet'in saltanattan çekilmesi üzerine padişah olan I. Mahmut bu durumu çok iyi tahlil etmiş ve özellikle bu manada yapılması gereken çalışmalar üzerinde durmuştur.

I. Mahmut ileri görüşlü ve yenilik taraftarı bir padişah'tır. Patrona Halil isyanının elebaşlarını ortadan kaldırdıktan sonra yenilik hareketlerinin daha planlı bir şekilde ilerlemesi için, askeri alanda yapmış olduğu girişimler ve yabancı uzmanlardan yararlanma politikası ile takip eden süreçte yenilik faaliyetlerinin esaslı bir şekilde devam ettirilmesi için büyük bir adım atmıştır.

Bu dönemde askeri alanda gerçekleştirilecek olan ıslahatlar için yapılan tahlilde, İbrahim Müteferrika'nın ıslahat gerekliliği üzerine değerlendirmeler yaptığı eserinin tekrar I. Mahmut'a sunulması, yenilik faaliyetlerinde yabancı uzmanlara yer verilmesi düşüncesinin de hız kazanmasını sağlamıştır.

Bu tarih aynı zamanda Osmanlı tarihinin klasik döneminin sonunu, yenileşme döneminin de başlangıcını oluşturmuştur. 1729 yılında ihtida ettikten sonra Bonneval Ahmet Paşa olarak anılan Claude Alexander Comte de Bonneval'in İstanbul'a gelmesi Osmanlı Devleti'ndeki yenileşme hareketleri ile aynı döneme denk gelmiştir⁵⁶.

Osmanlı Devleti adına vazife almak istediğini belirten Bonneval, 1731 tarihinde Sadrazam olan Topal Osman Paşa tarafından, Osmanlı ordusunda modern savaş tekniklerini uygulamak için yapılmak istenen ıslahat hareketinde kendisinden istifade edilmek üzere İstanbul'a çağırılmıştır. Bu vesileyle XVIII. Yüzyıl başından itibaren ele alınan Osmanlı ordularının modernleşmesi konusundaki çalışmalar çerçevesinde eğitilmiş zabıt ve asker ihtiyacını karşılamak üzere yapılan ilk teşebbüsler, Bonneval Ahmet Paşa'nın nezaretinde yerli ulema ve mühtedi Avrupalı uzmanların yardımcılığında 1733 yılında Humbaracı ocağının kurulmasıyla başlamıştır. Bonneval Ahmet Paşa emri altındaki Fransız subayları; Marquis de Mornai, Comte Ramsay, l'Abbe' Macarthy, Cote la Tour, Marcanis Daglis, Marquis Darney ve Devri ile birlikte, İstanbul'da Üsküdar semtindeki, Ayazma Sarayı'nda yeniden inşa edilen bir kışlada, Bosna eyaletinden getirtilen üç yüz kişinin, teorik ve

⁵⁶ Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mühendishanelerin Kuruluşu" *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 680.

daha çok pratik olarak savaşa hazırlanmasına çalışmıştır. Böylece potansiyel olarak asker olma kabiliyeti taşıyan gençlerin bulundukları bölgeden ayrılarak bir nevi mühendis asker olarak yetiştirilmeleri hedeflenmiştir. Osmanlı ordusunda ilk defa Avrupalı bir uzmanın idaresi altında teşkil edilmiş bir askerî kuvvet, Avrupa savaş taktiklerinin eğitimi görmeye başlamıştır. Bu tecrübeli harp üstadının kurmuş olduğu yeni tarz ocak yeni tekniklere dayanan sistemli bir eğitim veren ilk kurum olması bakımından çok önemlidir⁵⁷.

Aynı zamanda Avrupa ordularının kuruluşuna göre bölük, tabur, alay düzeninde tertiplenen bu birliğin eğitimi için 1734 yılında "Hendesehane" adıyla ilk askeri fen ve tatbikat okulu açılmıştır. Buraya ilk hoca olarak bu ilimde büyük mahareti bulunan Yenişehir Müftüsü Hacı Mahmut Efendizade Mehmet Sait Efendi tayin edilmiştir. Pirizade'nin yaptığı bazı hendese aletleri bilirkişiler tarafından tecrübe edilerek bu mektepte kullanılmaya başlanmıştır. Bu sırada tophane, baruthane, cepthane, lağımcı ve arabacı ocakları da yeni nizama göre ayarlanmıştır. Humbaracı Ahmet Paşa bu okulda Humbara yapımı ve geometri dersleri vermiştir. Ayrıca Batı dillerinden tercüme edilmiş matematik, trigonometri ve geometri kitaplarından da bazı dersler okutulmuştur. Böylece modern matematik ve fizik de, askerlik sanatının çağa uydurulması amacıyla, eğitime yavaş yavaş girmeye başlamıştır⁵⁸.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra bu ıslahatlarda gayrimüslim uzmanlardan yararlanılması süreci tahlil edildiğinde hiç şüphesiz en dikkat çeken isim olan Humbaracı Ahmet Paşa daha çok askerlik ve harp sanatındaki başarılarıyla nam kazanmıştır. Bu manada Osmanlı tarihinde, modern savaş tekniklerinin kullanılması ve askerî sahada Batı'da gelişen yeniliklerin uygulanmasındaki başarılarıyla önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca hazırlamış olduğu raporlarla, Osmanlı Devlet adamlarının Avrupa ve modernleşme açısından daha ılımlı ve farklı bir bakış açısına sahip olmalarında katkısı olduğu da söylenilebilir. Ahmet Paşa, Fransız ve Alman ordu kuruluşları hakkında bilgi vererek onların askeri yöntemlerinin, olduğu gibi alınmasını tavsiye etmiştir. Sıhhiye bölüklerinin kurulmasını da ön gören Humbaracı

⁵⁷ Kaçar, "Osm. Hiz. Müh. Avr.", s. 5; Kaçar, "Osm. İmp. Müh. Kur.", s. 680.

⁵⁸ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 163-166., Kurtuluş Kayalı, "Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketi Ve Ordu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 5, İletişim Yayınları, 1999, s. 1252.

Ahmet Paşa, ekonomik anlamda çağdaşlaşmanın gerekleri yerine getirilmeden askeri teknolojinin de geliştirilemeyeceğini söylemiştir. Rusya'da ki gelişmelere de dikkat çeken Ahmet Paşa, Rusya'nın yakın gelecekte Avrupa ve Asya'da daha çok genişleyeceğini, bunun en çok Osmanlı Devletini etkileyeceğini, eğer Osmanlı Devleti Rusya'daki gibi çağdaş teknolojiyi almazsa zor durumda kalacağını bildirmiştir. Ancak bütün bu verilen bilgilere rağmen tarih kaynaklarında Humbaracı Ahmet Paşa'nın ıslahatlarında ne derece başarılı olduğuna dair yeterli bir bilginin olmayışı, ıslahatların köklü ve kalıcı sonuçlar veremediğini ortaya koymaktadır⁵⁹.

Humbaracı Ahmet Paşa, bütün bunların yanında aslını hiçbir zaman kaybetmemiş bir Fransız'dır. Vezir olduktan sonra İstanbul'daki nüfuzu kısa zamanda artan Ahmet Paşa, adeta padişahın hariciye nazırı olmuştur. Mecbur kaldığı için İslamiyeti kabul eden Ahmet Paşa, bulunduğu her fırsatta Müslümanlığı aşağılamıştır. İstanbul'da bulunan çok sayıda ecnebiyi etrafında toplamış ve devlet görevlerine getirtmiştir. Ahmet Paşa görev yaptığı süre boyunca Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki menfaatlerini gözetmiş ve bu konuda Fransız elçiliğiyle işbirliği yapmıştır. Avrupa ahvali ile ilgili bilgisi ve danışmanlığı üzerinde durulurken de yabancı devletlere gizlice bilgi sızdırdığı, hatta onlardan bu hizmeti karşılığı ödenek aldığından da bahsedilmektedir⁶⁰.

Bonneval Ahmet Paşa, 1738'de humbaracı ocağının nizamının bozulması ve yoklamada bulunmadıklarından çok sayıdaki humbaracının maaşlarının kesilmesiyle ocakta bir kargaşa çıkınca, gözden düşmüş ve humbaracıbaşılık görevinden azledilerek Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir. Bir yıl sonra geri döndüğünde Karaman Beylerbeyi payesiyle tekrar Humbaracı Ocağı'nın başına getirilmiş ve vefatına kadar bu vazifesinde kalmıştır. Bir taraftan da Avrupa'daki siyasî gelişmeler hakkında devlete rapor verme işini devam ettirerek siyasî alandaki yerini de korumuştur. Türkçe öğrenmeyen Bonneval Ahmet Paşa, Müslümanlığı kabul etmesine rağmen evinde bir Fransız gibi giyinmiş ve ömrünün sonlarına doğru Fransa'ya geri dönmek için çok uğraşmıştır⁶¹.

⁵⁹ Berkes, *a.g.e.*, s. 64-65., Necdet Hayta – Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi Özbaran Ofset Matbaacılık, Ankara, 2008, s.29.

⁶⁰ Şimşek, *a.g.t.*, s. 79-80.

⁶¹ Kaçar, "Osm. Hiz. Müh. Avr.", s. 6.

1735 yılına gelindiğinde dikkat çeken isimlerden bir diğeri Humbaracı ocağında ser-çavuş olan Selim ise, ocağın aynı zamanda harp sanayii fennini ve ilmini öğreten muallimi sıfatına yani "muallim-i ilm ve fenn-i sanayi-i ateşbazî" unvanına sahiptir. Mühtedi olan ve Fransız asıllı olan Mühendis Selim'in "Cenk Mimarbaşılık" unvanına da sahip olduğu görülmektedir. Mühendis Selim 1735 yılında Humbaracı Ahmed Paşa'nın maiyetinde ulufeli humbaracılar kışlası birinci odasına başçavuş olarak tayin edilmiş ve küçük yaşından itibaren harp mühendisliği eğitimi görmüştür. Mühendis Selim'e maharetli bulunduğu konular ve çalışmalar neticesinde 1738 tarihinde "cenk mimarbaşılık" beratı verilmiştir. Avrupa'da tahsil görmüş bir mühendis olduğu bilinen Mühendis Selim'in 1741 tarihinde Belgrat taraflarına vazifeli olarak gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hayatı vesair faaliyetleri hakkında çok az malumat sahibi olunan Mühendis Selim, Humbaracı Ocağında 1735-1741 yılları arasında eğitim faaliyetlerinde bizzat bulunmuş ve Osmanlı ordusunda Avrupa askeri tekniklerinin eğitiminde rol almıştır⁶².

Bu dönemde göze çarpan bir diğer isimse, 1747 yılında Humbaracı Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra teşkilatın başına getirilen, Hendesehane'de ders veren, onun evlatlığı (Fransız asıllı) Süleyman Paşa'dır. Kendisi göreve geldiği andan itibaren okuldaki çalışmalarına Ali Ahmet Hoca, Süleyman b. Hasan ve Osman b. Abdullah isimli hocalarla devam etmiştir. Ancak burada okutulan müspet ilimler softalar ve Yeniçerilerin asla işine gelmemiştir. Yeni kurulan ocaklarda programlı bir şekilde talim ve çalışmalar yapmaya alışkın olmayan yeniçeriler bu durumdan yakınmaya başlamışlardır. Humbaracı, Lağımcı ve diğer ocakların mensupları komutanlarına karşı bir harekete hazırlanmaya başlamışlardır. Bu ocaklara mensup olmayan Yeniçeri ortaları da ileride bu disiplin ve nizamın kendilerine de tatbik edileceğinden korktukları için bunları desteklemişlerdir. Bu durumda devlet yönetimindekiler geçmiş dönemlerdeki isyanların da etkisiyle yeni bir isyanı göze alamamışlar ve Hendesehane'yi kapatmak zorunda kalmışlardır⁶³.

I.Mahmut zamanında Üsküdar'daki Humbarahane ve Hendesehane'nin kapanmasıyla yarım asırdır sürdürülen ıslahat hareketleri kesintiye uğramıştır. Bir süre için ıslahat hareketleri durmuş, Avrupa tarzında askeri eğitim ve öğretim

⁶² Kaçar, "Osm. Hiz. Müh. Avr." s. 5-6.

⁶³ Şimşek, *a.g.t.*, s. 78.

kalkmış, yeniçeriler her türlü düzenden yoksun durumlarıyla yine Osmanlı Devleti'nin esas gücünü oluşturmaya devam etmişlerdir. Bu durumda I.Mahmut, yeni kurulan ve Avrupai tarzda askeri eğitim ve öğretim yapan müesseselerden ümidini kesince, devletin daimi ocaklarından yeniçeri ocaklarını ıslah etmek istemiş ve bu amaçla yeni kanunlar çıkartmıştır⁶⁴.

Ocak nizamının bozulmasına dair bu sıkıntıların yanı sıra donanmanın durumu da dönemin şartlarına ayak uyduracak durumda değildir. Denizlerde 1718-1768 arasında savaşız geçen 50 yıllık barış süreci, donanma için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Barış süreci mevcut asker ve subayların deniz savaşlarında yeteneklerinin körelmesine sebep olduğu gibi aynı zamanda çağın getirisi tekniklerin takibi noktasında da geri kalınmasına sebep olmuştur.

Böylelikle ordunun içinde bulunduğu durum genel olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo; ıslahatların daha kapsamlı ve acil bir şekilde planlanması gerekliliğini açık bir şekilde göstermiştir.

Bu bağlamda yenilik taraftarı zeki bir şahsiyet olan III. Mustafa'nın ve Sadrazamı Koca Ragıp Paşa'nın yapmış oldukları çalışmalar XVIII. yüzyıl içerisinde gerçekleştirilecek yenilik faaliyetlerinin en önemli adımını teşkil edecektir.

XVIII. yüzyılın önemli devlet adamlarından olan Koca Mehmet Ragıp Paşa ıslahat gerekliliğinin farkında olarak askeri okullar açma fikrini benimsemiş bir sadrazamdır. Bu noktada ilk olarak tepkilere de fırsat vermeden, ordu mensuplarının yetiştirilmesi için I. Mahmut zamanında dağıtılan Humbaracılar bazılarını ve ya çocuklarını toplatmış, 1759'da Sütölçe'nin doğusunda Karaağaç'ta bu gruba gizli olarak hesap ve hendese dersleri verecek hocaların teminini sağlamıştır. Ragıp Paşa aynı zaman da topçu ocağının ıslahı içinde yabancı uzmanlardan faydalanma yoluna gitmiştir. Bu vesileyle XVIII. yüzyılda Humbaracı Ahmet Paşa'dan sonra tophanenin ıslahında ve orduda ki yeniliklerde dikkat çeken isim olan Baron de Tott'un görevlendirilmesi söz konusu olmuştur⁶⁵.

Ancak bu görevlendirilmenin yapılmasına kadar geçen süreçte Baron de Tott'un yaptığı çalışmalar, Osmanlı ordusundaki yenileşme hareketlerine katkısı ve dönemin diplomatik ilişkilerine tesiri hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapılması açısından büyük önem arz etmektedir.

⁶⁴ Doğan, *a.g.t.*, s. 76.

⁶⁵ Özkul, *a.g.e.*, s. 149- 151.

Aslen Macar asıllı olmasına rağmen Fransız ordusunda topçu subayı olarak görev alan Baron de Tott, Fransa'dayken Karadeniz ticareti ve Kırım Hanlığının bu ticaretteki yeri ile ilgili hazırladığı raporlarla Fransız Dışişleri Bakanı Duc Choiseul-Gouffier'in dikkatini çekmiş ve çok geçmeden hastalanan Kırım'daki Fransız Sefiri Sieur Fornetti'nin yerine görevlendirilmiştir(1767). Ancak Fransa'nın buradaki emelleri doğrultusundaki faaliyetleri fark edilen Baron de Tott 1769'da bir daha ayak basmamak üzere Kırım'dan uzaklaştırılmış ve İstanbul'a gelmiştir. Baron de Tott, Kırım'dan gayri resmi olarak İstanbul'a geldiğinde şahsi teşebbüsü ile Osmanlı Devleti hizmetine girmeye çalışmıştır. Sultan III. Mustafa'nın dikkatini çekmek ve Saray'a kabul edilmek için her yolu denemiştir. Saray'da padişahın hususi doktoru olan İtalyan Doktor Gobis vasıtasıyla tanınmış olduğu dönemin etkili şahsiyetlerinden (ulemadan) Şeyh Murad Molla'dan bu konuda kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Ancak bu süreçte Osmanlı devleti Rusya ile giriştiği mücadelede (1768-1774), kendi menfaatleri doğrultusunda bir politika izleyen Fransa'nın, kendisine yenilik projesi kapsamında göndermek istediği uzmanları şüpheyile karşılamış ve reddetmiştir. Fakat söz konusu gelişmeler yaşanırken, Baron de Tott'un adı İstanbul'da duyulmuş, hatta topçubaşı'nın dökülen topları onun da görmesi için istediği iznin reddedilmesi hadisesi, Baron de Tott'un isminin padişaha kadar ulaşmasına vesile olmuştur. Buna karşılık Bâb-ı âli temkinli davranarak kendisine bir süre herhangi bir vazife vermemiştir. Daha sonra Baron de Tott, padişahın isteği ile (1770) bir obüs topu çizimi hazırlamış ve bu çizime dayanılarak Osmanlı topçuları tarafından dökülen topun tecrübe atışında bulunmuştur. Ancak top çalışmamış ve Baron de Tott, topun çok kötü bir şekilde imal edildiğinden denemede başarılı olamadığını ileri sürmüş ve başarısızlığın sebepleri hakkındaki müşahedelerini topçubaşına aktarmıştır. Bu olaydan sonra bizzat Padişah III. Mustafa Baron de Tott'dan küçük bir topçu mektebi kurmasını istemiştir⁶⁶.

Bu vesileyle 1770 'de Sûrat Topçuları Birliği'nin teşkili sağlanmıştır. Burada tophanenin ıslahında yer alan Baron de Tott yeni toplar döktürmüş ve Hasköy'de yeni bir top dökümhanesi açtırarak yeni tip topların döktürülmesine hız

⁶⁶ Baron de Tott, *Türkler (18. yüzyılda Türkler Ve Tatarlara Dair Hatıralar)*, Elips Yayıncılık, Ankara, 2004, s.240. Fransa'nın Kırım Hanlığı'ndaki çalışmaları ve Baron de Tott'un Kırım'dan ilhakı ile ilgili bilgi için; bkz. Tott, *a.g.e.*, s.91-176., Topçu ocağının ıslahı için görevlendirilmesi ve çalışmaları ile ilgili bkz. Berkes, *a.g.e.*, s. 82., Kaçar, "Osm. Hiz. Müh. Avr.", s. 7-8.

vermiştir. Sûrat topçu birlikleri B.de Tott ve ocakta ilk defa yabancı öğretmen sıfatıyla çalışan yardımcısı Fransız Çavuş Obert kumandasında talimlere başlamışlardır. Çavuş Obert Kâğıthane kışlasındaki sûrat topçularına talim yaptırmakla sorumlu iken Baron de Tott yeni dökümhaneyi idare etmiş ve ayrıca yeni bir döküm makinesinin yapımı için çalışmalarda bulunmuştur. Yapılan çalışmalara bu açıdan bakılırsa, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Avrupa'ya yayılmaya başlayan sûrat toplarının kullanımının temininde geciken Osmanlı Devleti'nin, savaş meydanlarında ödediği ağır mağlubiyetler düşünüldüğünde, askeri yenileşmenin en önemli konusu sûrat topu eksiğinin tamamlanması olmuştur⁶⁷.

Bu şekilde Osmanlı askeri teşkilâtında başlatılmış olan yabancı uzmanlardan istifade edilmesi usulü, 1770 Çeşme faciasından* sonra bahriyede de ciddi bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Bahriye tarihinde önemli bir yer tutan 1571 İnebahtı felâketinden sonra yaşanan bu ikinci felâket, Osmanlı devlet adamları üzerinde bahriyenin modernleştirilmesi konusunda uyarıcı rol oynadığı gibi gerek donanmayı teşkil eden gemilerin ve gerekse sevk ve idare edenlerin yetersiz olduklarını da göstermiştir. Osmanlı denizciliğinde yeni bir dönemin başlamasına sebep olan bu faciadan sonra kaptan-ı deryalığa Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın getirilmesi ile özellikle gemi inşasında önemli gelişmeler olmuş ve Çeşme'de yakılan donanmanın yeniden inşası için Fransız gemi mimarlarından faydalanma yoluna gidilmiştir. Bu dönemden itibaren Fransız, İsveçli ve İngiliz mimar ve mühendislerinin Osmanlı bahriyesi hizmetinde ve bilhassa gemi inşaatında görevlendirilmeleri ve harcanan gayretlerin sonunda, yeniden kurulmaya çalışılan Osmanlı donanmasında büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Şüphesiz bu dönemin asıl önemli yeniliği ise, Baron de Tott'un yardımıyla, Haliç'teki tersane yakınında açılan "Mektebi Riyaziye" adlı bir matematik okulunun ardından.(1773), 1776'da "Hendese Odası " adı altında bir mühendis okulunun kurulması olmuştur. Bu

⁶⁷ Korel Haksun, *Tarihten Notlar II*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s.182., August Bopp, XVIII. Asırda Fransa ve Türk Askerliği, çev.: A. Refik, *Türk Tarihi Encümeni Mecnuası*, Yeni Seri, C.4, Mayıs 1930, s.21.

* Baltık denizinden harekete geçen Rus donanmasının, İngiliz ve Danimarkalı denizcilerin kumandası altında Akdeniz'e gelerek Çeşme'de bulunan Osmanlı donanmasını yakmak suretiyle yok etmesiyle meydana gelmiştir.

okulun kurulması günümüz Deniz Harp Okulu'nun çekirdeğini oluşturması bakımından çok önemli bir yere sahiptir⁶⁸.

Özellikle bahriye mühendisliğine mahsus olmak üzere kurdurulmuş olan okulda, riyaziye derslerini Baron de Tott ile aslen İngiliz olan Müslüman olduktan sonra ise İngiliz Mustafa* olarak anılan Campell ve Kermovan adında bir Fransız vermiştir. Çoğunluğu Fransız hocalardan oluşan okul kadrosunda, Türk hocalar da görev almışlardır. Bunlardan biri asıl hendese (geometri) dersini nazarî olarak okutan Gelenbevi İsmail Efendi, diğeri Kasapbaşızade İbrahim Efendi'dir⁶⁹.

Bütün bu gelişmeler çerçevesinde I. Mahmut dönemi ıslahat çalışmaları değerlendirildiğinde en dikkat çeken isim olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri alanda vermiş olduğu hizmetlerle tanınan Baron Françoise de Tott devletin yenileşme ve Avrupa'ya açılma politikasında önemli kilometre taşlarından birisidir. Baron de Tott kendisinden önce Osmanlı hizmetinde çalışan Avrupalı Hristiyanlardan farklı olarak din değiştirmemiştir. Osmanlı ordusunda vazife almak için geleneğe dayalı olarak, Müslüman olma şartı Baron de Tott'la birlikte ortadan kalmış ve Osmanlı'nın Avrupa ile olan teknolojik ve kültürel temaslarında yeni bir dönem başlamıştır⁷⁰.

Baron de Tott'un çalışmaları gözlemlendiğinde özellikle 1768-1774 Osmanlı Rus savaşının şiddetlendiği sırada artan top ihtiyacını gidermek amacıyla modern bir top dökümhanesi kurulmasına öncülük etmesi, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın savunması ve Boğaziçi kalelerinin planlarının tanzim ve inşalarına nezaret etmesi ve son olarak da 1776'da bahriye mühendishanesinin açılmasındaki katkısıyla ordunun geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır⁷¹.

⁶⁸ Yeni kurulan Osmanlı donanmasında kaydedilen gelişmeler hakkında detaylı bilgi için bkz. İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesi'nin Yenileşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü (1785-1819)", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s.207., Fransız, İsveçli ve İngiliz mimar ve mühendislerinin Osmanlı bahriyesi hizmetinde ve bilhassa gemi inşaatında görevlendirilmeleri ilgili detaylı bilgi için bkz; Bostan, *a.g.e.*, 1992, s. 87., Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", <http://esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/viewPDFInterstitial/5/7-> (erişim tarihi: 05.02.2010), Özcan, "Osm. Dev, Ask. Yap." s. 266.

* Baron de Tott 1775'te Fransa'ya döndükten sonra başöğretmen olarak yerine İngiliz Mustafa geçmiştir. bkz. Berkes, *a.g.e.*, s. 50.

⁶⁹ Gencer, *a.g.m.*, s.577.

⁷⁰ Kaçar, "Osm. Hiz. Müh. Avr.", s. 6.

⁷¹ Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim Ve Diplomasi Dönemi", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.98.

Baron de Tott 1770-1776 yılları arasında Osmanlı devleti hizmetinde bulunduğu müddetçe tavsiye ve danışmanlığında yapılan ordunun modernleştirilmesi hareketindeki faaliyetleri ile Osmanlı devlet adamlarında olumlu bir intiba bırakmıştır. Ancak diğer taraftan her fırsatta Osmanlıları küçük görmekten ve onları cahil olarak nitelemekten geri durmayan tavrı dikkat çekicidir. Özellikle Fransa'ya döndükten sonra kaleme almaya başladığı hatıratında (bkz. Ek- 4) Türkleri aşağılayan yazıları dolayısıyla kendi ülkesinin devlet adamları tarafından dahi tenkit edilmiş ve hatıratının yayınlanmasına izin verilmemiştir. Bu yüzden hatıratını ancak 1784'te Amsterdam'da yayınlatabilmiştir. Bütün bunların yanı sıra B. De Tott'un, Osmanlılara karşı samimi olmadığını, İstanbul'u terk eder etmez Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması konusundaki toplantılara iştirak etmesinden ve bu konuda hazırlamış olduğu raporlardan da anlamaktayız⁷².

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Fransa ile yakınlaşmaya başlayan Osmanlı Devleti'nin, askeri alandaki yenileşme faaliyetlerinde Fransız uzmanlardan yararlanma politikası, bu dönemde hız kazanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin, bu politikası yenileşme hareketlerindeki misyonunun dışında, aynı zamanda Rusya'ya karşı Fransa'dan destek alabilmek için de aracı bir pozisyon üstlenmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Ancak bu politika karşısında Fransa, Avrupa'daki güç dengesi sebebiyle açık bir ittifaka yanaşmamış, fakat kendi çıkarlarının tehlikeye girmesi ihtimalini de göz önünde bulundurarak, Osmanlı'ya gerekli olan uzman ve araçların sağlanması biçiminde yardım yapmaktan da geri kalmamıştır.

Bu bağlamda Fransa; kedisine verilen kapitülasyonların genişletilmesi, Rusya'nın Karadeniz'e çıkmasının önlenmesi, Avusturya ve İngiltere'nin Akdeniz bölgesinde yayılmasının engellenmesi ve Katolik müesseselerin propaganda faaliyetlerine karşı koyulan kısıtlamaların kaldırılması emelleri doğrultusunda Osmanlı Devleti ile ilişkilerini sürdürmüştür. Bu sayede 1740 yılında Fransa'dan dış yardım sağlamak uğruna verilen kapitülasyonların genişletilmesi ve bu imtiyazlara geri alınamayacak şekilde süreklilik verilmesi büyük bir taviz olmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti'ne yardım ediyormuş gibi görünen Fransa bir taraftan kendi

⁷² Kaçar, "Osm. Hiz. Müh. Avr.", s. 9-10.

çıkarlarını sağlamlaştırmış, diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin bölüşülmesi halinde hangi bölgelerin kendisine düşeceğinin planlarına hazırlık yapmıştır⁷³.

Nitekim 1768-1774 savaşları Fransa'nın Polonya'daki çıkarları nedeniyle Osmanlı Devleti'ni kışkırtması sonucunda başlamış ve Osmanlı Devleti'nin büyük toprak kaybına neden olmuştur. Aynı zamanda savaş sonunda yapılan 1774 Küçük Kaynarca anlaşmasına müteakip Fransa Türkiye'deki imtiyazlı durumunu Rusya'ya kaptırdığı endişesiyle; yapılan anlaşma ile kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan Rusya ve müttefiki Avusturya'nın Osmanlı'ya karşı izlediği baskıcı tutum karşısında kendi isteğiyle Osmanlı Devleti'ne sunduğu uzman tedariki desteğine hız vermiştir. Ancak bu süreç; yaşanan gelişmelerde Fransa'nın izlediği tutumun farkında olan Osmanlı Devleti'nin sunulan önerilere ilk etapta temkinli bir yaklaşım sergilemesine sebep olmuştur.

Öyle ki I.Abdülhamit zamanında (1774-1789) sadarete olan Halil Hamit Paşa'da Osmanlı ordusunda başlatılan ıslahat girişimlerinin devamını sağlayıp, ordunun kuvvetlendirilmesi için yapmış olduğu çok yönlü çalışmalarda bu noktayı göz ardı etmemiştir.

Baron de Tott'dan sonra onun açmış olduğu din değiştirmeden devlet hizmetinde istihdam edilme yolunun askeri işbirliği çerçevesinde geniş ölçüde uygulanmaya konulması ile Fransız uzmanların daha ülkelerindeyken bir takım plan ve projeler hazırlamalarına yol açmıştır. Bu uzmanlar plan ve projelerini kabul ettirmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Özellikle Fransa Kralı XVI. Louis soyundan Lüksemburg Dükü'nin oğlu Dük Charles Emanuel Sgismond Montmorency'nin bu anlamda hazırladığı geniş çaplı rapor dikkat çekicidir. Dük Sadaret makamına bir muhtıra göndererek, bu muhtırada hasımlarının Osmanlı'nın topraklarına tecavüz ve saldırılarının, kendi hallerine terk edilmiş Osmanlı ordusunun, harp fenleri tahsiline aldırış etmemesi ve bu hususla meşgul olmamasından doğduğunu iddia etmiş ve Avrupa ordularının düzenini, talim usullerini Türk askerlerine öğretmek istediğini belirtmiştir. Bu amaçla tebaasından bir lejyon* toplayarak Girit ve Rodos adasına yerleştirilmesini ve masrafları kendine ait olmak üzere Osmanlı'ya zabıt gönderilmesi için izin verilmesini istemiştir. Söz

⁷³ Berkes, *a.g.e.*, s.79-80.

* Lejyon: Piyade ve süvarinin oluşturduğu askeri birlik.

konusu birlik Osmanlı ordusuna bir numune olacak, yeni kurulacak olan Türk birliklerine yeni icat top, havan ve humbara dökümhanesinin kullanılmasını, kale muhasarasını ve yeni muharebe taktiklerini öğretecektir. Halil Hamit Paşa bu projeyi cazip karşılamıştır ancak tatbikat sahası olarak Girit ve Rodos adalarından birinin seçilmesi, onun aklında bir şüphe uyandırmıştır. Bu sıralarda destek için Fransız gemileri Akdeniz'e gönderilmesi ve buna ilaveten şimdi de Girit'e bir Fransız askeri heyeti yerleşmiş olması tedirginlik yaratmıştır. Diğer taraftan Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakı (1783) Osmanlı Devleti'nin durumunu iyice çıkmaza sokmaktaydı. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı meselesinde İngiliz elçisi Sir Robert Ainslie (1775-1794), Fransız elçisi ile beraber, Osmanlıların Ruslarla beraber savaşa girmelerinin kendileri için bir yıkım olacağını ve bu durumda yapılacak en iyi şeyin Kırım'ın ilhakının tanınması olduğu şeklindeki telkin ve tavsiyeleri de projenin reddedilmesi için açık ve yeterli sebeplerdi. Tüm bu gerekçeler doğrultusunda sunulan bu teklif onaylanmadı⁷⁴.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra Ruslarla çıkabilecek olası bir savaş için de ordu ve donanmada reform çalışmalarına hız veren Halil Hamit Paşa, 1781'de lağvedilen Sürat Topçuları Ocağının tekrar kurulmasını sağladıktan sonra bu alandaki faaliyetlere öncelik verdi. * Halil Hamit Paşa Fransız elçisi St. Priest'e müracaat ederek gerek sürat topçu ocağı gerekse yeni kurulacak istihkam okulu için uzman istemiş ve Sürat topçularını yetiştiren Obert beraberinde Granper adında bir çavuş ile İstanbul'a gelerek çalışmalara başlamıştır. Bu süre zarfında Baron de Tott'un da katkılarıyla açılan, 1782 yılında mevcut binanın yetersiz kalması nedeniyle, Halil Hamid Paşa tarafından yeni bir yere taşınan mühendishane de⁷⁵,

⁷⁴ Doğan, *a.g.t.*, s. 99-102.

* Aynı zamanda yeniçeri ocağının iyice bozulduğunun farkında olan Halil Hamit Paşa, askeri alanda yapılacak yenilik çalışmalarına ağırlık vermesinin yanı sıra ocağın düzeltilmesi için de bir emir yayımlamış bu bağlamda yolsuzluk ve usulsüzlüklerin önüne geçilmesi için yeniçeri maaş belgeleri olan esâmelerin serbestçe alınıp satılmasını yasaklamıştır. Özellikle bu kurumdaki belirgin yozlaşmayla devam edilemeyeceğinin anlaşılması üzerine yeni askeri sistemlerin ve teknolojilerin takibi için önemli bir yol açılmıştır. bkz. Özcan, "Osm. Dev. Ask. Yap."s. 265-266.

⁷⁵ 1773 yılında kurulan bu okulun amacı, donanmaya geometri ve coğrafya bilen subaylar yetiştirmektir. Burada dersler vermek üzere Fransa'dan da bazı subaylar getirtilmişti. Burada baş hocalık yapanlar arasında meşhur matematik ve mantık âlimi Gelenbevî İsmail Efendi de vardı. Okulda Türkçe, Arapça, Fransızcanın yanı sıra aritmetik, geometri, coğrafya, trigonometri, cebir, topografya, harp tarihi, integral ve diferansiyel hesap, mekanik, astronomi, istihkâm ve balistik okutulmuştur. I. Abdülhamit (1774-1789) devrinde bu okul yeniden düzenlenmiştir.(1784) bkz. Unat, *a.g.m.*, s. 639.

1783'te Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun'un adını altında, yapılan değişikliklerle, eğitime devam edilmiştir⁷⁶.

Bu sırada İstanbul Limanında bulunan Charleton adlı Fransız firkateyninin komutanı Binbaşı Truguet ve Fransız sefaretinin memurlarından Tondo da Mühendishanede ders vermeye başlamışlardır. Fransız hocalar tarafından verilen notlar ve temin edilen birçok Fransızca eser Ermeni Kirkor ve Mihran Efendiler tarafından Türkçeye çevrilip talebelere dağıtılmıştır.⁷⁷ Daha sonraları Fransa'dan gelen istihkâm binbaşı Monnier ve Jean de Laffite Clave isimlerindeki iki kale mühendisi henüz kara mühendishanesi açılmamış olduğundan, Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun'da istihkâm dersleri vermeye başlamışlardır. (1784) Bu suretle Deniz mühendishanesinin yanında bir de Kara Mühendishanesi'nin de ilk çekirdeği oluşmuştur⁷⁸.

Mühendishane'de Laffite Clave tarafından verilen derslerde eğitim, matematik ve istihkâmcılık dalları üzerine temellendirilmişti. Mühendishane'nin öğrencileri okulun açılışında alınan çocuklar, askeri kurumlarda çalışan gençler ve donanmada görevli subay ve denizcilerden oluşuyordu. Okula ders araç gereçleri ve gerekli kitaplar sağlanmıştı. Hatta Avrupa'ya fen konuları, gemi yapımı ve denizcilikle ilgili kitaplar sipariş edilmişti. Bu şekilde okulun Avrupa kaynaklı haritalar ve bir kısmının Türkçe tercümesiyle birlikte yabancı kitaplardan oluşan zengin bir kitaplığı meydana gelmişti.⁷⁹ Laffite Clave idaresinde muntazam olarak devam ettirilen eğitim faaliyetleri, talebelerin ilgisini çekmesinin yanında idarecilerinde hoşuna gitmekteydi.* Ancak 1786 yılına kadar muntazam devam edilen derslere olan

⁷⁶ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. I- II, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 315- 319., Necdet Hayta – Uğur Ünal, *a.g.e.*, s. 60- 62.

⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 507-508., Mustafa Şahin, "Osmanlı Devletinde Yabancı Uzmanlar Aracılığıyla Batılılaşma Çabaları", <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/11.htm>- (erişim tarihi: 05.01.2010)

⁷⁸ İşte bu iki mühendis Aynalıkavak Kasrı bahçesinde yaptıkları bir istihkâm modeliyle ameli (tatbiki) dersleri vermekteydiler. Hendese (geometri) dersini ise nazari (teorik) olarak Gelenbevi İsmail Efendi ile Kasapbaşızade İsmail Efendi vermekteydi. Fransız hocalar ülkelerine döndükten sonra uygulamalı dersler kesilmiş ise de teorik dersler hocaları tarafından verilmeye devam etmiştir. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Büyük Cihandan Frenk Fodulluğuna*, İletişim Yayınları, 1996, s. 232.

⁷⁹ Cahit Yalçın Bilim, "Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması-Askeri Okullar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 238-239.

* Dersleri takip edenler arasında özellikle hiçbir dersi kaçırmayan Cezayirli talebe Hasan Efendi, ihtiyaç duyulan konularda herkesin anlayacağı bir dilde Türkçeye tercümeler yapmıştır. Fransızca, İtalyanca gibi Avrupa dillerine vakıf olan bu zeki öğrenci 1785'te Mühendishane'de kullanılmak

rağbetin azalmasıyla yeni bir tedbirin alınması gündeme gelmiş ve böylece Laffite Clave, Monnier Courtois, Gelenbevi İsmail Efendi ve Kasapbaşı İbrahim Efendi'den oluşan öğretim heyetinin müzakereleri neticesinde bir nizamname hazırlanmıştır. 1786 tarihli bu nizamname ile belli sayıda talebeye, dersleri öğrenmek şartıyla Mühendishaneye devam ettikleri müddetçe belli bir maaş bağlanmasına karar verilmiştir. Bu suretle talebelerin mühendishaneye devamının teşvik edilmesi ve müessesenin rağbet görmesinin temini düşünülmüş ve her talebeye birer de berat verilmiştir⁸⁰.

Bu bağlamda Laffite Clave'in yapmış olduğu çalışmalar değerlendirildiğinde; Clave 1784- 1788 yılları arasında aralıklı olarak iki yıl boyunca Monnier'in de yardımıyla 10 kadar mühendis yetiştirmiştir. Ayrıca Clave'in misyonu Osmanlı topraklarının düşmanlarına karşı korunmasını amaçlamaktır. Bu sebeple imparatorluk eğitim anlayışında büyük değişiklik veya kalıcı reform sağlama düşünce ve imkânlarından uzak olmuştur. Bu durumda da askeri teknik personel ve modern mühendislik bilgisine sahip kumandan yetiştirmeye yönelik eğitimin sürekliliğini sağlayamamıştır. Özellikle istihkâmcılık sahasında ilmi disiplin ve matematik konusuna yeniden şekil vermek için çalışmalarda bulunmuş ve az sayıda da olsa daha sonra mühendishane'nin hocaları arasında yer alacak mühendislerin yetiştirilmesinde büyük katkıda bulunmuştur⁸¹.

Laffite Clave'in dışında, yabancı uzmanlar arasında eski Sürat topçularını yetiştiren Obert ve maiyetinde bulunan Granper'in yanı sıra Fransız istihkâm zabıtlarından Antuvan Sabo, coğrafya mühendisi Poare, istihkâm mütehassıslarından Meniye ve Dömære, inşaat mühendisi Lorea ve muavini Durest, Fransa topçu dökümhanesi baş müdürü Fransuva Aleksi ile Betolen* adlı kişiler mevcut olup önemli hizmetler icra etmişlerdir⁸² Tersanedeki modernleşme çabalarında, yeni tekniklerle gemi inşa edilmesi maksadıyla, tersanede hizmet etmek üzere Fransa'dan

üzere geometri konusunda bir risale tercüme etmiştir... bkz. Kaçar, "Osm. İmp. Müh. Kur.", s. 683-684.

⁸⁰ Kaçar, "Osm. İmp. Müh. Kur.", s. 682-684.

⁸¹ Kaçar, "Osm. İmp. Müh. Kur.", s. 683-685.

*Mühendishanede görev alan yabancı uzmanlarla ilgili bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarih*, Cilt.:IV/1, (1782-1785 Halil Hamit Paşa'nın ıslahatları ile ilgili), Ankara 1978, s.478-484.

⁸²Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", <http://esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/viewPDFInterstitial/5/7-> (erişim tarihi: 05.02.2010).

getirilmiş olan bu uzmanlar ve personel de yeni tarz kalyon inşası noktasındaki çalışmalarda önemli bir yere sahiptir. Fransız heyetin yeni tarzda kalyon inşa etme teşebbüsleriyle Osmanlı gemi inşa teknolojisinde yeni bir dönem açılmıştır⁸³.

Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra bir süredir İstanbul'da, Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki siyasetinin ne kadar dostane olduğu konusunda tartışmalar yapılmaktaydı. Bu şüpheleri haklı çıkaran olay ise Mühendishane de öğretmenlik yapan Fransız Subayı Chevalier Truguet'nin 1784 yılında, İstanbul'da elçiliğe bağlı bir gemi ile gizlice boğazdan çıkıp gitmesi olmuştur. Bu durum birkaç hafta sonra, İngiliz elçisi Sir Robert Ainslie, Mısır'daki ajanlarından, geminin Mısır'a gittiğini ve Kölemen beylerinden Murat ve İbrahim ile müzakerelere giriştiğini haber alarak Osmanlı'ya bildirmiştir. Bu olayla Truguet'in Mısır'ın işgal planını hazırlamak üzere gönderildiği ve Mısır seyahatinin nedeninin bu olduğu kanısına varılmıştır⁸⁴.

1785 yılına gelindiğindeyse Sadrazam Halil Hamit Paşa, şehzade III. Selim'in Fransa Kralı XVI. Luis ile mektuplaşmasına yardım ederek, Padişah I.Abdülhamit'in tahttan indirilmesi için hazırlık yaptığı gerekçesiyle azledilmiş, daha sonda da din ve devlet haini olduğu gerekçesiyle idam edilmiştir. Halil Hamit Paşa'nın azlinden sonra ıslahat hareketlerinde yeni bir girişim yapılmamak kaydıyla çalışmalar devam ettirilmiştir.

Öte yandan devam eden Osmanlı Rus savaşında (1787) Rusya'nın zafer haberleri geldikçe Avrupa'da varlığını hep sürdüren Türklerin Avrupa'dan kovulması fikri, ortak bir görüş haline gelmeye başlamıştır. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. yüzyıldaki yenileşme hareketlerinin referans ülkesi olan Fransa da artık Rusya karşısında Osmanlı'ya yardım etmenin yanlış bir politika olduğunu düşünmeye başlamıştır⁸⁵.

Aynı zamanda İstanbul'da bulunun Fransız heyetinin, Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetlerini Avrupa ordularına göre yenileştirme çalışmaları, Rusların dikkatini çekmiştir. Bu çalışmaları engellemek isteyen Ruslar, müttefiki olan Avusturya devletiyle birlikte Fransa'ya müracaat etmişlerdir. Bunun üzerine 1788

⁸³1785'te yapılacak kalyonlar için Fransız uzmanlar kullandıkları malzemeyi de kendi standartlarına göre hazırlamak istediklerini belirtmişler ve bunun üzerine gereken malzemeler Fransa'dan ithal edilmiştir. bkz. Bostan, *Bey İmp. Osm. Den.*, s. 208.

⁸⁴Berkes, *a.g.e.*, s. 83.

⁸⁵Berkes, *a.g.e.*, s. 84-88.

yılında Fransız uzmanların geri dönmesi sağlanmıştır. Böylece Rusya'nın Fransa'dan talebi doğrultusunda İstanbul'da görev yapan Fransız uzmanların tamamı Osmanlı Devletini terk etmiştir. Buna rağmen mühendishanedeki eğitim durmamış ve Türk hocalar tarafından öğrenci yetiştirilmeye devam edilmiştir.⁸⁶ Takip eden süreçte tahta geçen III. Selim döneminde de bu kurumlarda tekrar yabancı uzmanlardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

3.3. III. Selim Dönemi Islahatları Ve Islahatlarda Yabancı Uzmanların İstihdamı

III. Selim'in tahta çıktığı sene (1789) Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya ile savaş halindeydi. Bu durum babası III. Mustafa'nın yanında yenilikçi fikirlerle yetiştirdiği III. Selim'in, gerekli alanlarda yapılması gereken reform planlarını uygulamaya koymasını engelliyordu. Özellikle Balkanlarda art arda gelen yenilgilerse askeri alanda çalışmalar yapılması gerektiğini daha açık bir şekilde ortaya koyuyordu.

İşte tam bu dönemde ortaya çıkan Fransız İhtilali'nin (1789) Avrupa'daki dengeleri değiştirmeye başlaması, başta İngiltere olmak üzere Avrupa'da bütün krallıkları telaşlandırdı. Böylece İngiltere'nin baskısıyla⁸⁷ sağlanan barış ortamı ve Avrupa'nın Fransız Devrimi'nin sorunlarıyla uğraşması, III. Selim'e, Osmanlı silahlı kuvvetlerini (teknik donanım ve eğitimde) batılı orduların düzeyine getirme amacını güden geniş çaplı reform planlarını uygulama fırsatını vermiştir⁸⁸.

⁸⁶ Özkul, *a.g.e.*, s. 277-278.

⁸⁷ 1791'de Avusturya ile Zıştovi ve 1792'de Rusya'yla Yaş anlaşmalarının yapılmasıyla yenilikler için gerekli barış ortamı sağlandı. bkz. Halil İbrahim İnal, *Osmanlı Tarihi*, Nokta Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 372-373.

⁸⁸ Lewis, *a.g.e.*, s. 57.

3.3.1. III. Selim Ve Islahat Layihaları

III. Selim sağlanan barış ortamında, topladığı ‘‘Meşveret Meclisi’’yle* ulema ve devlet adamlarının da görüşlerini alarak geniş çaplı ıslahatlara girişmiştir III. Selim dönemine de adını veren ‘‘Nizam-ı Cedit’’olarak tanınan bu ıslahat hareketleri özenle hazırlanmıştır. Nizam-ı Cedit’le tabir edilen bu ıslahat programı dar ve geniş manada olmak üzere iki önemli durumu kapsamaktadır. Birincisi; III. Selim devrinde Avrupa usulü ile yetiştirilmek istenen talimli askeri, ikincisi ise; III. Selim’in Yeniçerileri kaldırmak, Osmanlı Devleti’ni Avrupa’nın ilim, sanat, ziraat, ticaret ve medeniyette yaptığı ilerlemelere ortak yapmak için teşebbüs ettiği yenilik hareketlerinin bütününe ifade etmektedir⁸⁹.

Bu programın hazırlanmasında ise devrin önemli gelişmelerinden olan Avrupa’da ilk daimi elçiliklerin (Viyana, Berlin, Paris ve Londra) açılması mühim bir yere sahiptir. Öyle ki özellikle Viyana’ya giden Ebubekir Ratıp Efendi’nin dönüşünde hazırladığı ayrıntılı rapor, ‘‘Nizam-ı Cedit ıslahatında gerekli programın meydana getirilmesi için kaynak vazifesi görmüştür.’’⁹⁰ Bu programın icraata dökülmesi kısmında ise Londra elçisi Yusuf Agah Efendi, siyasi ve ticari faaliyetlerinin dışında, ıslahat çalışmalarında Osmanlı Devleti hizmetinde istihdam edilecek olan Avrupalı uzmanların tespit edilmesi ve bunların ülkeye gönderilmesinde üstlendiği görev itibariyle önemli bir rol üstlenmiştir⁹¹.

Padişah III. Selim’in Nizam-ı Cedit ıslahatlarını başlatmadan önce Avrupa’ya elçi olarak gönderdiği bir diğer devlet adamı ise Berlin Elçisi Ali Azmi Efendidir. Ali Azmi Efendi de sefaretnamesinde devletin kurumlarındaki

* Bu çalışmaların yapılmasın da, III. Selim’in göreve geldiğinde Meşveret (danışma) meclisini toplaması da önemli bir yere sahiptir. Elbette ki Osmanlı Devleti’nde padişahlar tarafından istişareye her zaman önem verilmiştir, Bkz. Taner Timur, ‘‘Osmanlı Ve Batılılaşma’’, *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 149. Ancak bu dönemde özellikle yenilik faaliyetlerine karşı takınılan tavırda ulemanın ve devlet adamlarının da desteğinin alınması bu çalışmaların daha uygun bir ortam sağlanılarak ilerletilmesini sağlaması bakımından önemlidir. Islahat fikrinin ulema ve devlet ricaliyle görüşülmesiyle ilgili bkz. Karagöz, *a.g.m.*, s.16.

⁸⁹ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt. I, Atatürk Dil Ve Tarih Yüksek Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 61.

⁹⁰ Programın Viyana’daki tespitler neticesinde hazırlanması sebebiyle; yapılan ıslahatlarda, evvelce sanıldığı gibi Fransa’yı değil Avusturya’yı etken güç kabul etmek gerekir. Bkz. Ercüment Kuran, (Derleyen: Mümtaz Türköne), *Türkiye’nin Batılılaşması Ve Milli Meseleler*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 52.

⁹¹ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, ‘‘Nizam-ı Cedit Döneminde Osmanlı Devleti’nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü’’, *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 689.

bozulmaların ve bunların düzenlenmesi için yapılması gereken değişikliklerin hakkında bilgiler vermiş ve askerin özellikle topçu ve denizcilerin iyi talim yapmış olarak yaz kış harbe hazır bulunmalarının temin edilmesi ve yapılan çalışmalarda tecrübeli olan kişilerin görev almaları gerekliliğini dile getirmiştir⁹².

Bu bağlamda Avrupa'da daimi elçiliklerin açılması; ıslahat çalışmalarında örnek alınabilecek olan profillerin tahlil edilmesi, diplomatik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ülke dışındaki gelişmelerin yakından takip edilmesi ve yapılacak olan ıslahat çalışmalarında yabancı uzmanların teminin sağlanması açısından önemli bir gelişmedir.

Islahat programının planlanmasının bu şekilde desteklenmesinin yanı sıra, XVI. yüzyıldan bu yana padişahların, olumsuzlukların ve eksikliklerin giderilmesinde teşhislerde bulunmak maksadıyla, başvurduğu nasihatname, siyasetname ve adaletnamelerin* ıslahat girişimlerindeki rolünü bilen tecrübeli Padişah III. Selim, devleti eski gücüne kavuşturmak için yapılacak ıslahatın esaslarının belirlenmesi için, devletin ileri gelenlerinden devletin durumu hakkında layihalar vermelerini istemiştir⁹³.

Padişah'ın layiha istemesine müteakip, kendisine başta sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın olmak üzere birçok layiha sunulmuştur. Bunlardan birçoğu 1792 yılında birbirini takip eden zamanlarda yazılmıştır. Padişah'a sunulan 2'si Osmanlı

⁹² Avrupa'da görevlendirilen elçilerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Özkul, *a.g.e.*, s.199-209.

* Her ne kadar Erken dönemdeki ıslahatlarla ilgili fermanlarda mutlaka bir takım gerçekler belirtilmiş olmasa da bu dönemde geleneksel anlamda ıslahat risalesi yazılması adeti henüz olmayıp ancak 16. asrın ikinci yarısından itibaren bu tür eserler yazılmaya başlanmıştır. İlmiye mesleğinden gelen Hasan Kafi el-Akhisarî (1616) çeşitli medreselerde müderrisliklerde bulunmuş birçok eser telif etmiştir. Devrin düzenine dair yazdığı Usulü'l-hikem fi nizami'l-âlem eserinde devlet nizamıyla ve yöneticilikle ilgili vasıflar; istişare önemi; düşmanların kullandığı harp aletlerinin kullanılmasının lüzumu ve sonuçlarıyla ilgili konular işlenmiş, sonuçta ise barış ve antlaşma konusu değerlendirilmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren yazılan adaletnamelerle ilgili detaylı bilgi için bkz. İpşirli, *a.g.m.*, s. 843-845. Bu tür çalışmalar arasında haklı bir şöhreti olan Koçi Bey Risalesi, muhtevasının zenginliği yanında eserin önemini artıran asıl nokta buradaki fikir ve önerilerin arzlar halinde IV. Murad ve Sultan İbrahim'e sunulmuş olması ve bizzat padişah tarafından uygulanmış olmasıdır. Bir diğer isim ise Katip Çelebi bir mukaddime üç fasıl halinde düzenlediği Dusturü'l-amd li-ulâhi'l-halel'in mukaddimesinde reayayı, asker ahvalini ve hazineyi değerlendirmiş, daire-i adelet görüşüne vurgu yapmıştır. Derya ahvali ve deniz seferlerine dair ıslahatçı fikirlerini denizcilik tarihi ile ilgili Tuhfeti'l-kibâr fi'esfâri'l-bihâf adlı eserinde dile getirmiş, çeşitli denizlere, sahillere, adalara hakim olan Osmanlı Devleti için denizin önemi belirtip, bunun gerekçelerini saymıştır. Eserin son bölümünde de kaptan ve korsanlara kırk öğüdü sıralamıştır. Nasihatnameler ve Koçi Bey risalesiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Rıfa'at ABOU-EL-HAS, *Modern Devletin Doğuşu, XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Oktay Özel, Canay Şahin, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 65-105.

⁹³ Karagöz, *a.g.m.*, s. 188.

hizmetindeki Avrupalı, 20'si Türk uyruklu devlet adamlarının olmak üzere toplam 22 adet layiha, Padişah III. Selim'in yapmayı düşündüğü yenilikler hakkında, devlet adamlarının ve ulemanın fikirlerini alarak bir hareket tarzı belirlemesine katkıda bulunmuştur⁹⁴.

Aynı zamanda Padişaha arz edilen projelerde genellikle ortak bir görüş birliği mevcut değildir, fakat bütün projelerde göze çarpan ortak nokta askerlik alanında yenilik yapılması gerektiğidir⁹⁵.

Padişah III. Selim'e sunulan layihalardan 13 tanesi bürokrasiden, 5 tanesi * ulemadan gelmiştir. Ulema sınıfından olan kişilere ait layihalar arasında diğer layihaları da muhteva olarak kapsayacak nitelikte olarak en dikkat çekeniyse, Tatarcıkzade Abdullah Molla'nın yazmış olduğu layihadır. Aynı zamanda ıslahat projeleri içerisinde en geniş bakış açısına sahip olanı Abdullah Efendi'nin layihasıdır. Dokuz bölümden oluşan teklifler askeri, ilmiye, bürokrasi, maliye, üst düzey yöneticileri, toplanan vergiler ve yapılan harcamalar başta olmak üzere devletin hemen hemen bütün problemleri irdelenmektedir. Özellikle askeri alandaki yapılması gereken yenilik çalışmalarıyla ilgili tespitleri ve teklifleri son derece moderndir. Yabancı uzmanlardan da yararlanılarak eğitilmiş ve sürekli askeri birliklerin oluşturulması, harp tekniklerinin ve aletlerinin yenilenmesi ve geliştirilmesiyle ilgili konularda Rusya örneğini vererek telkinlerde bulunmuştur. Bütün bunların yanı sıra Abdullah Efendi, yeniçerilerin askerlik dışındaki faaliyetleri ve bu kurumdaki bozulmaların sebepleri üzerinde dururken, bu ocakların ıslah edilmesi ve yeni teknolojilerden yararlanılarak reformlar yapılmasını teklif etmiştir⁹⁶.

Bu layihanın yanı sıra yabancılar tarafından sunulan iki layiha ile Abdullah Efendinin layihası arasındaki benzerlik ve paralellikler oldukça dikkat çekicidir. Bunlardan birisi, İsveç elçiliğinde çalışan Ermeni asıllı, İgnatius Mouredge D'ohsson isimli görevli, diğeri ise Osmanlı ordusu hizmetinde bulunan, Baron Von Brentano

⁹⁴ Adil Şen, *Osmanlı'da Dönüm Noktası (III.Selim Hayatı ve Islahatları)*, Fecr Yayınları, Ankara, 2003, s. 219-220.

⁹⁵ Padişah III. Selim'e sunulan Layihalar ikisi tam metin, diğerleri özetlenmiş olarak Enver Ziya Karal tarafından yayımlanmıştır. Bütün layihalar incelendiğinde görüşlerin başlıca üç eğilim çerçevesinde toplandığı görülmektedir... Layihalarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, , III. Selim Hatt-ı Hümayunları (1789-1807), Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul, 1988, s. 31-41.

* Salihzade Efendi, Veli Efendizade, Hayrullah Efendi, Aşir Efendi, Tatarcıkzade Abdullah Efendi. Özkul, a.g.e., s. 214. Aynı zamanda bu layihalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet Osmanlı Tarihi*, C. 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s.1411-1449.

⁹⁶ Özkul, a.g.e. , s. 214- 226.

adındaki Alman asıllı bir Fransız subayıdır. Mesela, genel olarak bakıldığında Brentano da Abdullah Efendi gibi yavaş yavaş sağlanacak bir değişimi savunmaktadır. Ayrıca yeni ordu kurmak yerine, yeniçerilerin ıslahının daha doğru olacağını vurgulamaktadır. Diğer önemli bir benzerlik de bu değişimin zorunlu olduğuna yeniçerilerin ikna edilmesi gerektiği fikridir⁹⁷.

Baron Von Brentano'nun layihasının giriş bölümünde, daha önceki padişahlar dönemindeki askeri ıslahat çalışmalarının başarısız olma nedenleri anlatılmaktadır. Ona göre, Fransa'dan daha önce Osmanlı Devleti hizmetinde çalışmak için gelen subayların gayretlerinin olumlu bir sonuç vermemesinin nedenleri Osmanlı'daki idari ve askeri yapının elverişsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun için gerekli düzenlemelerin ve yeniliklerin yapılması gerekmektedir. Bu noktadan hareketle özellikle yapılacak olan ıslahatlarda; Avrupa tarzında eğitim ve talimlerin yapılması ve Avrupa standartlarında tüfeklerin kullanılması gerekliliğinden bahsederken, önce yeniçerileri düşman ordularının kullandığına benzer aletlerin kullanılmasının uygun olacağına ikna etmenin gerekliliği üzerinde durmuştur. Ona göre yeniçeriler dışında yeni bir ordu kurulması ve bütün harp aletlerinin değiştirilmesi yanlış bir hareket olacaktır. Nizam-ı Cedit'in devletin selametine ve kendilerinin menfaatine olduğu askere delillerle kabul ettirilmeli, tepki gösterilmemesi için görünüşte bilhassa kıyafette Avrupa askerine benzemekten kaçınılmalı, askere düşman karşısında başarılı olabilmek için talimin şart olduğu sürekli tekrarlanarak bu konuda rızaları alınmalıdır⁹⁸.

Mouradge D'ohsson tarafından sunulan layihada ise diğerlerinden farklı ve çok önemli görüşler de mevcuttur. Özellikle askeri düzen ve harp teknikleriyle ilgili düşünceleri uzun vadede batılılaşmaya hizmet edecek nitelikte olması bakımından dikkat çekicidir. Bu husustaki layihasının içeriği iki ana tema üzere oluşturulmuştur. Birincisi Avrupa'dan yeterli sayıda subay getirilmesi, ikincisi de harp fenlerinin eğitim ve uygulamasının yapılacağı Avrupa'dakilerin benzeri bir "talimhane" kurulmasıdır. D'ohsson, Osmanlı Devleti'nin geçmişte sahip olduğu üstünlüğü ele geçirebilmesi için özellikle harp fenlerinin öğretilmesi için bir mektebin (Harp Okulu) açılması önceliğini savunur. Çünkü burada yetiştirilecek elemanlar sayesinde yabancı subay ve hocalara ihtiyaç duyulmayacak, ordunun her kademesi için gerekli olan

⁹⁷ Özkul, *a.g.e.*, s. 230.

⁹⁸ Şen, *a.g.e.*, s. 243-244, Özkul, *a.g.e.*, s. 234.

elaman yetiştirilebilecektir. “Bu konuda layihasında 17 madde sıralamış ve maddeler genel olarak kurulacak mektebin; yeri, yapısı, düzeni, alınacak talebelerin özellikleri; mektepte okutulacak dersler, lisan eğitimi, gerekli alet ve edevatın temini; kitaplar ve gerekli kitapların tercümesi, imtihan usulü, hocalara verilecek maaşlar gibi konuları içermektedir”⁹⁹. Bu noktadan hareketle D’ohsson’un 1794 yılında padişaha sunduğu layihasında kurulmasını teklif ettiği “Mekteb-i Fünun-u Harbiye” isimli askeri okulun, 1795’te kurulan Mühendishane-i Berri-i Hümayun’un kurulmasında referans olarak alındığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nin hizmetinde bulunan gayrimüslimler tarafından sunulan bu iki layiha, yapılan ıslahat programında oldukça etkili olmuştur. Ancak ıslahat projelerinin uygulanmasında Tatarcıkzade Abdullah Efendi ve Baron von Brentano’nun layihalarındaki; ıslahatın yapılacağı kurumlarda ve toplumsal gruplarda ikna yoluna gidilmesi, keskin bir değişim yerine yavaş yavaş, kabullenme yoluyla, bir değişim yönteminin uygulanması fikri tam anlamıyla gerçekleştirilememiş, daha çok D’ohsson’un kesin ve aceleci değişimi öneren fikirleri kabul görmüştür. Tercih edilen bu yöntemse Nizam-ı Cedit hareketine olan karşıtlığı körüklediği gibi yaşanan çatışmaların da en önemli nedeni olmuştur¹⁰⁰. Özellikle Brentano tarafından vurgulanan “görünüşte ve kıyafette Avrupa askerlerine benzemekten kaçınmak”¹⁰¹ ilkesinin önemsenmemesi, Nizam-ı Cedit askerlerine Frenk veya kâfir eleştirilerinin yapılarak, halkın gözünden düşmelerinde en büyük etkenlerden biri olmuştur.

Elçilerin sunmuş olduğu raporlar, ulema ve devlet adamlarından alınan görüşlerle, girişilecek ıslahat hareketlerini tespit ve programa bağlamak üzere 10 kişilik bir ıslahat komisyonu kurulmuştur.* Böyle bir hazırlık döneminin ardından bu

⁹⁹ Özkul, *a.g.e.*, s. 235-240.

¹⁰⁰ Özkul, *a.g.e.*, s. 240.

¹⁰¹ Şen, *a.g.e.*, s. 245.

* Islahat komisyonunca tavsiye edilen askeri ıslahat hareketleri şu şekildedir; Mevcut asker ocaklarının ıslahı bunların Avrupa orduları gibi teçhiz ve eğitilmesi, Avrupa’da gelişen askerî teknoloji taktik esaslara göre yeni bir ordunun teşkili, donatılması ve Avrupa orduları gibi eğitilmesi ve harp sanayi kuruluşlarının modernize edilmesi... bkz. Hüseyin Cevizoğlu, “Osmanlı’da Çağı Yakalama Çabaları ve Bunlara Karşı Direnişler”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 93.

komisyonca da tavsiye edilen ıslahat programına da dayanılarak Nizam-ı Cedit hareketi başlamıştır¹⁰².

Bu program çerçevesinde askeri alanda yapılacak olan ıslahatlarda öncelik asker ocaklarının düzenlenmesine verilmişti. Ancak durumları ne kadar kötü olursa olsun mevcut asker ocaklarını derhâl kaldırmak ve yerlerine yenilerini kurmak mümkün değildi. Çünkü böyle bir iş için devletin dayanacağı herhangi başka bir kuvvet de yoktu. Bu sebeple III. Selim, bir taraftan Avrupa usulünde bir ordu hazırlarken, bir taraftan da mevcut ocakları imkânların elverdiği ölçüde yenileştirmeyi esas aldı.¹⁰³ Bununla birlikte de Yeniçeri Ocağı için haftada birkaç gün eğitim ve öğretim mecburiyeti kondu. Diğer ocaklar için yeni düzenlemeler yapılmış ve yeni kurallar getirilmiştir¹⁰⁴.

3.3.2. Nizam-ı Cedit'in Kuruluşu Ve Yabancı Uzmanlar

Yeni ordunun teşkiliyse sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Zıstovi ve Yaş anlaşmalarından sonra cepheden İstanbul'la dönmesiyle başlamıştır.(1792) Paşa'nın dönerken beraberinde getirdiği yabancı uzmanlarsa, talimli piyade askerinin teşkilini hızlandırmıştır.¹⁰⁵ Böylece Avrupalı subaylar eşliğinde Levent Çiftliği'nde kısa zamanda bir grup yeni asker toplanarak eğitime başlanmıştır. Avrupa'dan getirtilen danışmanlar ve eğitmenler yeni orduya batılı metotları ve batı teknolojisiyle üretilmiş silahları kullanmayı öğretmişlerdir. Böylelikle Nizam-ı Cedit adını alacak olan yeni ordunun çekirdek kadroları oluşturulmaya başlanmıştır.¹⁰⁶ Yeni asker için Levent Çiftliği Kanunnamesi çıkartılmış ve bu kanunnameye göre Bostancı Ocağı'na¹⁰⁷ bağlı

¹⁰² Cevizoğlu, *a.g.m.*, s.93.

¹⁰³ Karal, *Osm. Tar. I*, s. 64.

¹⁰⁴ Osman Ünal, "Nizam-ı Cedit ve Sekban-ı Cedit Denemeleri ile Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması" *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 147-148.

¹⁰⁵ İnal, *a.g.e.*, s. 379.

¹⁰⁶ Justin Mc Carthy, *Osmanlı'ya Veda, İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 30-31.

¹⁰⁷ Asker sayısını arttırmak için diğer ocaklardan genç neferler istenmiştir ancak yeniçeriler bu teklifi kabul etmemişlerdir. Bu yüzden III.Selim yeni askerin bağımsız bir ocak olarak tertip edilmesini emretmiştir. Ancak bazı devlet adamları mevcut ocakların dışında bir ocağın kurulmasının bu aşamada tehlikeli olacağını düşünerek, Nizam-ı Cedit'in; Bostancı Ocağı'na bağlı Bostancı Tüfenkçisi Ocağı şeklinde kurulmasını sağlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Özkul, *a.g.e.*, s. 346-347.

yeni ocağa ‘‘Bostancı Tüfenkçisi’’ adı verilmiştir. Aynı zamanda bu kanunnameyle* bu kuvvetin kuruluşu, teşkilâtı, eğitimi ve maaşlarıyla ilgili esaslar belirlenmiştir¹⁰⁸.

Böylece "Nizam-ı Cedid" piyade taburlarının, ithal tüfeklerle donatılan, dar kırmızı pantolonlar ve mavi bereler giydirilen¹⁰⁹ özel üniformalı subay ve erleri 1792 Nisan'ında İstanbul'un Avrupa yakasında, Levend çiftliğinde, Batı tarzında talime başlamış, Ağustos'da inşası tamamlanan kışlaya yerleştirilmişlerdir. Talimler Teğmen Menant, Luzin, Ranchoup ve Pierce Larague-Monteil isimli dört Fransız subayın kumandasında yapılmıştır. Daha sonra bu isimlere Fransız savunma bakanlığından gönderilen 6 çavuş eklenmiştir. Kıtaların masrafını karşılamak üzere, 1793 Martı'nda "İrad-ı Cedid Defterdarlığı"* meydana getirilmiştir¹¹⁰.

Nizam-ı Cedit askerinin gerek yeniçeriler gerekse halkın tepkileriyle karşılaşmaması için ise devletin Rusya karşısında hazır talimli askere ne kadar

* Bu kanuna göre; Yeni ocağa "Bostancı Tüfekçisi" adı verilecek, bu ocağın başına idareci olarak bir nazır ve bir ağa komutan olarak atanacaktı. Bütün işlerin nazır tarafından ağa ile birlikte yürütülmesi kabul edildi. Ocak mevcudunun en az 12.000 kişiye çıkarılması, subayları ile beraber 2 bostancı tüfekçisi Levent Çiftliği'nde, kalanı Anadolu'da ve Rumeli'de, un görülen yerlerde, 1602 mevcutlu ortalar veya bunun yarısı 801 kişilik birlikler hâlinde teşkil edilecekti. Önce Levent Çiftliği'nde 1602 mevcutlu bir orta teşkil edildikten sonra, ikil para sağlandıkça, Levent Çiftliği'nden öğretmenler gönderilerek taşra teşkilâtı kurulacak, böylece mevcut yavaş yavaş 12.000'e çıkarılacak, malî durum elverdikçe bu miktar artırılabilecekti... Daha sonra bu kanunname de 17 Eylül 1794 ve 7 Haziran 1796'da 1 değişiklikler ve eklemeler yapılarak daha da geliştirildi... bkz. Ünal, *a.g.m.*, s.147-149.

¹⁰⁸ Ünal, *a.g.m.*, s. 149.

¹⁰⁹ H. Roderic Davinson, *Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923)*, Çev. Mehmet Morali, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 51.

* Islahatları uygulayabilmek için gerekli olan malî kaynaklar tütün, rakı, şarap, kahve, Mora üzümü, yün, küçük ve büyük baş hayvanlardan alınan vergiler ile her sene beratların tecdidinden alınan harçlardan oluşmaktadır. Bu vergiler ve harçlar "İrad-ı Cedid Hazinesi" adıyla yeni teşkil edilen İrad-ı Cedid Defterdarlığı'nda toplanıp, buradan dağıtılacaktır... Mustafa Kaçar, *agm*, 1999, s.686. Ayrıca bu konuda tımar ve zeamet kanunlarında tekrar düzenlenmeler yapılmıştır. III. Selim'in tımarlarla ilgili kanunu imparatorluğun her tarafına yollanmış ve hâkimler önünde okunmuştur. Anadolu'ya ve hatta Asya'nın uzak yerlerine kadar yoklamacılar gönderilmiş ve yeni düzenin her tarafta uygulanmasına özen gösterilmiştir. Tımarın az olduğu yerler tespit edilmiş bazen de bilinmeyen tımarların yoklamacılar tarafından tespiti ile birleştirilmesi için 8 Ocak 1796'da bir karar alınmıştır. Ana, tımarlar gene de eskisi gibi yararlı hâle getirilemedi. 21 Aralık 1795'te bir kısım tımarlar Levent Çiftliği gelirine bağlandı. Böylece, İradı Cedide gelir sağlandı. Bu düzenlemelerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, 'III.Selim Döneminde Kara Ordusunda Yapılan Yenilikler'', *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 4-7.

¹¹⁰ Kuran, *a.g.e.*, s. 52., Zeynep Güler, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde Von Der Goltz Paşa'nın Rolü*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2007, s. 52.(Kaynak olarak; SHAW J. Stanford "The Origins Of Ottoman Military Reform: Nizam-ı Cedit Army Of Sultan Selim III ", The Journal Of Modern History, Vol 37, No 3, s.294-297. kullanılmıştır.)

ihtiyacı olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak her şeye rağmen çeşitli esnaf topluluklarına bağlı yeniçerilere talim kabul ettirilememiştir¹¹¹.

3.3.3. Humbarahane, Tophane ve Baruthanenin İslahında Yabancı Uzmanlar

Bu dönemde yeni talimli askerlerin yanı sıra mevcut ocakların ıslahı içinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1735'te Üsküdar'da kurulan Humbaracı Ocağı'nı yeniden düzenleyen kanunnamenin 27 Eylül 1792'de yayınlanmasına müteakip, 14 Temmuz 1793'te Hasköy'de yeni Humbaracı ve Lağımçı Ocakları kışlasının temeli atılmıştır. Daha önce değişik dönemlerde iki defa Osmanlı Devleti hizmetinde topçuların eğitim işleriyle ilgilenmiş olan Fransız Teğmen Aubert (Çavuş Aubert) ve yardımcısı M. Cuny Humbaracı Ocağı'na uzman sıfatıyla tayin edilmişlerdir. Ayrıca Humbaracı ve Lağımçı ocaklarında diğer askerî sınıflardan daha ziyade ihtiyaç olduğundan, bu ocakların yeniden teşkilatlanmasında geometri ve mühendislik eğitime ayrıca önem verilmiştir. Geçici olarak Kağıthane'de yapılan barakalara yerleştirilen humbaracıların talimleri ve eğitimleri Humbaracı Ocağı Kanunnamesi ile düzenlenmiştir. "Kanunnamede humbaracıların eğitiminin "Hendeseane" (Mühendishane) hocasının hazırladığı risaleler esasa alınarak, her ortanın halifesi tarafından kendi odalarında yapılmasının kararlaştırılmış olduğu görülmektedir. Humbaracı Ocağı ile birlikte aynı tarihte (27 Eylül 1792) Lağımçı Ocağı'nın da yeni kanunnamesi yayınlanmıştır. Bu kanunnameler ile eskiden Cebeci ocağına bağlı olan Lağımçı Ocağı'na da yeni bir nizam getirilmiştir"¹¹².

Bu ocaklara destek olacak Tophane ve Baruthaneler de ıslah edilerek işlerlik kazandırıldığı gibi yeni Baruthaneler de inşa olunarak, kaliteli ve temiz barut imalatına başlanılmıştır. Ayrıca "Nizam-ı İmal-i Barut" adıyla kanun çıkarılarak imalat hususunda düzenlemeler yapılmıştır¹¹³.

Bu alanda yapılacak çalışmalar için Tophane ve Tersane-i Amire gibi diğer sanayi kuruluşlarında da ıslahat hareketleri çerçevesinde İsveç'ten İngiltere'den ve bilhassa Fransa'dan top ve yuvarlak dökümcülüğünde mahir ustalar getirilmiştir.

¹¹¹ Özkul, *a.g.e.*, s.347.

¹¹² Kaçar, "Osm. İmp. Müh. Kur.", s. 687.

¹¹³ Şen, *a.g.e.*, s. 258-259.

Aynı zamanda silah sanayinin geliştirilmesi içinde fabrikalar kurulmuştur.* Burada amaçlanan Batı'da ortaya çıkan yeni silah ve mühimmatın üretiminin mevcut harp sanayi tesislerinde üretimini gerçekleştirebilmektir. Bunun için III. Selim zamanında Batı'da ortaya çıkan yeni fen kitapları toplanmış, bunlar üzerinde kapsamlı çalışmalar yapılmış ve bu bilgilerin mevcut imalat sistemine uyarlanması amaçlanmıştır. Ancak savaşların sürekli olması ve ihtiyacın şiddeti bu konudaki açığın ithalat yoluyla* kapatılmasını zaruri kılmıştır. Böylece takip eden dönemlerde ihtiyacın baskısı sonucu yüklü miktarlarda yeni teknoloji ürünü malzeme ithal edilmiştir¹¹⁴.

Bir yandan bu işler yapılırken diğer yandan seviyenin daha ileriye gitmesi için öncelikle Selanik, Gelibolu ve İstanbul baruthanelerinin harap olmaya yüz tutmuş binaları tamir edilmiş, daha sonra da Azatlı Baruthanesi inşa ettirilerek imalatla İsveç, İngiltere ve Fransa'dan getirtilen ustalar ve dökümcülerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda imalathanelerde Avrupa baruthaneleri ayarında barut imal edilebilmesi için Fransa'dan Francesco isimli bir teknisyen de getirtilmiş ve İstanbul baruthanesinde daha kaliteli ve seri barut imal edebilecek iki adet çarkın yapımı için kendisine gerekli tüm imkânlar verilmiştir. Bu konudaki iyi niyetli beklentiler çarkların bitirilmesinden sonra yapılan tecrübe sırasında sona ermiştir. İki beygirle döndürülmesi planlanan çarklar yerinden kıpırdamayınca daha fazla zorlanarak kırılmıştır. Bu başarısız neticeden sonrası Ermeni Arakel Dadyan daha önceden değirmen ustalığı yapmış olduğu için görevlendirilmiş ve baruthaneye gide rek çarkı incelemiş ve hatasını tespit ederek onarımını gerçekleştirdiği gibi bu çarktan daha üstün niteliklere sahip bir çarkın da yapımını gerçekleştirmiştir. "Mekanik bilgisinin yetersizliği kısa zamanda anlaşılan Francesco'ya ise barut

* Devletin ilk endüstri tesisi silah imali amacıyla II. Beyazıt devrinde kurulan Tophane'dir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Tophane yeniden inşa edilmiş ve devrin en büyük tesislerinden birisi haline gelmiştir. Aynı zamanda Zeytinburnu Silah Fabrikası, Bakırköy Barut Fabrikası, Hendek ve Biga'da hızar fabrikaları ve Karaağaç'ta tapa fabrikası devletin kurmuş olduğu başlıca askeri mühimmat fabrikalarıdır... Bkz. Elif Süreyya Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Ve Buhar Makineleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s. 86-87.

* İthalat yolu ilerleyen süreçte sömürgeleştirme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır... bkz. İlber Ortaylı, "XIX. Asır Yakın-Uzak Tarihimiz", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.48.

¹¹⁴ "1793 yılına ait bir belgede baruthanelerin ıslahı ve yeni bir nizamla sokulmaları için nelerin icap edeceği anlatılırken, Avrupa'da harp malzemelerinin imali ile ilgili kitapların tercümeleri ve barut imalının batıda nasıl yapıldığı hakkında raporlar verilmiştir"... bkz. Birol Çetin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknolojilerin Takibi (1700-1900)", *Türkler Ansiklopedisi*, cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 814-815.

imalatının inceliklerini bildiğinden dolayı mevcut baruthanelerin personeline özellikle "yaş barut" konusundaki bilgileri öğretmesi için bir şans daha verilmiştir. "Ancak Fransız ustanın asıl maksadını gizlediği ve işini özellikle yapmadığı daha sonra anlaşılmıştır. Bu uygulamanın başarısızlığı, mevcut imkânların araştırılmasına ve çözümün ülke içerisinde aranmasına vesile olmuştur."¹¹⁵

Ayrıca dökümhaneden birkaç sene sonra, III. Selim zamanında, yeni bir barut fabrikası şehrin epey dışında, bugün Bakırköy ve bugün Yeşilköy arasında, küçük bir derenin Marmara'ya döküldüğü yerde kurulmuştur. Kuruluş tarihi olarak 1785 veya 1789 gibi değişik tarihler ileri sürülmektedir, fakat tesisler 1793'te faaliyette bulunmuştur. Öğütme tertibatı beygir gücü ile çalışan bu tesiste idare Arakel Dad Amira 'nın* (1752-1812) eline verilmiştir. Kendisi daha sonra barutçubaşı olarak 1795'te Azatlı'da yeni kurulan baruthanenin müdürü olmuştur¹¹⁶. Bu imalathanelere ve tophaneye dışarıdan getirtilen ustaların büyük çoğunluğu Fransız olduğu için imalathaneler Fransız tophaneleri şeklinde teşkilatlandırılmış, 4, 8 ve 12 santimetrelik sahra topları dökülmüştür. "Bu gelişmeler eldeki imkânların bir kenara bırakılarak tamamen yeni usullerin kullanması nedeniyle, üretimin daralmasına yol açmıştır."¹¹⁷

3.3.4. Mühendishane'nin Kuruluşu ve Yabancı Uzmanlar

Çağdaş bilim ve tekniğe uygun olarak yetiştirilen Avrupa ordularına karşı koyabilecek bir ordu kurmak için önceliği Tophane'yi iyileştirmeye veren III. Selim, sürekli yabancı mühendislerin bilgi ve tekniğine muhtaç olmanın doğru olmadığını düşünerek, bu alanda yeterli subaylar ve askerî mühendisler yetiştirmek amacıyla o zamana göre modern bir topçu okulu kurmaya karar vermiştir. Böylelikle 1793

¹¹⁵ Çetin, *a.g.m.*, s. 813-814.

* III. Selim devrinde Arakel Dadyan barut fabrikası konusunda yaptığı projelerle kendisini kanıtlamış ve Bakırköy Barut Fabrikası'nı ıslah çalışmasıyla görevlendirilmiştir. Başarılı olması sonucunda fabrikanın müdürlüğü görevine getirilmiştir. Daha sonra Azatlı Baruthanesi müdürü olmuştur. Arakel Dadyan'a fabrika kurması halinde kendisine özel vergi indirimi, makine ve aletler için gümrük muafiyeti gibi önemli ayrıcalıklar verilmiştir. bkz. Genç, *a.g.t.*, s. 92.

¹¹⁶ Rhoads Murphey, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil Ve Askeri Uygulamalardaki Rolü", Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlılar Ve Batı Teknolojisi, Araştırmalar Yeni Görüşler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1992, s. 64-66.

¹¹⁷ Çetin, *a.g.m.*, s.814.

yazında İstanbul Bahariye'de "Mühendishane-i Sultanî" kurulmuştur¹¹⁸. Ardından da 1210 (1795) kanunnamesi ile İstanbul Sötlüce'de devrine göre çok iyi bir okul olan Mühendishâne-i Fünûn-u Berrî-i Hümâyûn veya Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn kurulmuştur. Bu okul Osmanlı subaylarını topçuluk, istihkâm, mayın döşenmesi ve mühendislik alanında teorik olduğu kadar pratik konularda eğitmiş ve bu eğitim sadece yeni ordu mensupları için değil, aynı zamanda eskiden kurulan Tophane ve cebeci birlikleri gibi, "Yeniçerilerden farklı olarak, sadece kendilerinin önem ve gücünü artıracak olması nedeniyle modern silahları ve teknikleri kabullenmeye istekli ve arzulu birlik mensuplarına da verilmiştir."¹¹⁹

Mühendishanenin en meşhur baş hocası Hoca İshak Efendi'dir. Musevilikten ihtida etmiş bir ailenin çocuğu olan İshak Efendi Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'da Matematik dersleri vermiştir¹²⁰. Burada okutulan derslerse; Fransızca, Arapça, geometri, aritmetik, coğrafya, cebir, trigonometri, diferansiyel ve integral hesap, astronomi ve istihkâm dersleridir. Bu dersleri okutacak hocaların çoğu Avrupa'dan getirtilmekle beraber, Avrupa dillerinden pek çok kitap da Türkçe'ye çevrilerek basılmıştır. Bu tercüme işinde Hoca İshak Efendi'nin büyük bir gayret ve hizmeti olmuştur. Fransa'nın Osmanlı Devleti nezdinde gayrı resmî temsilcisi olan Descorches'un çabası sonunda, 1794 Martında, Topçu binbaşı Aubert, istihkâm binbaşı Monnier ve istihkâm yüzbaşı Mazurier İstanbul'a gelerek yeni açılan mühendishanede çalışmaya başlamışlardır.^{*121}

¹¹⁸ Nursel Köksal, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askeri Eğitim Sistemi, (1840-1908)*, Kırıkkale üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Kırıkkale, 2007, s.6. (Tekeli İhsan, Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar, Mimarlar Odası yayını, Ankara, 1980, s.71'den alıntı yapılmıştır.)

¹¹⁹ Stanford Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III.Selim Ve Sultan II.Mahmut Dönemleri", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 129.

¹²⁰ Ayrıca Harp fenni, top imali ve ordudaki komutanların görevleri üzerine eserleri mevcut bulunduğu gibi, deniz torpilleri ve istihkam üzerine çeviri eserleri de mevcuttur. Detaylı bilgi için bkz; Ekmeleddin İhsanoğlu, - Ramazan Şeşen - M. Serdar Bekar - Gülcan Gündüz (Hazırlayanlar), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, İslam Tarihi Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), Yıldız Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 74-77.

* Ayrıca Şani-zade Mehmed Ata'ullah Efendi'nin de Fransızcadan tercüme ettiği; Tnzim-i Piyadegan ve Süvariyan, Usul-i Hisab, Hendese, Cebr ve Mukabele eserleri de bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Şani-zade Mehmed Ata'ullah Efendi, *Şani-zade Tarihi (Osmanlı Tarihi 1808- 1821)*, Hazırlayan: Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s. 83-85.

¹²¹ İkiisi de daha önce teknik öğretmen olarak Türkiye'ye gelerek 1788'de memleketlerine dönen subaylardandılar. Ayrıca Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'un kurulduğu ilk yıllarda ders programları hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Ancak biliyoruz ki, fen dersleri ağırlıktaydı ve eğitim teorik ve uygulamalı olarak yapılmaktaydı. Burada okutulan matematik ve astronomi bilimleri İslâm

Ayrıca bu dönemde III. Selim'in isteği üzerine 1798 'de Prusyalı Albay von der Goltz kısa bir süre için topçu birliklerinin denetlenmesi üzerine görevlendirilmiştir. Aynı yıl ülkesine geri dönmüştür.

3.3.5. Donanmada Yapılan İslahatlar ve Yabancı Uzmanlar

III. Selim döneminde yapılan askeri ıslahatlar sadece kara kuvvetleri ile sınırlı kalmamıştır. Osmanlı askeriyesini yenileştirme çabaları kapsamında donanmayı da geliştirmeye çalışan III.Selim donanma nizamnamesini yayınlamış (1792)¹²² ve kendi döneminden önce başlamış olan tersane ve tophaneleri modernize etme çabalarına hız vererek bu alandaki eğitimleri, yabancı öğretmenlerden de istifade ile özellikle Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa devresinde çağa uygun bir donanma haline getirmiştir¹²³.

1795'te Hasköy'de humbaracı ve lağımçı kışlaları civarında yeni bir bina yapılarak bu binaya Mühendishane-i Amire adı verilmiştir¹²⁴. Aynı zamanda Mühendishanesine bir düzenlemeye tâbi tutulup Harita ve Seyr-i sefain ve Gemi İnşa olarak iki kısma ayrılmış ve öğrenci adedi de çoğaltılmıştır. Bu şekilde bir bakıma, sonradan Mühendishane-i Berri-i Hümayun adını alacak Mühendishane ile Tersane Mühendishanesi birleştirilmiştir.* Ayrıca Mühendishane'de yeni bir gemi inşa sınıfı açılması yanında, düzenlemeler kapsamında o tarihe kadar Tersanede çalışan sanatkâr ve işçilerin hemen hepsine yol verilerek İstanbul'un en gözde sanatkârları maddi fedakarlıktan kaçınılmayarak Tersaneye alınmıştır. Fransız gemi

kaynaklarına, coğrafya, harp tekniği ve askeri bilimler ise daha çok Batı kaynaklarına dayalı Osmanlıca kitaplardan okutulmaktaydı... Unat, *a.g.m.*, s. 639-640.

¹²² 11 Temmuz 1792'de "Nizam-ı Tersane-i Amire" adı altında kanun çıkarılarak tersane tanzim ve tertip altına alınmaya çalışılmıştır. Bu kanuna göre gemilere tayin olunacak kaptanların göreve ehil ve liyakatli olması, tayinlerde ricaya ve şefaate bakılmaması, "Fenn-i derya"yı bilmeyenlerin görevlendirilmemesi gemilerin günlük bakımı vs..gibi hususlar kurallara bağlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Şen, *a.g.e.*, s. 269-271.

¹²³ Rıfki Aziz Ateşer, "Osmanlı Askeri Gücüne Yeniden Etkinlik Kazandırmaya Yönelik İslahat Girişimleri", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 368.

¹²⁴ Özkul, *a.g.e.*, s. 279.

* Küçük Hüseyin Paşa, bu birleştirmeye karşı çıkararak 27 Recep 1211 (26 Ocak 1797) tarihli lâyiha'yı kaleme alıp Sadrazam delaletiyle Padişah'a takdim etmiştir. Bu lâyhada, Mühendishanenin 1776 tarihinden itibaren geçirdiği aşamalar belirtildikten sonra okula yeni bir düzen verilmektedir. III. Selim ve Küçük Hüseyin Paşa, deniz gücünün ve mektepli denizcinin önemini biliyorlardı. Bu yüzden 1798'de gemi inşaiye sınıfı kuruldu ve Mühendishane-i Berri ile Mühendishane-i Bahri birbirinden ayrıldı. Gülen, *a.g.e.*, s. 36-47.

inşa mühendisleri Le Brun, Jacques Baltbrasarel ile yardımcıları Toussaint Petit ve Jean Baptiste Benoit hizmete alınarak gemi inşa çalışmaları üstün bir seviyeye getirilmiş ve aynı zamanda da hocalık yapan bu uzmanların gayret ve yardımı ile yetenekli Türk gemi inşa mühendisleri yetiştirilmiştir.¹²⁵

Bu dönemde Bahriye alanında önemli gelişmeler sağlanmasında; büyük havuzların yapılarak modern ve dayanıklı gemilerin inşa edilmesi için mühendislerin yanı sıra, demircisinden marangozuna, burgucusundan yelkencisine, yani hemen her sahada yabancı uzmanlardan istifade edildiği görülmüştür.¹²⁶

Bu devirde Osmanlı tersanelerinde görev alan batılı teknisyen ve mimarlar; Gemi İnşa Mühendisi Fransız Le Brun, Jean Baptiste Benoit, İsveçli Klenberg, Lokrinini, Fransız Yakom, Venedikli Yüzop, İsveçli Mimar Kalgran, Velson demirci ustalarından baş kalfa Ligren ve marangoz Linmark'tır.*Bu yabancı uzmanlara* ilâveten mühendishanede Mimar Kara Yorgi, Anton Dimitri, Noholi Kalfa gibi pek çok Rum'da inşa çalışmalarında görev almıştır.¹²⁷

Bu uzmanlar vasıtasıyla Osmanlı gemi teknolojisinde başlatılan modernleşme hareketi tersanenin bünyesindeki değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarında, 1796'de tersane hizmetine giren Brun ve kardeşi Burden tamire muhtaç gemilerin tamirinin yapılabilmesi ve böylece dayanıklılığının artırılmasını sağlamak gayesiyle Avrupa'da yapılmakta olan havuzların İstanbul tersanesinde yapılması tavsiyesinde bulunmuşlardır.. Yapılan değerlendirmelerde bu görüşün doğruluğuna karar verilmiş ve bu maksatla ayrıca İsveç'ten havuz inşasında uzman mühendisler getirtilmiştir. Bu heyette gemi inşa mühendisleri ve donanma subayları bulunuyordu. İsveçli havuz mühendisi Rode

¹²⁵ Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/view/5/7- (erişim tarihi: 05.02.2010) Gülen, a.g.e., s. 47-48.

¹²⁶ Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/view/5/7- (erişim tarihi: 05.02.2010)

* Osmanlı bahriyesi hizmetindeki diğer yabancı uzmanlar arasında Cenevizli demirci Yakom ile Venedikli marangoz Yozop uzun yıllar gerek tersanede ve gerekse Rodos'ta inşa edilen kalyonlarda çalışmışlardır. Bostan, *Bey. İmp. Osm. Den.* s. 212-213.

*Görevlerini en iyi şekilde başaran bu mühendisler 1804'de yurtlarına dönmüşlerdir. Tersanedeki eski ahşap kuru havuzların yerine iki taş havuz ve Toulon limanındaki kuru havuz modeline göre yeni bir havuz yapılması Le Brun'un Tersane Başmühendisliği sırasında gerçekleştirilmiştir. Gülen, a.g.e., s. 37.

¹²⁷ Gülen, a.g.e., s.48, Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", http://esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/viewPDFInterstitial/5/7- (erişim tarihi: 05.02.2010)

(Rhode), maiyetindeki ustalar; Klintberg, Kihlberg, Schantz, Minthen, Weidenhielm, Hörling, Malmen, Carlstrand, Hallen, Liljogren, Löngren, Elmström ve aralarında iki de tercüman bulunan bu uzman grubuyla beraber 1797'de başladığı havuz inşasını üç senede tamamlamıştır. 1806'ya kadar bu görevini sürdüren Rode ara sıra memleketine gittiği sıralarda kendisine, yine İsveçli mühendis olan Lagor vekâlet etmiştir. Havuz inşasında görevli olan İsveçli uzmanlardan bir kısmı havuzun tamamlanmasından sonra İsveç'e dönmek istediklerinden 1800 senesinde kendilerine iki biner kuruş harcırah verilerek ülkelerine dönmelerine izin verilmiştir. Bundan sonraki dönemde mühendis Rode'nin maiyetinde sadece bir tercümanın kaldığı ve diğerlerinin de İsveç'e döndüğü anlaşılmaktadır. Kendisine yardımcı olarak getirtmiş olduğu Lakos'un görevine de 1804'te son verilmiştir. Mühendis Rode ise Osmanlı Devleti'ndeki hizmetine (1806) devam etmiş ve bu görevini 1811'de ölümüne kadar sürdürmüştür¹²⁸.

Fransız ve İsveçlilerin özellikle gemi inşasında ve tersanenin geliştirilmesinde gösterdikleri gayretleri neticesinde III. Selim döneminde, tam bir çöküntü halinde devralınan donanma ve tersane büyük bir gelişme göstermiştir. 1789-1796 yılları arasında, 7 yıl zarfında 15 tersane ıslah edilerek Kalyon, Firkateyn inşa edilir hale getirilmiş ve bu süre içinde tam 45 gemi inşa edilmiştir.*

Bu gelişmelerde pay sahibi olan Mühendis Brun'un ise Osmanlı Bahriyesi'nin gelişmesini başlatmada oynadığı rol oldukça önemlidir. İstanbul'da bulunduğu süre içinde tersanede inşa ettiği gemiler ile diğer Osmanlı tersanelerinde inşa edilen kalyon ve firkateynler hep O'nun verdiği planlara göre yapılmıştır. Bu sebeple 1793-1799 seneleri arasında inşa edilen kalyon, firkateyn ve korvetlerin çoğunda mühendis Brun'un mührü bulunmuştur¹²⁹.

¹²⁸ Bostan, *Bey. İmp. Osm. Den.*, s. 211-212. (İsveçli mühendislerin Tersanede görevlendirilmesiyle ilgili belge; s.214, Rode ve ekibinin tersanede görevlendirilmesiyle ilgili belge; s. 214-215.), Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/view/5/7- (erişimtarihi: 05.02.2010) Bostan, "Bey. İmp. Osm. Den.", s. 214.

* Bu tersaneler: İstanbul'da Tersane-i Amire, Bodrum, Gemlik, Çanakkale, Midilli, Sinop, Karadeniz Ereğlisi, Limni, Kıbrıs, Kemer, Eflak-Boğdan'da Kalas, Silistire gibi tersanelerdi.. Gülen, *a.g.e.*, s.37.

¹²⁹ Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/view/5/7- (erişim tarihi: 05.02.2010) Ayrıca Brun'un Tersanede görevlendirilmesiyle ilgili belge için bkz.; Bostan, "Bey. İmp. Osm. Den.", s. 215-216.

Ancak 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali üzerine devlet hizmetindeki Fransızların kovulması kararı alınmıştır. Bunun üzerine Küçük Hüseyin Paşa, Brun ve Benuva'nın kalması için çalışmalarda bulunmuştur. Tersanede inşa edilen iki korvet Brun tarafından inşa edildiği gibi, Ereğli tersanesinde inşa edilen firkateyn yine onun verdiği ölçülere göre yapılmıştır. Brun ve Benuva'nın İstanbul'da kalması için Küçük Hüseyin Paşa'nın ısrar etmesinin bir sebebi de her iki mimarın Fransa hükümeti tarafından ülkelerinden çıkartılmış mağdur kimseler olmalarıdır¹³⁰.

Osmanlı devlet adamları mühendis Brun'dan çok memnun kalmış olmalı ki, onun ayrılışından sonra yardımcısı ve vekili olan Benuva'yı ellerinden kaçırmamak hususunda daha dikkatli davranmaya çalışmışlar ve maaşının düzenli ödenmesine gayret etmişlerdir. Benuva'nın gemi inşa etmek maksadıyla tersanede mühendis olarak görevlendirilmesinden sonra (1800-1819) yılları arasında devam eden faaliyetleri sırasında kendisiyle birlikte kalan büyük bir kadro olmamıştır. Devamlı beraberinde olanlar arasında oğlunun yanında, kalafatçı Kiryas, yelkenci Petri, tercüman Aleksandır, mimar Andriya (daha sonra Andon) bulunmuştur¹³¹.

Bütün bu Fransız ve İsveçli uzmanların yanı sıra donanmayı geliştirmek amacıyla İngiltere teknolojisinden de yararlanılmak istenilmiştir. Bu düşünce 1791'de satın alınan iki İngiliz firkateyninden anlaşıldığı gibi kısa süreli de olsa hizmette bulunan İngiliz uzmanlardan da anlaşılmaktadır. Ancak İngilizlerin gemi mühendisliğinden de istifade etmek için teşebbüste bulunularak 1795 getirilen Daniel adlı mühendis birkaç ay çalıştıktan sonra mühendislik dallarına yeterince hakim olmadığından işe yaramadığı düşüncesiyle göreve başladığı yıl geri gönderilmiştir¹³².

Aynı şekilde Yusuf Agah Efendi'nin yabancı uzmanların Osmanlı Devleti'ne gönderilmesi hususundaki teşebbüsleri ile Babıali'ye tavsiye ettiği Richard White adında bir İngiliz'in gambot yapımında çalışmak üzere 1795'de çalışmaya başlamış ve 1796'da işine son verilmiştir. Yine Richrad White gibi tavsiyesiye üzerine İstanbul'a gelen İngiliz havuz mimarı Olaf, kendisinden istifade edilecek yer bulunamadığından 1796 tarihinde vazifesine son verilerek geri gönderilmiştir¹³³.

¹³⁰ Bostan, *Bey. İmp. Osm. Den.*, s.209-210.

¹³¹ Bostan, *Bey. İmp. Osm. Den.*, s.210.

¹³² Bostan, *Bey. İmp. Osm. Den.*, s.213.

¹³³ Yalçınkaya, "Niz. Ced. Dön. Osm. Dev...", s. 690.

Bu İngiliz mühendislerden sonra yine Yusuf Agah Efendi'nin tavsiyesi ile Türkiye'ye 1796'da General Nathaniel Cooke adında bir İngiliz mühendisin geldiğini görmekteyiz. Cooke, Osmanlı donanma kuvvetlerinin Karadeniz'deki Rus donanmasını tahrip etmek ve aynı zamanda kara birliklerinin de Ruslara saldırması yönünde hazırlıklı olunması gerektiğini bir proje ile Babiâli'ye sunmuştur. Buna ilaveten Osmanlıların Temeşvar üzerinden Fransa ile savaşan Avusturya'ya saldırmasını da önermiştir. Temmuz 1796'da Cooke'ın projesi Reisülküttab Ebubekir Ratib Efendi tarafından reddedilmiştir. Ona göre proje, Osmanlı Devleti'ni Rusya ve Avusturya ile gereksiz bir şekilde karşı karşıya getirecektir. Bu olay neticesinde Babiâli Cooke'ı "maceraperest" olarak niteleyerek hemen görevden almıştır¹³⁴. Ayrıca 1795 yılında Yusuf Agâh Efendi tarafından, İngiltere'de bulunan mülteci Fransızlar ile İngilizler başta olmak üzere Türkiye'de çalışmak üzere gönderdiği çok sayıda yabancı uzman arasında Cooke'la beraber gelen Comte de Bizement, Cbevalier de Montclar ve de Conefsir adında üç tane Fransız mülteci de bulunmaktadır¹³⁵.

III. Selim devrinde tersane ve donanmayı ıslah için girişilen faaliyetler, yapılan atılım, Osmanlı Bahriyesinin durumunu Avrupa'nın deniz devletleri düzeyine biraz yaklaşmasını sağladı ise de sorun yine tam anlamıyla çözülememiştir. Çünkü sorun personeldir ve gerekli yetenekte ve gerekli sayıda subay, astsubay ve deniz eri yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yabancı uzmanlar aracılığıyla yapılan destekler geçici nitelikte çözüm yolları getirmekle sınırlı kalmıştır¹³⁶. Bu sorunun çözümünü sağlayacak olan da yeterli olanakların sağlanması ve eğitimidir.

Bu bağlamda yapılması gereken çalışmaları Küçük Hüseyin Paşa'nın 1803 tarihinde ölümünden sonra Kaptanı Deryahğa atanan Mehmet Kadri Paşa sürdürmüştür. Bu dönemde yapılan en önemli yenilik 1804 yılında tersane ve donanma adına çıkarılan kanunname'dir. 1804 kanunnamesinde eğitime büyük önem verilmiştir. "Bahriye okulunda Fenni Harita, Coğrafya ve Fenni İnşaiye bölümleri oluşturulmuş, talim gemileri tahsis edilmiş, Batıda olduğu gibi ciddi eğitim düzenlemelerine gidilmiştir." ¹³⁷

¹³⁴ Yalçınkaya, "Niz. Ced. Dön. Osm. Dev..." s. 690-691.

¹³⁵ Yalçınkaya, "Niz. Ced. Dön. Osm. Dev..." s. 691.

¹³⁶ Gülen, *a.g.e.*, s. 37.

¹³⁷ Gülen, *a.g.e.*, s. 39.

3.3.6. Nizam-ı Cedit Islahatlarına Karşı Oluşan Tepkiler

Padişah III. Selim'in kurdurmuş olduğu Nizam-ı Cedit ordusu kurulduğu günden itibaren büyük bir tartışma konusu olmuştur. Farklı meslek dalları ile de uğraşan yeniçeriler sürekli eğitim yapmak istememişler ve yeni kurulan ocağa karşı çıkmışlardır. Özellikle Yeniçeriler başta olmak üzere devlet adamları ve ulemeden bazı kişiler çıkarlarına zarar geleceği düşüncesiyle padişaha düşman kesilmişlerdir. Bu sebeple halk arasında Nizam-ı ceditle ilgili çıkan hurafelere, bu yenileşme hareketleri için yapılan harcamalara karşı genişleyen muhalefette eklenince, İstanbul'da yeniçerilerle bir kısım halk ve gerici medrese öğrencisinin birleşmesiyle ortaya çıkan tepkiler çok büyük boyutlara ulaşmıştır¹³⁸.

Zaten bu süreç öncesinde halk arasında Fransa'ya yakınlığı ile bilinen padişah III. Selim aleyhinde uzun zamandır propaganda yapılmaktaydı. Böyle bir tablo üzerine 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgale kalkışması da, gerçekleştirilmek istenen reform planlarını sekteye uğratmıştır.

III.Selim'in Fransa ile kurmuş olduğu ilişkiler yapılan askeri reformlarda çoğunlukla Fransız uzmanlardan yararlanılmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak Fransa Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri dahilinde bir yandan Osmanlı ile dostane ilişkilerini sürdürürken diğer taraftan Osmanlı topraklarını işgal etmek için gerekli koşulların oluşmasını beklemiş ve hazırlamıştır. Aynı zamanda İngiltere ile savaş halinde olan Fransa; İngiltere'nin Hindistan'la irtibatını kesmek ve Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmek de istemektedir. Bu nedenle Fransız İmparatoru Napolyon Mısır'ı işgal etmiştir. Bu işgali beklemeyen Osmanlı Devleti ise işgal karşısında hazırlıksız yakalanmıştır.

Bu durumda Osmanlı Devleti'nin mücadele edecek yeterli asker kuvvetinin olmayışı Suriye'de yarı bağımsız durumda bulunan Cezzar Ahmet Paşa'dan yardım alınmasını gerektirmiştir. Cezzar Ahmet Paşa Mısır Serakerliğine getirilerek kendisine bir bey komutasında gönderilecek ordu ile Mısır'ın savunulması görevi verilmiştir. 1799 tarihinde Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Akka kalesi Fransızlar tarafından kuşatılmıştır. Bu savaşta görev alan askerlerin içinde Nizam-ı Cedit askeride bulunmaktadır. Yaklaşık iki ay süren çarpışmalar, İstanbul'dan

¹³⁸ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s.33.

gönderilen 3000 yeni Nizam-ı Cedit askerinin de kale kuvvetlerine katılmasıyla Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. 21 Mayıs 1799'da geri çekilmek zorunda kalan Napolyon böylece ilk yenilgisini almıştır¹³⁹.

Bu bağlamda Nizam-ı Cedit askerlerinden ilk defa Mısır'ın işgali sırasında faydalanılmıştır. Daha sonra İskenderiye işgali sırasında 6000 kişilik bir birlik bölgeye gönderilmiştir. Yine Balkanlar'daki isyanlarda bu birlikler görevlendirilmiştir. 1806-1807 Osmanlı Rus savaşında yeniçerilerin bu birliklerle savaşmak istememeleri başarıyı engellemiştir¹⁴⁰.

Nizam-ı Cedit ilk kurulduğu günden itibaren menfaat odakları tarafından kabul görmemiştir. Nizam-ı Cedit'in kurulmasından sonra Yeniçeri ocağının kaldırılacağına dair söylentiler çıkmış, bu durum yeniçeri ocağının rahatsızlığını arttırmıştır. Özellikle III. Selim'in kendisine yapılan uyarılara rağmen, Nizam-ı Cedit askerine Fransız askerinin kıyafetlerine benzer kıyafet giydirmesi tepkilerin artmasına sebep olmuştur.

Nizam-ı Cedit aleyhtarlarının yaptığı propaganda kısa sürede ses getirmeye başlamıştır. Bir süre sonra Nizam-ı Ceditle askeriyle din düşmanlığı özdeşleştirildiği gibi ekonominin kötüye gidişinin sorumlusu olarak da ordu sorumlu tutulmuştur. Yeni ordunun Akka zaferindeki başarıları kısa bir süre olumlu etki yaratmış olsa da bu durum Yeniçeri Ocağı'nın rahatsızlığını iyice arttırmıştır.

Nizam-ı Cedit hareketinin tepkilerle karşılaşmasının en önemli nedenlerinden birisi de özellikle Fransa ve Rusya'nın Nizam-ı Cedit reformlarının yapılmasında yürüttüğü faaliyetlerdir. Nizam-ı Cedit ordusunun Akka kalesinde kazandığı zafer Fransa'da tedirginlik yaratmıştır. Reformlar süresince asıl amacı Osmanlı ordusunu güçlendirmekten ziyade Rusya ve İngiltere'ye karşı müttefikini kaybetmemek olan Fransa, Napolyon'un İmparator olmasıyla birlikte bu düşüncesinden vazgeçmiş ve Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesi yerine parçalanarak paylaşılması fikrini ortaya koymuştur. Bu politika değişikliği

¹³⁹ Rıfıkı Aziz Ateşer, "Osmanlı Askeri Gücüne Yeniden Etkinlik Kazandırmaya Yönelik Islahat Girişimleri Kapsamında Ordu Ve Donanmayı Modernleştirme Çabalarının 1763-1799 dönemindeki Durumu Ve Nizam-ı Cedit'in İlk Başarılı Sınavı: Akka Savunması", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 351- 359.

¹⁴⁰ Musa Çadrcı, "Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792- 1869)", *Birinci Askeri Tarih Seminerleri, Bildiriler II*, Ankara, 1983, s. 85-92.

çerçevesinde ise zafer kazanan Nizam-ı Cedit ordusu Fransız çıkarlarına ters düşmüştür.

Bu bağlamda menfaatleri doğrultusunda harekete geçen Rusya ve Fransa Nizam-ı Cedit-in başarılı olması üzerine Osmanlı'daki casuslarını devreye sokarak Yeniçerileri kışkırtmaya ve Nizam-ı Cedit aleyhinde propagandalar yapmaya başlamışlardır. Elçiler aracılığıyla bazı yeniçeri ortalarına hediye ve bahşişler vererek Nizam-ı Cedit'te karşı propaganda faaliyetlerini sürdüren Fransa, bir taraftan da Fransız elçisi Sebastiyani aracılığıyla, Osmanlı Devleti'nin İngilizlerle¹⁴¹ birleşerek Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldıracak dedikodularını yayarak yeniçerileri kışkırtmışlardır¹⁴².

Böyle bir ortamda başlayan Osmanlı-Rus savaşıyla da (1806-1807) bu defa Rus casusları devreye girerek Nizam-ı Cedit'e olan düşmanlığı körüklemişlerdir. Yeniçerilerin içinde bulunan ajanların, başlayan savaşa yeniçerileri düşmana kırdırmak maksadıyla girişildiği söylentisini yaymasıyla birlikte ordudaki firarlar artmış ve Nizam-ı Cedit'e karşı tepkiler çok daha büyük boyutlara ulaşmıştır¹⁴³.

Özellikle de XVI. yüzyıldan itibaren sultan değişikliklerinde etkin bir güç olarak beliren ve XVIII. yüzyıla gelindiğinde "kulluk" niteliğini önemli ölçüde kaybetmiş ve değişikliklere karşı direnen bir muhalefet odağı haline gelmiş olan yeniçeriler Nizam-ı Cedit'e karşı yürütülen faaliyetlerde de etkin rol oynamışlardır¹⁴⁴.

Tüm bunlar neticesinde III. Selim ve çevresindekilerin gayretlerine ve isteklerine rağmen Nizam-ı Cedit Ordusu uzun süre yaşayamamış, 1807'deki Kabakçı Mustafa ayaklanması ile faaliyetlerine kanlı bir şekilde son verilmiştir. Hareketin başarıya ulaşamamasındaki en önemli etken, toplum içinde reform karşıtı unsurların reform taraftarlarından çok daha güçlü olmasıdır. Her ne kadar III. Selim ulema ve bir çok kişinin desteğini almayı başarmışsa da bu yeterli olmamış, yenilik hareketleri çerçevesinde Fransız subayların orduda ayrıcalıklı bir konum kazanmaları ve kendilerine verilen maaşların Müslümanlara verilen maaşlardan çok daha fazla

¹⁴¹ Öte yandan Osmanlı Rus savaşında bir süre Rusya'yı destekleyen İngiltere Rusya'nın, Osmanlı Devleti karşısında kazanacağı zaferle bütün Avrupa kıtasına hükmedecek bir güce sahip olabileceği kokusuyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumaya çalışmak biçiminde ifade edilen XIX. yüzyıl politikasının başlamasına neden olmuştur. Özkul, *a.g.e.*, s. 324.

¹⁴² Özkul, *a.g.e.*, s. 324.

¹⁴³ Özkul, *a.g.e.*, s. 325.

¹⁴⁴ Kayalı, *a.g.m.*, s.1252.

olması dikkatleri fazlasıyla çekmiş ve faaliyetleri gavur icadı olarak değerlendirilmiştir.

Nizam-ı Cedit ocağının kapatılması ve Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesine neden olan Kabakçı isyanını görünürde yeniçeriler çıkarmıştır. Ancak isyanın çıkması için adeta herkesin seferber olduğu anlaşılmaktadır. Padişah beklemediği bir şekilde yapayalnız kalmıştır. En yakınındaki Sadaret Kaymakamı ve Şeyhülislam bile isyancılarla birlik olmuştur. Yabancı devletler, Osmanlı ordusunun modernleşerek güçlenmesini istememişler, bunun yanı sıra yeniçeriler de gerek saygınlık kaybetmeleri, gerekse ocaklarının kapanma ihtimali nedeniyle yeniliklere karşı çıkmışlardır. Bir taraftan Fransa ve Rusya hesabına çalışan casuslar, diğer taraftan bazı devlet adamları ve ulema, elbirliğiyle isyanı hazırlayarak bu reform devrinin sona ermesine neden olmuşlardır¹⁴⁵.

Ancak Nizam-ı Cedit hareketi XIX. yüzyıl reformları üzerinde önemli bir etki bırakacaktır. Ayrıca bu ordu içinde yetişen askerler ve subaylar yeni kurulacak ordunun çekirdek kadroları oluşturulacaktır. Bu manada Nizam-ı Cedit XIX. yüzyılda takip edilecek askeri reformlar için de bir model olmuştur.

Nizam-ı Cedit dönemi, Kabakçı Mustafa isyanının (1807) sonunda padişah III. Selim'in tahttan indirilmesiyle son bulmuş ve tahta IV. Mustafa çıkarılmıştır. Sultan IV. Mustafa'nın tahta çıkmasını sağlayan Kabakçı Mustafa, ödül olarak Boğaz Nazırlığına getirilmiş, diğer yandaşları Şeyhülislam Ataullah Efendi ve Köse Musa Paşa da İstanbul'daki nüfuzlarının güçlenmesi sağlamışlardır. Artık İstanbul'da hükümet namına bir şey kalmamış, Kabakçı Mustafa ve yeniçeriler etkinliklerini iyice arttırmışlardır. Nizam-ı Cedit reformunu kaldırarak, reformcuların birçoğunun öldürülmesini sağlayan IV. Mustafa'nın bu tutumları karşısında İstanbul'da kalamayan Nizam-ı Cedit taraftarları da şehirden kaçarak, Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'ya sığınmışlardır. Böylece olaylara vakıf olan Alemdar Mustafa Paşa harekete geçerek, Kabakçı Mustafa ve yenilik karşıtlarının etkisiz hale getirilmesini ve II. Mahmut' tahta geçmesini sağlamıştır¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Özkul, *a.g.e.*, s. 351. Bu ayaklanmayla ilgili detaylı bilgi için bkz.; Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C.5, s.2259-2269.

¹⁴⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.40-41., Ejder Okumuş, "III.Selim Dönemi Yenileşme Çabaları", http://www.akader.info/KHUKA/2005_mart/20-24.pdf, (27.03.2005).

III. BÖLÜM

XIX. YÜZYIL ASKERİ ISLAHATLARI VE BU ISLAHATLARDA YABANCI UZMANLAR

4.1. II. Mahmut Dönemi Askeri Islahatları ve Islahatlarda Yabancı Uzmanlar

Askeri yenilgiler, toprak kaybı ve hazinede büyüyen açık yüzünden oluşan tehdidi ortadan kaldırmanın çaresini arayan politik otoritelerin giriştikleri yenilik çabaları, XIX. yüzyıla gelindiğinde daha belirgin ve sistemli bir şekilde modernleşme olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı'nın kendini koruma ve ayakta kalma çabalarının ürünü olan modernleşme girişimi, askeri teknolojilerin Osmanlı'da uygulanması sürecinin de hız kazanmasını sağlamıştır¹⁴⁷.

Bu süreçte Batılı anlamda askeri teknik ve metotların uygulanmasını sağlayacak eğitim kurumlarının açılması ve bu kurumların görevlendirilen yabancı uzmanlarla desteklenmesi Osmanlı modernleşmesinin askeri kolunu oluşturmuştur. Ancak bu yenileşme sürecinde askeri alanda atılan adımlar karşısında ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda birçok problem ve engelle karşılaşmıştır. Yenilikçi Padişahlar ve Devlet erkânı öncelikli olarak bu problemlerin çözümleri ile uğraşmış, yenilik faaliyetlerinin sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi için uygun bir zeminin oluşturulması ve acı tecrübeler neticesinde tepkilerden olabildiğince uzak durulması hususunda hassasiyet göstermişlerdir.

4.1.1. Kara Ordusunda Yapılan Islahatlar ve Yabancı Uzmanlar

XIX. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde çağdaşlaşma hareketlerinde büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. Avrupa'daki yenilikleri ve gelişmeleri yakından takip eden Padişah II. Mahmut (1808) ilk iş olarak devlet otoritesinin yeniden sağlanması ve yenilik hareketlerinin devam ettirilebilmesi için uygun zeminin hazırlanması konuları üzerinde durmuştur. Bu yüzden tahta geçmesine yardımcı olan Alemdar Mustafa Paşa'ya geniş yetkiler vererek iç karışıklıkların ve devletin

¹⁴⁷ Esin Kalaycıoğlu - Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Politik Değişim Ve Modernleşme*, Alfa Aktuel yayınları, İstanbul, 2007, s. 7.

otoritesinin zayıflamasına neden olan "Ayanlar" meselesinin çözülmesini istemiştir. Sadarete getirilen Alemdar Mustafa Paşa, ilk olarak Kabakçı isyanıyla ilgili görülenleri cezalandırmış, devlet kurumlarındaki yenilik karşıtlarının tasfiyesini sağlamıştır. Daha sonra Rumeli ve Anadolu'daki ayanların İstanbul'da toplanmasını sağlayarak (1808) ayanlarla Sened-i İttifak sözleşmesi imzalamıştır.

Uygun bir ortamın sağlanmasından sonra reformlara girişen II.Mahmut önceliği ordunun düzenlenmesine vermiştir. 1768'den itibaren XIX. yüzyıla gelene dek girişilen savaşlarda Osmanlı ordusunun aldığı mağlubiyetler ve büyük toprak kayıpları, iç isyanları bastırmak hususunda bile yetersiz kalınması ve yeniçerilerin türlü bahanelerle isyan çıkarıp devletin işlerine karışması gibi sebepler bu önceliği haklı kılmıştır¹⁴⁸.

Bu konudaki fikirleri faaliyete geçirmek için harekete geçen Alemdar Mustafa Paşa çalışmalarına III. Selim'in Nizam-ı Cedit ordusunu Sekban-ı Cedit adıyla yeniden teşkilatlandırmakla başlamıştır¹⁴⁹.

Sekban-ı Cedit ocağına yazılan askerler Levent çiftliği ve Üsküdar kırsallarında Avrupa usulü eğitim görmeye başlamışlardır. Bu süre zarfında Alemdar Mustafa Paşa bu ocakla birlikte yeniçeri ocağının düzenlenmesi için de çalışmalar başlatmıştır. Bu düzenlemeler için kanunnameler çıkartılmış, fiilen askerlik yapmayan rençber ve esnaf gibi kimselerin ellerindeki esameleri (yeniçerilik kağıtları) alınmıştır. Ancak Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın koyduğu yeni kurallar, İstanbul'daki bazı menfaat gruplarını son derece rahatsız etmiştir. Artık başına buyruk ve keyfi hareket edemeyen yeniçerilerse bu maksatla her yerde ve her fırsatta hükümetin kötü yönetiminden ve usulsüzlüğünden söz ederek yeni bir ayaklanma ortamı yaratmaya çalışmışlardır.

Alemdar Paşa'nın askeri alanda yapmak istediği reformlar istediği sonuca ulaşmadan yeniçerilerin ve tutucuların tepkisini çekmiştir. 1808 yılında Sekban-ı Cedit, ordunun kurucusu olan Alemdar Mustafa Paşa ile birlikte, yeniçerilerin isyanı sonucu ortadan kaldırılmıştır. Sekban-ı Cedit'in lağvedilmesiyle çağdaş, eğitimli ve disiplinli bir ordu kurma girişimi bir kez daha başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Karal, *Osm. Tar. I*, s. 145.

¹⁴⁹ Zahra Zakia, " Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) Reformları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt:8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 251.

¹⁵⁰ Ünal, *a.g.m.*, s. 153.

Padişah II. Mahmut ise Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümü ile birlikte modernleşme çalışmalarının önündeki bu en büyük engeli ortadan kaldırmak için ciddi bir çalışma ve kampanya sürecine girmiştir.

Padişah tekrar bu konuda ıslahat yapmak istemiş ancak İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde çıkan isyanlar ve savaşlar bu düşüncenin ertelenmesine sebep olmuştur.

1809–1812 yılları arasında Rusya ile yapılan savaşta ordunun durumu açık bir şekilde görülmüş, kuvvetlerin yetersiz olması neticesinde üç yıl süren savaşta Ruslara karşı sadece savunma yapılmış, ancak herhangi bir başarı kazanılamamıştır. Fakat bu durum bilinmesine rağmen güçlü bir ordu tesis edilememiştir. Bunun yanı sıra Arap yarımadasında Vahabilerle (1812–1816) yapılan mücadele, Rize ve Hopa dolaylarında ortaya çıkan Tuzcuoğulları isyanı ile Yanya mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa ayaklanması devleti çok zor duruma düşürmüştür. Osmanlı ordusu bölgesel kuvvetlere karşı bile üstünlük sağlayamayacak duruma gelmiştir. Bu durumda Osmanlı ordusunun iyice zayıfladığını gören Yunanlılar da, 1821 yılının Mart ayında ayaklanma çıkarmışlardır. Tam bu ayaklanma bastırılırken bu defa da Mora'daki Rumlar ayaklanmışlar ve kısa sürede genişleyen ayaklanma adalara kadar yayılmıştır. Ayaklanmaları mevcut orduyla bastıramayacağını anlayan II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yararlanmaya karar vermiş ve Mehmet Ali Paşa'nın düzenli ordusu hükümetin dört yılda bastıramadığı isyanı kısa sürede bastırmıştır. Ancak İngiltere, Rusya ve Fransa'nın kışkırtmasıyla Yunanlılar tekrar isyan etmişler ve Navarin limanında demirlemiş bulunan Mısır kuvvetlerine ait donanmanın İngilizler tarafından batırılmasıyla Yunan isyanı başarıya ulaşmıştır. Böylece 1822 yılında Yunanistan bağımsızlığını ilan etmiştir¹⁵¹.

Bütün bu gelişmeler neticesinde askerlik alanında yeni bir düzen oluşturmak zaruri bir hal almıştır. Öyle ki bazı eski düzen yanlıları ve ıslahat karşıtları bile ordunun ıslah edilmesi gerekliliğinin farkına varmışlardır. Böylece Padişah II. Mahmut ve devletin ileri gelenlerinin de katıldığı meşveret meclisinde görüşmelerden sonra "Eşkinici Ocağı" adı altında talimli bir asker sınıfının kurulması kararı alınarak bir kanunname yayımlanmıştır.¹⁵² Ancak yeniçeriler bu kararlardan ve uygulamalardan da memnun olmayarak 1826'da tekrar isyan

¹⁵¹ Cevizoğlu, *a.g.m.*, s. 97.

¹⁵² Mc Carthy, *a.g.e.*, s. 33.

etmişlerdir. Böyle bir isyanı bekleyen ona göre fikren ve fiilen hazırlıklı olan II. Mahmut ise Sancak-ı Şerif'i çıkararak halkı ve devlete sadık askerleri yeniçerilerle savaşmak için bir araya getirmiştir. İsyân devlete sadık kalan topçu ve humbaracı ocakları tarafından yeniçeri kışlaları kuşatılmak suretiyle bastırılmıştır. İsyânın bastırılmasından sonra II. Mahmut tarafından yeniçeri ocaklarının kaldırıldığı ilân edilmiş (Vaka-i Hayriye), ayaklanma sırasında yeniçerilere destek veren Bektaşî tekke ve dergâhları kapatılmış, ayaklanmalara önyak olan tarikat¹⁵³ şeyhleri ve din adamları İstanbul'dan sürülmüştür¹⁵⁴.

Bu bağlamda sık sık disiplinden ayrılan, devlet için mali bir yük ve padişahın tahtı içinde devamlı bir tehlike haline gelen yeniçeri ocağının 1826'da II. Mahmut tarafından ilgası, Osmanlı reformları için büyük bir engeli ortadan kaldırmıştır¹⁵⁵.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardından Avrupa usulüne uygun bir ordu oluşturmak amacıyla kısa zamanda Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adıyla yeni bir ordu teşkil edilmiş ve bu ordunun çağın modern silah ve teçhizatıyla donatılarak modern eğitime başlatılması sağlanmıştır. Bu yeni ordunun askerlerinin eğitimleri için Mısır ve Prusya'dan subaylar getirtilmiştir¹⁵⁶.

Yayınlanan bir kanunnameyle tamamı maaşlı olan yeni ordunun giderleri karşılamak için yeni gelir kaynakları sağlanmış ve Mansure Hazinesi adıyla yeni bir hazine kurulmuştur¹⁵⁷.

1831 yılında İstanbul'daki alaylara Hassa; Üsküdar'dakilere Mansûre denilmiş, böylece yeni ordu iki kısma ayrılarak her birinin başına bir ferik (tümgeneral) atanmıştır. Hassa birlikleri yalnız İstanbul'da bulunurken, Rumeli ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yeni Mansûre birlikleri kurulmuştur. Taşrada ise Redif-i Asakir-i Mansure adıyla, Prusya sistemi örnek alınarak, oluşturulan birliklerin kumandanları da İstanbul'dan gönderilmiştir¹⁵⁸.

¹⁵³Bu konu hakkında (Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi başlığı altında),bkz. İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler Ve Diplomasi, Seçme Eserler III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.101-109.

¹⁵⁴Cevizoglu, a.g.m., s.98.

¹⁵⁵Kemal Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 31.

¹⁵⁶Cevizoglu, a.g.m., s. 99.

¹⁵⁷Özcan, "Osm. Dev. Ask. Yap.", s.

¹⁵⁸Cemal Özkan, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Ordu", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 1261.

Ayrıca yeni bir ordunun tesisi ile başlayan yenileşme hareketlerine paralel olarak ordunun hekim ihtiyacını karşılama, sağlık sorunlarına çağdaş ve kalıcı çözümler bulma amacına yönelik modern bir askeri tıp okulu "Tıphane-i Amire" kurulmuştur(1828). Açılan bu okul, dönemin gerektirdiği araç ve gereçlerle donatılmış ve yurt dışından getirtilen uzman hekimlere* ders verdirilerek ordunun duyacağı hekim ihtiyacı böylelikle karşılanmıştır¹⁵⁹.

1833-1839 yılları arasında ise askeri ıslahatlar açısından ülkede Prusyalı subayların etkinlik kazandığı görülmektedir. II.Mahmut'un Prusya kralı III. Friedrich'e başvurarak ordusunda askeri konularda danışmanlık ve harp okulunda öğretmenlik yapmak üzere subaylar talep etmesi üzerine; Yüzbaşı von Moltke, Teğmen von Berg, Yüzbaşı von Vinkle, Fischer ve Münhlbach gibi askeri uzmanlar İstanbul'a gelmişlerdir. Bunlar arasında en faydalı olan isimse Osmanlı padişahı II. Mahmut tarafından Osmanlı ordusunu yenileştirmekle görevlendirilmiş Prusyalı (Alman) Helmuth Von Moltke'dir. Moltke 1835-1839 arasında Osmanlı ordusunda öğretmenlik ve müşavirlik yapmıştır. Von Moltke, genel olarak teknik konuları ele almış, sınır bölgelerinin haritalarını çıkarmış ve istihkâmlar için önerilerde bulunmuştur. Ayrıca, top imali yapan fabrikaların geliştirilmesinde, piyade ve süvari birliklerinde örnek tabur ve takımların yetiştirilmesinde yararlı görevlerde bulunmuştur. (bkz. Ek-5). Bu faaliyetlerinin yanı sıra Osmanlı başkumandanı Hafız Osman Paşa maiyetinde müşavir olarak Nizip Savaşı'na¹⁶⁰ katılmış olan Moltke uzun

* Tıphane-i Amire ve Cerrahane'nin birleştirilmesiyle açılan Tıphane- i Şahane'nin başına getirilen Dr. Karl Ambros Bernard ve bu kurumlarda görevlendirilmek üzere getirilen Cerrah Sade de Clare, Dr. Jakop Neuner ve, Dr. Neuner, Dr. Ancelo Bohar, Dr. Mösyö Bulard... Detaylı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.267., Arslan Terzioğlu,"Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitiminin Batılaşması", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 520-522..

¹⁵⁹ Musa Çadırcı, "Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 809., Halis Ayhan, "19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kurulan Cemiyet-i İlmîyelerin Eğitim Ve Öğretim Çalışmaları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.261.

¹⁶⁰ Acemi ve dağılmaya meyilli olan Osmanlı Ordusu, maddi güç olarak daha zayıf olan Mısırlı İbrahim Paşa'nın ordusu tarafından bozguna uğrattılır. Ancak Moltke bu savaşta yenilginin sadece Hafız Paşa'nın hatası değil, diğer ordu komutanlarının hataları ve aralarındaki çekişmelerin sonucu olduğunu söylemiştir. Nizip savaşıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Helmuth Von Moltke, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)* , çev. Hayrullah Örs, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960, s. 295.

bir süre Osmanlı hizmetinde kaldıktan sonra Prusya'da önemli görevlere getirilmiştir¹⁶¹.

Osmanlı hizmetinde bulunan yabancı subayların karşılaştığı en büyük problem, öğrencilerin ve askeriye ileri gelenlerinin yabancı uzmanlardan yararlanma konusunda gösterdikleri isteksizliktir. Ayrıca, dil konusunda yaşanan anlaşmazlıklar önemli bir sorun teşkil etmiş, yabancı uzmanların Türkçe bilmemeleri, genellikle derslerin Fransızca olarak okutulmasını gerektirmiş, fakat öğrencilerin Fransızca'ya yeteri kadar hakim olmaması her iki taraf için büyük sorun oluşturmuştur. Bunun için genellikle Türkçe ve Fransızca bilen Rum tercümanlardan yararlanılmıştır. Fakat, bu durum da derslerin yeterince verimli geçmesine engel olmuştur¹⁶².

Aynı zamanda II. Mahmut; Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ile orduda başlattığı yeni örgütlenmeye paralel olarak, önceden ordunun subay ihtiyacının karşılandığı mühendishanelerin yetersiz kalışı sebebiyle, askeri eğitim alanında köklü reformlar yapmak için harekete geçmiştir. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalarda Avrupa'ya elçi olarak gönderilen, Avrupa usul ve nizamlarını ve askeri mekteplerini görmüş olan Hassa Miralaylarından Namık Paşa görevlendirilmiştir. Namık Paşa çalışmaları ile 1834'te "Mekteb-i Ulum-u Harbiye", Maçka kışlasında kurulmuştur¹⁶³.

Harbiye Mektebi açıldığı zaman gerek bu okula gerekse Mühendishane'ye öğretmen ve mühendis yetiştirilmek üzere Mühendishane öğretmenlerinden 2 subay ve 10 öğrenci İngiltere'ye gönderilmiştir. Yurtdışına gönderilen bu öğrenciler, öğrenimlerini tamamladıktan sonra tekrar ülkelerine dönüp öğrendiklerini tatbik etmişlerdir. Ancak bu süre zarfında gereken uzman kadro ve öğretmen açığının kapatılması için yabancı uzmanlardan yararlanılması yoluna gidilmiştir. Özellikle de dönemin şartları gereği Fransa'dan uzmanlar getirilmiş ve ders programlarında Fransızca zorunlu ders olarak okutulmuştur¹⁶⁴.

¹⁶¹ Mehmet Beşirli, " II.Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_16/09_besirli.pdf (erişim tarihi 05.02. 2010).

¹⁶² Esin Kahya, "Osmanlılardaki Bilimsel Çalışmalara Genel Bakış", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.33-34., Ergin, a.g.e. cilt: I- II, s. 366-367.

¹⁶³ Selim İlkin - İlhan Tekeli, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim Ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu Ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 61.

¹⁶⁴ Bu öğrencilerden önemli ölçüde yararlanılması üzerine 1856'ya kadar 5 kez daha Avrupa'nın çeşitli merkezlerine birçok subay gönderilmiştir. Bkz; Ergin, a.g.e., cilt:I-II, s. 331-332.

Fransız uzmanların yanı sıra Prusyalı subay Von Kuczkowski'nin önemli reform çalışmaları olduğu gibi, Hassa Muhafızları Komutanı olarak Rusya'ya (St. Petersburg'a) özel bir görevle giden Ahmet Fevzi Paşa'nın ülkeye dönerken beraberinde getirdiği Rus subaylarından Teğmen Cavaloff da İstanbul'daki Mansure Birliği'nin başına eğitim için getirilmiştir¹⁶⁵.

Bütün bunların yanında devrin teknolojilerinden yararlanılarak daha kaliteli barut imalatın gerçekleştirilmesi ve ordunun barut ihtiyacının sağlanması için baruthanenin ıslahı yoluna da gidilmiştir. Bu bağlamda Baruthanenin ıslahı faaliyetleri çerçevesinde Ohannes Dadyan görevlendirilmiştir. Barutçubaşı Ohannes Dadyan 1835-1836 yılları arasında İngiltere ve Fransa'ya yapmış olduğu geziler sonrasında elde etmiş olduğu bilgiler ve beraberinde getirdiği makineler ile baruthanede büyük bir ıslahat yapmıştır. Bu sayede barut imalatı çok yüksek seviyelere çıkartılmış ve özellikle güherçile işlenmesi ve barutun kurutulması safhalarında yeni teknolojiler uygulanabilmiştir¹⁶⁶.

4.1.2. Donanmada Yapılan Islahatlar Ve Yabancı Uzmanlar

Sultan II. Mahmut döneminde, kara ordusunda yapılan reform çalışmalarının yanı sıra, donanma kuvvetlerinde de ıslahat çalışmaları yapılmıştır. II. Mahmut tahta çıktığı sırada donanmanın durumu da, Çeşme Faciasının ardından yapılmaya çalışılan ıslahat faaliyetlerinin, Kabakçı isyanıyla son bulmasıyla, yeniçeri ocağından farksız bir hale gelmiştir. Personelinin çoğunluğu Rumlardan oluşan donanmanın en büyük sıkıntısı ise; teknik ve uzmanlık gerektiren görevlerdeki personelin eksikliği olmuştur. 1821'de ortaya çıkan Yunan isyanı sırasında donanmada görevli Rum gemicilerin yerlerini terk ederek isyana katılmasıyla donanmanın personel durumu da iyice bozulmuştur. Bu nedenle Sulacallı, Bülbülcü, İnözlü, Cezayirli Hristiyan Hristiyan ile Karadeniz ve Arnavutluk sahillerinden denize yatkın Müslüman Hristiyanlardan da asker sağlanmaya çalışılmış

¹⁶⁵ Ergin, *a.g.e Cilt: I- II*, s. 364.

¹⁶⁶ Çetin, *a.g.m.*, s. 816.

ve donanmanın başında bulunan yetkililerinde mektepli olmalarına özen gösterilmiştir¹⁶⁷.

Donanmanın yenilenmesi ve güçlendirilmesi için öncelikle Tersane Emirliği kaldırılarak yerine Tersane ve Bahriye Müsteşarlığı teşkil edilmiş ve yapılan çalışmalar kapsamında 1792'de Haliç Aynalıkavak'ta inşa edilen havuzun yanında, 1825'te donanmanın en büyük gemilerini bile içine alabilecek genişlikte bir havuz inşa edilmiştir. Danışman İngiliz Subayı Adolphus Slade burada çalışmak üzere görevlendirilmiş ve yaklaşık 40 sene boyunca görevini sürdürmüştür. Bu tarih itibarıyla yeni gemilerin inşasına da burada devam edilmiştir¹⁶⁸.

Osmanlı donanması bu süreçte, devam eden Ege ve Akdeniz'deki mücadelelerde Rum korsanlarla başa çıkamayacak bir durumda iken 1827'de Rus İngiliz ve Fransız müşterek filoları tarafından Navarin'de yakılmıştır¹⁶⁹. Navarin faciası Türk Bahriyesi'nin III. Selim zamanından beri devam ede gelen büyük gayretler sonucunda elde ettiği tecrübe ve bilgiyi kökünden yok etmiştir. Böylece Osmanlı deniz gücü 1770 Çeşme faciasından sonra ikinci defa Avrupa devletleri tarafından imha edilmiştir. Bu facia sadece devleti donanmasız bırakmakla kalmamış, deniz ehli subay ve gemicileri yani teknik personeli de alıp götürmüştür. Böylece mühim bir sanayi kolu olan bahriye çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır¹⁷⁰. Bu durum karşısında II. Mahmut donanmanın yenilenmesi için yeni bir program yapılmasını emretmiş ve böylece 1827-1834 yılları arasında İstanbul gibi Gemlik, İzmit ve Sinop'ta da savaş gemileri yapımına başlanmıştır¹⁷¹.

Devletin bu durumundan faydalanmak isteyen Rusya Osmanlı Devleti'nin toparlanmasına fırsat vermeden 26 Ekim 1828 tarihinde Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmiştir. Bir buçuk sene Rusya'ya karşı mücadele edilmiş ve Edirne Anlaşmasıyla (1829) bağımsız bir Yunan Devletinin varlığı Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir.. Böylece Karadeniz'den sonra Adalar Denizinde de Osmanlı Devleti'nin bir ortakçısı olmuştur¹⁷².

¹⁶⁷ Gülen, *a.g.e.*, s. 60-61.

¹⁶⁸ Ahmet Gülerüz - Bernd Langensiepen, *Osmanlı Donanması (1827-1923)*, Kaptan Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 9.

¹⁶⁹ Nejat Gülen, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁷⁰ Gencer, *a.g.m.*, s. 580.

¹⁷¹ Gülerüz - Langensiepen, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁷² Gencer, *a.g.m.*, s. 580.

Devletin bu şekilde içte ve dışta bir takım problemlerle meşgul olduğu bir devirde herhangi bir ıslahat hareketine girişmesi maddi ve manevi yönlerden imkânsız bir hal almıştır. Ancak yine de bu buhranlı dönemde Padişah tarafından 1827 senesinde asrın başından beri büyük bir gelişme gösteren buharlı gemilerden biri İngilizlerden satın alınmıştır. Böylece bu ilk buharlı geminin İngilizlerden satın alarak da olsa Türk denizciliğine katılması ile Osmanlı Devleti, gemicilikte buhar çağına Avrupa'dan kısa bir süre sonra girmiştir. Aynı zamanda *Sûrat* ismi verilen bu geminin kumandanı İngiliz subayı Mr. Kelly bir süre Osmanlı donanmasının ıslahı çalışmaları kapsamında görevlendirilmiştir¹⁷³.

Bu dönemde bahriye mektebi de ıslah edilmeye çalışılmış, özellikle Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın vermiş olduğu takrir doğrultusunda mektebin ıslahına çalışılmıştır. Seçilen askerler dönemin tersane emini Hüsnü Bey tarafından karada tersane bahçesinde her türlü teferruatı olan bir gemide kurs görmeye başlamışlardır.

II. Mahmut devrinde bahriyeyi ıslah etme yönünde yapılan bütün bu çabalar ve harcanan paralar, tersane ve donanmayı istenilen seviyeye ulaştıramamıştır. Bu dönemde Cezayir Fransa tarafından işgal edilmiş, İngiltere müstakil bir Yunan krallığının kurulmasına öncülük etmiş, Rusya ise Osmanlı Devleti üzerinde beslediği emellerine kavuşmak ümidiyle gözünü Türk topraklarına dikmiştir. Bu durumda ıslahat hususunda Avrupa'nın desteğini temin etmek mümkün değildir. Bu yüzden Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın başından beri ilişki kurmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri'nin dostluk tekliflerini dikkat alarak bu devletle iktisadi ve ticari bir anlaşma yapmış böylece, bu anlaşma Türk tarihinde yeni bir devrin başlamasına vesile olmuştur. Aynı zamanda bu ilişkilerle 1830-1839 seneleri arasında bahriyemiz için önemli sayılabilecek gelişmeler kaydedilmiş, Amerika Birleşik Devletlerinin gemicilik fenninden istifade edilerek yeni tarz gemilerin inşasına başlanmıştır¹⁷⁴.

¹⁷³ *Sûrat* adlı gemi; 1828 Rus savaşı sırasında bu vapur Karadeniz'e açılmak zorunda olan ancak ters rüzgar nedeniyle zorluk çeken yelkenli savaş gemilerini Boğaz'dan yukarı çekmekte kullanılmıştır. Bu geminin satın alınmasının ardından 1829 yılında İngiltere'den bir vapur daha satın alınmıştır... Genç, *a.g.t.*, s.122-123.

¹⁷⁴ Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", <http://esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/viewPDFInterstitial/5/7-> (erişim tarihi: 05.02.2010), Gencer, *a.g.m.*, s. 581.

Amerika ile kurulan ilişkiler çerçevesinde Osmanlı donanmasında görev alan yabancı uzmanlar arasında özellikle 3 Amerikalının donanmadaki ıslahat çalışmalarında önemli etkileri olmuştur. Ünlü gemi inşaat mühendisi Henry Eckford, ülkesinde yaşadığı ekonomik sıkıntıları neticesinde 1832 yılında İstanbul'a gelmiş ve beraberinde korvet* tipi United States buharlı gemisini de getirmiştir. Osmanlı donanmasına alınan bu gemi Mesir-i Ferah adını almıştır. Bu tarih itibarıyla Henry Eckford İstanbul tersanesinde Amerikan harp gemileri modelinde gemiler yapmaya başlamıştır. Onun ülkesine geri dönmesinin ardından yerine Forster Rhodes İstanbul'a gönderilmiştir. Rhodes, kısa sürede tecrübesiyle Kaptan-ı Derya'yı etkileyerek donanma tersanesinin başına geçmiş ve Rhodes'in tecrübesiyle ilk buharlı gemilerin inşası gerçekleştirildiği gibi yönetimi altında bir çok savaş gemisi de inşa edilmiştir. Bu arada diğer Amerikalı Charles Ross ise Aynalıkavak tersanesinin yönetimini üstlenmesi bakımından dikkat çeken isimlerden biri olmuştur¹⁷⁵.

Bu bağlamda 1830-1839 yılları arasını kapsayan Türk Amerikan ilişkileri neticesinde, bir takım iç ve dış engellere rağmen, Osmanlı donanmasında önemli bir aşama kaydedilmiş ve çağdaş gemi sanayiini yakından takip etme imkanı bulunmuştur¹⁷⁶.

4.2. Tanzimat Dönemi Askeri Islahatları Ve Yabancı Uzmanlar

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa güçlerine karşı gerilemeye başladığının XVIII. yüzyılda anlaşılmasıyla, Osmanlı yönetimi devletin bekasını sağlamak için bu süreçte; önce Batı'nın askeri teknolojisini, sonra yönetsel ve siyasal kurumlarını Osmanlı'ya uyarlayarak tekrar etkin güç olabilmenin çalışmaları içerisinde olmuştur¹⁷⁷.

* Denizaltılara karşı özel olarak silahlandırılan bir çeşit küçük savaş gemisi.

¹⁷⁵ Gencer, *a.g.e.*, s. 120-122.

¹⁷⁶ Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", <http://esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/viewPDFInterstitial/5/7-> (erişim tarihi: 05.02.2010)

¹⁷⁷ D. İhsan Dağı, "Osmanlı Reform Hareketleri Ve Avrupa Faktörü", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 322.

Bu noktada Osmanlı politik sisteminin askeri yenilgiler, toprak kaybı ve hazinede büyüyen açık yüzünden oluşan tehdit ve tehlikelerle başa çıkma da zorluk çekmeye başlamasıyla, bu tehditleri ortadan kaldırmak için girişilen ıslahat çabaları, XIX. yüzyıla gelindiğinde modernleşme olgusunu daha belirgin ve sistemli bir şekilde ortaya çıkarmıştır¹⁷⁸. Bu bağlamda XIX. yüzyılda Osmanlı'nın kendini koruma ve ayakta kalma çabaları doğrultusunda öncelik verdiği ordunun modernizasyonuna büyük önem verilmiş ve bu dönemde gerekli teknik ve personelin temini noktasında sıklıkla başvurulmuş yabancı devletlerden ve uzmanlardan yararlanılması politikasına da devam edilmiştir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde de öncesinde imparatorlukta yapılan ıslahat çalışmalarının ağırlık noktasını teşkil eden askeri kurumların ıslahı üzerine önemli faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu dönemde ıslahat faaliyetlerini radikal reformlarla devam ettiren isimse padişah I. Abdülmecit olmuştur.

Abdülmecit bu çalışmaların sürdürülmesinde; II. Mahmut'un ortaya koymaya çalıştığı batılı anlamda yeniliklerin gerçekleştirilmesinde görevlendirdiği ıslahatçılarla yola çıkmıştır. Bu ıslahatçıların lideri konumunda olan isimse II. Mahmut döneminde Hariciye Nazırlığı yapan ve başarılı bir bürokrat olan Mustafa Reşit Paşa'dır. Hem Paris'te hem de Londra'da büyük elçilik yapmış olan Mustafa Reşit Paşa, bu dönemde sadrazamlık görevini üstlendiği gibi yurt dışında da sürdürülen faaliyetlerle de yakından ilgilenmiş ve ilişkilerde etkin rol oynamıştır¹⁷⁹.

Bu döneme damgasını vuran Tanzimat Fermanı da Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanmıştır. Askeri reformların yanı sıra siyasi ve toplumsal alanları da kapsayan büyük değişiklikleri beraberinde getirecek olan bu ferman, Osmanlı Devleti'nde yapılacak birçok düzenlemenin ve yeniliğin de habercisi olmuştur.

Tanzimat fermanının ilanıyla şüphesiz askeri alanda büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Fermanın askeri alanda getirdiği en önemli yenilik ise sınırsız olan askerlik süresinin, bir esasa bağlanarak askerliğin vatan borcu haline getirilmesidir. Fermanın içeriği doğrultusunda eski ocak sisteminin dışına çıkmaya çalışılmış, yeniden düzenlenmesinin gerekliliği açıklanan askerlik hizmeti gayrimüslimler de dâhil, bütün Osmanlı tebaasını da kapsayacak şekilde bir vatandaşlık ödevi haline

¹⁷⁸ Mümtaz'er Türköne, "Tanzimat Fermanı Ve Mehmet Sadık Rıfat Paşa", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 275.

¹⁷⁹ Mc Carthy, *a.g.e.*, s.36.

getirilmiştir. Bu bağlamda 1843 yılında çıkarılan yasa ile oluşturulan yeni teşkilata göre Osmanlı ordusu; Muvazzaf Kuvvetler, Yedek Kuvvetler, Yardımcı Kuvvetler ve Başbozuk Kuvvetler olmak üzere dört bölüme ayrılmış, Fransız ve Prusya ordularının teşkilatları göz önünde tutularak yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. Piyade, süvari ve istihkam birlikleri için Fransız talimatnameleri alınırken, topçu birlikleriye Prusya subayları tarafından yetiştirilmeye başlanmıştır.1846 yılında yapılan düzenlemelerle de askere alma ve askerlik süresi konuları yeniden ele alınmıştır. 1846'da hazırlanan bu yasa 1869 yılına kadar yürürlükte kalmıştır¹⁸⁰.

1841 yılında Harp Okulu ve Topçu Mektebinin birleştirilmesinin ardından 1845'te Harp Okulu, İstanbul, Edirne, Bursa, Manastır'da olmak üzere dört yerde açılmıştır. 1846 yılında okul için yeni binaların yapımına başlanılmış, 1847 yılında Fen İdadisi açılmıştır.1850 yılında Fransa'dan iki kurmay yüzbaşı , bir teğmen, Prusya'dan bir topçu yüzbaşı getirilmiş ve bunlara dersler Türkçe olarak verdirilmiştir¹⁸¹.

4.2.1. Polonyalı ve Macar Mülteci Subayların Osmanlı Askeriyesindeki Çalışmaları

1848 İhtilalinin kanlı bir şekilde bastırılmasıyla¹⁸² Rusya ve Avusturya'dan kaçmak zorunda kalan Macar ve Polonyalı ihtilalcilerin Osmanlı Devletine sığınması iki devletin ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki zor durumu göz önüne alındığında bu devletin Macar ve Polonyalı mültecilerin yaşam hakkını Rusya ve Avusturya gibi iki güçlü devlete karşı savunması bu gün bile Polonyalılar tarafından takdirle anılmaktadır.

1849 yılında Macar ihtilalinin Rus müdahalesiyle başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Macar ve Polonyalı mülteciler Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Polonyalı mülteciler arasında General Jozef Zachariasz Bem, Dembinsky, Wisocki, Bulhrin gibi isimler bulunmuştur. General Bem bir süre sonra din değiştirmiş ve Murat Paşa ismini almıştır. Aynı zamanda Vidin kalesi komutanı

¹⁸⁰ Karal, *Osm. Tar. Cilt.I*, s. 178-179.

¹⁸¹ Ünsal, *a.g.t.*, s. 92.

¹⁸² 1848 İhtilali ve Macar mültecileriyle ilgili detaylı bilgi için bkz; Karal, "*Osm. Tar.I*", s. 213-217.

Ziya Paşa tarafından törenle karşılanan bu grup içerisinde çok sayıda* subay ve asker de İslam dinini kabul etmişlerdir. Dinini değiştirmeyenler için Vidin kalesinde bir kilise tahsis edilmiştir. İsmi sayılan generallerin dışında kalede üç albay ve on binbaşı da vardır¹⁸³.

Avusturya ve Rusya'nın sonu gelmeyen baskı ve protestolarına rağmen geri verilmeyen Macar mültecilerin çoğu bir süre sonra ülkelerine dönmelerine rağmen, Polonyalı subayların büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'nde kalmayı tercih etmişlerdir. Görev ve rütbelerine göre Osmanlı ordusunda yeni görevlerine tayin edilen subayların bir kısmı da Müslümanlığı kabul etmiştir¹⁸⁴.

General Bem Murat Paşa ismini alırken, Michal Czaykowski¹⁸⁵ Mehmet Sadık Paşa, Seweryn Bilinski Nihad Paşa, Wladyslaw Czajkowski Muzaffer Paşa, Wladyslaw Koscielski Sefer Paşa, Alfred Bilinski Alfred Rüstem Bey, Antoni Aleksander İlinski İskender Paşa, General György Kmety İsmail Paşa, General Baron Maximillian Stein Ferhad Paşa, Theofil Lapinski Tefik Bey, Richard Debaufre Guyon Hurşit Paşa, isimlerini almışlardır.¹⁸⁶ Bu isimlerin çoğu Osmanlı askeri ıslahatlarındaki faaliyetleri ve ordudaki çalışmalarıyla dikkat çekmişlerdir.

Murat Paşa (Bem), topçuluk tarihinde ilk defa topçu raketini bulup uygulayan kişi olmuş, Halep'te görevlendirildiği sıra da rafineri ve barut fabrikası kurma çalışmalarında bulunmuştur. Bunların yanında ordu için silah ve top sistemleri ve bunların korunması için model çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bir diğer isim olan Sadık Paşa'ysa (M.Czaykowski) görev yeri olan Balkanlarda Kırım harbine kadar çalışmalarını sürdürmüş, (1855) Kırım harbi sırasında Kazak Süvari Alayları'nın* kurulmasına öncülük etmiştir. "Bu birlik Avrupai usullere göre oluşturulmuş ve

* General Bem ile birlikte Müslüman olan 256 kişiden bahsedilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Musa Gümüş, *1848 İhtilalleri Sonrasında Osmanlı Devleti'ne Sığınan Leh Ve Macar Mültecileri'nin Osmanlı Modernleşmesine Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 27.

¹⁸³ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Değişim Ve Anayasal Rejim Sorunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 230-231.

¹⁸⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 190.

¹⁸⁵ İlber Ortaylı, "Tarihin Işığında", Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.103.

¹⁸⁶ Hurşit Paşa (Richard Debaufre Guyon) 1856'da öldüğünde mezar taşında; Türk Paşası, Fransa'nın çocuğu, İngiltere doğumlu fakat Macar milliyetçisi yazılıdır. Gümüş, *a.g.t.*, s. 54-99. Ayrıca bu yabancı uzmanların görevlendirilmeleri ilgili detaylı bilgi ve belgeler için de bkz.; Gümüş, *a.g.t.*, s.244-247.

* Kazak alaylarının askeri Hristiyan ve Müslümanlardan oluştuğu için alayın bayrağının üzerinde haçla hilal yan yana bulunmaktadır. Bkz. İlber Ortaylı, *Avrupa ve Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2007, s. 147-148.

modern askeri teknikleri içeren bir eğitime tabi tutulup iyi bir seviyede askeri verim alınması amacı güdülmüştür.”¹⁸⁷

Bir diğer isim Sefer Paşa (W.Coscielski) ise Kırım harbide aldığı görevlerde gösterdiği başarıların yanında, Rumeli ve Anadolu ordularındaki vermiş olduğu hizmetler neticesinde, Osmanlı süvarilerinin genel müfettişliğine tayin edilmiştir(1863). Bu görevini sürdürürken girişilen ıslahat çalışmalarında süvari kuvvetlerinin yeniden örgütlenmesinde büyük bir pay sahibi olduğu görülmüştür. Ayrıca Kırım harbinden itibaren Sefer Paşa’nın emriyle orduda verilen komutların tamamen Türkçe olması kararlaştırılmıştır¹⁸⁸.

XIX. yüzyılda Osmanlı ordusunda yapılan reformlarda büyük rol oynayan subaylardan bir diğeryse Müslüman olduktan sonra Mustafa Celaleddin Paşa ismini alan Konstantin Borzecky’dir. Mustafa Celaleddin Paşa topçuluk konusunda yeni metotlar geliştirmiş, orduda haritacılık alanında hizmetleri görülmüştür. Ayrıca Türk ulusçuluğu ile ilgili bir eser kaleme almıştır.* Karadağ muharebesinde miralay rütbesine yükselen Celaleddin Paşa bu savaşta şehit düşmüştür¹⁸⁹.

Osmanlı İmparatorluğu’nda yapılan reformların öncü isimlerinden Saadettin Nüzhet Paşa (General Bilinski) ve Mahmut Hamdi Paşa’nın yanında Ömer Paşa ismini alarak Rumeli ordu komutanlığında ve Kırım harbinde görev alan Kont Kossielski’nin de Müslümanlığı kabul eden subaylar olduğu görülmektedir. Bu isimlerin yanı sıra mühendislik ve bir çok alanda hizmet veren Kara Avcı ve Akbaba Lakaplı Karol Brzozowski başta olmak üzere, General Zamowinski, Sobieszcanski, Wilkoszewski ve diğer 17 subay ise dinlerini değiştirmeden Osmanlı ordusunda hizmet etmişlerdir¹⁹⁰.

Macar ve Polonyalı olan bu mülteciler haritacılıktan topçuluğa, kimyagerlikten ressamlığa kadar Osmanlının ihtiyacı olan kadroları meydana getirmeleri bakımından büyük bir öneme sahiptirler. Çünkü bu gelen insanlar ne

¹⁸⁷ Gümüş, a.g.t., s. 62.

¹⁸⁸ İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş, İstanbul, 2006, s.148., Ortaylı, *Avr.ve Biz.* s. 148., Gümüş, a.g.t., s. 80.

¹⁸⁹ Les Turcs anciens et modernes (1869) adlı kitapta Türk milliyetçiliğini yeni bir bakışla ele almaktadır.” Mustafa Celaleddin Paşa’nın oğlu Ferik Enver Paşa’da benzer eserler kaleme almıştır. Torunu Celile Hanım’dır. Torununun oğlu da Nazım Hikmet’tir. Bkz. Ortaylı, *Avr.ve Biz.* s. 148.

¹⁸⁹ Ortaylı, *Osm. Değ. ve An. Rej. Sor.*, s. 232.

¹⁹⁰ Ortaylı, *Osm. Değ. ve An. Rej. Sor.*, s. 232-233., Gümüş, a.g.t., s. 93.

maceraperest ne de para kazanmak için buraya gelmiş insanlardır. Böylece doğrudan doğruya bir vatan arayışı içinde geldikleri bu vatana hizmet etmişlerdir¹⁹¹.

Tanzimatla birlikte yoğun bir ıslahat programına giren Osmanlı devlet adamları bu dönemde ıslahatları gerçekleştirebilmek için gerek duyduğu kalifiye eleman ihtiyacını da mültecilerin devlet hizmetine alınmasıyla sağlamıştır. Bu bağlamda mülteciler hedeflenen dönüşümün sağlanması açısından önemli bir uzman kaynağını da oluşturmuştur.

Aynı zamanda iltica eden bu mülteciler Osmanlı cemiyetinde yeni bir sınıfın ve yaşam tarzının gelmesine de ön ayak olmuşlardır. Bu gün itibariyle İstanbul'da bulunan Polenezköy o zamanki mültecilerin buraya yerleştirilmesiyle kurulmuştur ve hâla bazı Polonyalı vatandaşların yaşadığı bir yerleşimdir¹⁹².

4.2.2. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Osmanlı Askeri Islahatlarında Prusyalı Subaylar

Osmanlı ordusunun ıslahı kapsamında Alman subayların Osmanlı ordusunda görev almaları, (1789) Albay von Goltz'un III. Selim'in isteği üzerine kara birliklerini teftiş etmesi ile başlamış ve bu bağlamda II. Mahmut zamanında (1835) Moltke önderliğinde gelen ilk Alman askeri heyeti ile devam etmiştir¹⁹³.

Moltke önderliğindeki heyetin geri dönmesinden (1839) , 1882'de yeni bir resmi heyetin gelişine kadarki dönemde, Osmanlı ordusunda bir çok Prusyalı subayın görev aldığı görülmüştür. Ancak 1882'ye kadar etkin ve düzenli bir Prusya askeri yardımı söz konusu değildir. Bu bağlamda gelen isimler ya askeri anlamda resmi bir sıfatı olmayarak tek gelmiş ya da kendi ordularıyla ilişkisini tamamen keserek Osmanlı hizmetine girmişlerdir¹⁹⁴.

Bu subaylardan Osmanlı vatandaşlığını kabul ederek Müslüman olup Osmanlı ordusunda görev alan; Albay von Kuczkowsky Muhlis Paşa, Albay Wendt Nadir Paşa, Albay Schwensfuer Rami Paşa, Albay Strecker Raşit Bey, Albay

¹⁹¹ İlber Ortaylı, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 170-171.

¹⁹² Ortaylı, *Tar. ve Biz*, s. 171.

¹⁹³ Rıfat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Subayları Ve Alman Silah Sanayinin Çıkarları", *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye sunulan Bildiriler*, cilt:II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 1207.

¹⁹⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 103.

Malinowski Emin Bey, Albay Lohling Mahir Bey isimlerini almışlardır¹⁹⁵. Bu isimler arasında, Moltke'nin dönüşünden beş yıl sonra İstanbul'a gelen Topçu Üsteğmen Kuczkowsky (Muhlis Paşa), topçu sınıfının yeniden teşkilatlanması için çalışmalarda bulunduğu gibi padişah I. Abdülmecid'in isteği üzerine İstanbul polis teşkilatının da yeniden düzenlenmesi için planlar hazırlamıştır¹⁹⁶.

Albay Wendt (Nadir Paşa) 1838-1843 ve 1850-1890 yılları arasında, Albay Schwensfuer (Rami Paşa) 1838-1841 ve 1850- 1873 yılları arasında, Albay Malinowski (Emin Bey) 1846- 1869 yılları arasında, Albay Strecker (Raşit Bey) 1854-1890 yılları arasında hizmet görmüşlerdir. Bu isimler genellikle topçu eğitmen sıfatıyla topçu sınıfının talim ve terbiyesinde görev almış, Türk topçusunun yeniden teşkilatlandırılması için çalışmıştır. Aynı zamanda bu isimlerin yanında din değiştirmeden görev alan subayların isimleriye şöyledir: Graach, Falk, Rabbach, Godlewski, Jungmann, Schmidt, Becke, Wagemaan, Böhn, Wrangle ve Stolpe¹⁹⁷.

Görüldüğü üzere 1839'da Almanya'ya dönen uzmanların ardından 1868'de gelen ikinci bir grup Alman subayı ve 1875'e kadar bunlara eklenen isimlerle birlikte Osmanlı ordusunda hizmet eden Prusyalı subayların sayısı oldukça fazladır. Ancak bu subayların çoğunun hizmet etmekten çok para kazanmak için çalışmış oldukları görülmektedir¹⁹⁸.

Wallach tarafından, hiçbir resmi görevi olmadan, sadece para kazanmak için geldikleri öne sürülen, 1838-1883 yılları arasında görev alan Prusyalı subayların, Türklüğe ve Müslümanlığa geçmiş olanları bile Prusya devleti ile irtibatlarını kesmemişlerdir. Hatta Prusya devletinin Türkiye'de çalışan Prusyalı öğretmenlerin gelecekleri ve onların terfileriyle ilgilendiklerini yine Wallach'ın eserinden öğrenmekteyiz.¹⁹⁹

Bu bağlamda Alman subayların yapmış oldukları çalışmalar Osmanlı askeriyesinin ıslahından çok kendi ülkelerinin menfaatine büyük bir yol kat

¹⁹⁵Önsoy, *a.g.m.*, s.1208

¹⁹⁶Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Çev. Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2001, s.26.

¹⁹⁷Şimşek, *a.g.t.*, s. 186. (Kaynak olarak; Tahsin Esencan, *Türk Topçuluğu ve Kaynakları*, Askeri Fabrika Basımevi, Ankara, 1946, s.9-10 ve Veli Yılmaz, *Türk Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, Cem Ofset, İstanbul, 1993, s. 35-36 kullanılmış ve alıntı yapılmıştır.)

¹⁹⁸Mustafa Şahin, "Osmanlı Devletinde Yabancı Uzmanlar Aracılığıyla Batılılaşma Çabaları"- <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/11.htm->

¹⁹⁹Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s. 27 – 34.

edilmesini sağlamıştır. Bu uzmanların attığı temeller sayesinde, Osmanlı ordusunun bir yandan yabancı uzmanlar tarafından eğitilip diğer taraftan Avrupa ve Amerika'dan modern silahlarla teçhiz edildiği bu dönemde 1840'lardan itibaren büyük ölçüde kullanılan Amerika silahlarının yerini (1870'lerde) Alman silahları almaya başlamıştır. Subayların askerlik konusunda üstlenmiş oldukları vazifeleri ve diplomatik ilişkileri çerçevesinde Alman silah firmalarının Osmanlı Devleti'ne silah satışlarının tarihi 1860'lara kadar gitmektedir. 1861'de denenmek amacıyla Alman Krupp firmasına ilk top siparişleri verilmiş, bunu 1863'de 48 ve 1864'de de 64 batarya sahra topunun yine Krupp'a siparişleri izlemiş, 1869'dan sonra, firmanın İstanbul'da temsilciliği açılmıştır. Böylelikle Krupp toplarının Osmanlı pazarına girişi hızlanmıştır²⁰⁰.

4.2.3. Donanma ve Diğer Askeri Alanlardaki Islahatlarda Yabancı Uzmanlar

Haziran 1861'de Sultan Abdülmecit'in ölümü üzerine Osmanlı tahtına çıkan Sultan Abdülaziz, ilk iş olarak yayınladığı Hatt-ı Hümayun'la, halkının refahını sağlamak için çıkarılmış olan kanunların yerine getirileceğini, maliyenin düzene konulacağını, ordu ve donanmaya önem verileceğini ilan etmiş ve vaatlerini yerine getirmek için icraatlarda bulunmuştur²⁰¹.

Ancak Osmanlı Devleti bu dönemde hem içeride hem de dışarıda oldukça büyük sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Devletin mali durum çok kötü bir vaziyette olduğu gibi aynı zamanda Avrupa devletlerinin de desteğiyle Hristiyan tebaanın istekleri de artmaya başlamıştır. Bunların sonucunda Karadağ, Sırbistan, Bosna, Hersek ve Suriye'de arka arkaya isyanlar çıkmıştır. Osmanlı ordusunun bu isyanları bastırmakta yaşadığı güçlüklerse, orduyu kuvvetli hale getirmek gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Böylelikle öncelikli olarak; 1863 yılında toplanan vükela heyetinde, Islahat Fermanına* (1856) uygun olarak Müslüman olmayan halktan da

²⁰⁰ Mehmet Beşirli, " II.Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_16/09_besirli.pdf (erişim tarihi 05.02. 2010)., Önsoy, a.g.m., s.1208.

²⁰¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 3.

* Islahat fermanında Hristiyanların askerlik meselesi yeniden gündeme getirildiği gibi, askerlik yapmak istemeyenler için "bedel-i nakdi" formülü kabul edilmiştir. Bu uygulamayla ilgili detaylı ilgi için bkz; Karal, *Osm. Tar. I.*, s.252.

asker alınması meselesi görüşülmüş, daha sonra ise ordunun modernizasyonu için faaliyetlere girişilmiştir²⁰².

Bu bağlamda Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı Ordusunda yapılan ıslahatları karakter yönünden iki devreye ayırmak mümkündür. 1869 yılına kadar geçen birinci devrede ordu için yeni kıyafetler kabul edilmiş, tophane ve askeri okulların ıslahına girişilmiştir. Yine bu devrede devletin çeşitli bölgelerinden İstanbul'a getirttiği seçme askerlerle, Batı ordularındaki alayların teşkilatı esas alınarak Hassa alayları teşkil edilmiş ve orduya modern silahlar alınmıştır. Avrupa ordularında ve Osmanlı ordusunda 1841 yılına kadar kullanılmakta olan çakmaklı tüfekler, kapsüllü tüfeklerin icat edilmesiyle yerini bu tüfeklere bırakmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra Prusyalılar dakikada on beş, yirmi kurşun atan iğneli tüfekleri icat etmiştir. Sultan Abdülaziz ise, bütün ordunun son sistem tüfeklerle donatılması için Prusya'ya siparişler vermiş, bu tüfeklerden beş-altı yüz bin kadar satın alınmasını sağlamıştır. Ayrıca Alman Krup firmasından çeşitli çaplarda toplar alınarak Akdeniz ve Karadeniz boğazlarıyla, Kars, Erzurum ve Tuna sınır boyları gibi önemli yerler bu toplarla teçhiz edilmiştir²⁰³.

Padişah Abdülaziz her ne kadar ordunun son model tüfeklerle donatılmasını sağlamış olsa da askeri alanda istediği gelişmeyi sağlayamamıştır. Bu yüzden ordunun tecrübeli subay ihtiyacının farkında olan Padişah ve devlet adamları askeri okulların ıslahı üzerinde çalışmalarda bulunmuşlardır. Harp okulu için yeni binalar yaptırılmış, ilk defa askeri idadilere mecburi ders olarak Fransızca dersler için yabancı öğretmenler getirtilmiştir. Bunların yanı sıra Askeri okulların ıslahı için 1866 yılında Serasker Rüştü Paşa da bir girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla Viyana Harp Okulunda eğitim görmüş bulunan Galip Paşa Harp Okulu'na, Hubar adındaki bir İngiliz subayı da Heybeliada'daki Deniz Okuluna müdür olarak tayin edilmişlerdir. Ayrıca askeri okulların ıslahı için gerekli tedbirleri tespit etmek üzere altı Osmanlı ve üç yabancı subaydan oluşan bir komisyon kurulmuştur²⁰⁴.

Sultan Abdülaziz döneminde yapılan ıslahatların ikinci devresi olarak sayılan dönem, Ali ve Fuat Paşaların takdir ettiği Hüseyin Avni Paşa'nın 1869

²⁰² Karal, *Osm. Tar. Isl Fer. Dev.*, s.182-183.

²⁰³ Karal, *Osm. Tar. Isl Fer. Dev.*, s.184-185.

²⁰⁴ Ancak bu komisyon kısa bir süre sonra dağılmış ve Osmanlı ordusunda gereken ıslahatlar yapılamamıştır. Bkz; Karal, *Osm. Tar. Isl Fer. Dev.*, s. 186. Askeri okullarla ilgili detaylı bilgi için bkz; Ergin, *a.g.e.*, cilt: I-II., s. 480-486.

yılında seraskerliğe getirilmesinden sonra başlamıştır. Sadrazam Ali Paşa ile Girit isyanının bastırılmasında görev yapmış, azmi ve başarıları sayesinde seraskerlik makamına getirilmiş olan Hüseyin Avni Paşa 1869 yılının Haziran ayında bir kanun yayınlarak, Osmanlı ordusunda köklü değişiklikler yapmıştır. 1869 yılında çıkartılan bu kanunnameye göre ordu sayısı yediye çıkarılmış, askerlerin hizmet süreleri üzerinde de değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca Osmanlı ordusu için Prusya ordu teşkilatı esas alınarak yeni talim usulleri kabul edildi. Yabancı uzmanlardan da yararlanılarak sık sık manevralar ve harp oyunları tertip edilerek ordunun savaş kabiliyeti arttırılmaya çalışılmıştır²⁰⁵.

Bütün bu çalışmaların yanı sıra Sultan Abdülaziz, modern Türk donanmasının oluşturulması için de hiç bir masraftan çekinmemiş, zırhlı gemileri dış ülkelerden satın aldığı gibi tersaneyi de yeniden kurup yerli zırhlı gemilerin inşasına da başlatmıştır. Bu bağlamda işlerin yürütülmesi ise kurulan Bahriye nezarete bağlanmıştır. Bu devirde bir taraftan Avrupa'ya gemi siparişinde bulunulurken, diğer taraftan da tersanenin ıslahına ve buralara dış ülkelerden mühendis ve usta basılar getirtilerek, gemi inşasına başlanılmasına gayret sarf edilmiş, ayrıca bu yabancı teknisyenlerin yanlarına kabiliyetli Türk çocuklarının verilerek yetişmeleri de sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı donanması devletin dünya politikasındaki yerini tekrar faal şekilde alması için sarf ettiği gayretlere uygun bir şekilde gelişerek dünyanın üçüncü bir deniz gücü haline gelmiştir. Fakat bu büyük bir mali yükü de beraberinde getirmiştir. Alınan borçların faizini dahi ödeyemeyecek bir hale geldiği sırada, dışa bağımlı bir deniz politikası takip edilmesi devleti iflasın eşiğine getirmiştir²⁰⁶.

Bütün bunlara rağmen, yapılan ıslahat çalışmaları sayesinde, Osmanlı ordusu teşkilat ve malzeme yönünden daha kuvvetli bir hale gelmiştir. Ancak mali yetersizlikler ile bilgili ve tecrübeli komutanların eksikliği, ıslahatların hedeflenen seviyeye ulaşılmasını engellemiştir.

Osmanlı Devleti'nin 32. padişahı olan Sultan Abdülaziz, 30 Mayıs 1876 günü dönemin hükümet nazırlarından Mithat Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın tertibiyle, meşrutiyet yanlısı bir darbe ile tahtından indirilerek yerine padişah V.Murat geçirilmiştir. Ancak yeni padişahın da ruh sağlığının bozulması

²⁰⁵ Şimşek, *a.g.t.*, s.191-192.

²⁰⁶ Gencer, "Osm. Türk. Den. ", s. 584-585.

üzerine toplanan kabine, 31 Ağustos 1876'da Sultan V.Murat'ın tahttan indirilerek yerine II. Abdülhamit'in geçirilmesine karar vermiştir²⁰⁷.

4.3. I. Meşrutiyet Dönemi Askeri Islahatları Ve Yabancı Uzmanlar

Sultan II. Abdülhamit'in hükümdarlığı zamanını içeren 33 yıllık dönem (1876-1909), Osmanlı tarihinin en fazla olaylarla dolu olduğu, iç siyasi gelişmelerin en yoğun yaşandığı dönemdir. İlk anayasanın (Kanun-i Esasi)* ilanı, Meclisi Mebusan'ın kurulması, Meşrutiyetin ilanı, yeni Osmanlılar hareketi ve gelişen milliyetçilik akımları dönemin en önemli siyasi olaylarıdır.

Bu bağlamda yaşanan gelişmeler siyasal, sosyal, askeri ve yönetsel anlamda birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Ancak konumuz askeri reformlar olduğu için bu kısımda siyasi olaylara girmeyeceğiz.

Sultan II. Abdülhamit döneminde yapılan askeri reformları incelediğimizde öncelikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin büyük bir mağlubiyete uğraması, ordunun Rusya'nın ileride muhtemel tecavüzlerine karşı yeniden ıslah edilmesini kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Aynı zamanda bu döneme kadar, Türk ordusunda uygulanmakta bulunan İngiliz ve Fransız teşkilat ve taktiği bırakılmış ve yeni bir alternatif arayışı içine gidilmiştir. Bu bağlamda II. Abdülhamit'in Avrupa devletleri karşısında yeni bir unsur olarak ilişki kurmayı uygun gördüğü devlet ise, Avrupa'da yeni bir güç olarak parlayan Almanya olmuştur²⁰⁸.

Türk ordusunun tekrar güçlendirilmesi için ıslah faaliyetlerini başlatan II. Abdülhamit bu çalışmalar için öncelikle 1880 Mayıs'ında Almanya'dan askeri bir heyet gönderilmesini talep etmiştir. Almanya ise bu teklifi, güçlendirilmiş bir

²⁰⁷ Kemal Karpaz – Robert W. Zens, çev. Nasuh Uslu, "I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit'in Saltanatı (1876- 1909)", Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 291.

* Bu siyasi olayların içinde faaliyetleri ve düşünceleriyle en fazla dikkat çeken isimse dönemin sadrazamı Mithat Paşa olmuştur. Mithat Paşa, devletin varlığı için tek kurtuluş yolu olarak meşrutiyet yönetimini görmüş, Bu nedenle, başkanlığında oluşturulan bir kurul tarafından, Prusya ve Belçika anayasaları, örnek alınarak ilk Türk anayasası olan Kanun-i Esasi hazırlanmasına öncülük etmiştir. Bu anayasanın getirdiği en önemli yenilik, Osmanlı devlet yönetimine parlamento kavramını getirmiş olmasıdır. Kanun-i Esasi'ye göre oluşturulacak olan Ayan Meclisi'nin üyelerini padişah seçecekti. Mebusan Meclisi ise, halk tarafından seçilen milletvekillerinden oluşacaktı.

²⁰⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, , 3. Cilt 6. Kısım, (1908-1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1981, s. 75.

Türkiye'yi Ruslara karşı kullanma amacının yanı sıra, zaten Türkiye ile ticarete başlamış olan Alman silah endüstrisinin daha da güçlendirilmesi düşüncesi ile cazip bulmuş ve kabul etmiştir²⁰⁹. Bunun üzerine 1882 yılında Alman subayı Johannes Kaehler başkanlığında Kamphoevener, Hobe ve Ristow'un bulunduğu bir heyet Türk ordusunda çalışmak üzere Osmanlı'ya gelmişlerdir. 1883'de Colmar Freiherr von der Goltz ve başka denizci danışmanlar da gelmiş, bazı Türk subayları da eğitim için Almanya'ya gönderilmiştir²¹⁰.

4.3.1 Kaehler Heyeti ve Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Islahatındaki Çalışmaları

Kaehler ve arkadaşları, ilk iş olarak askeri ıslahatlar dahilinde padişahı aldıkları görev gereği Türk ordusunun durumunu incelemeye başlamışlardır. Yaptıkları çalışmaların sonucunda, ordunun yeniden teşkilatlandırılması, seferberlik ve eğitim gibi konuları içeren, yaklaşık 400 sayfa tutan bir muhtıra hazırlamışlardır. Ancak Kaehler ve arkadaşları Türkçe bilmediği ve ona verilen Türk emir subayı da Fransızca bildiği için, Kaehler bu muhtırayı Fransızca hazırlamış, emir subayı da Türkçe'ye çevirmiştir. Kaehler, muhtırasında Türk ordusunda nelerin eksik olduğu ve bu eksikliklerin giderilebilmesi için alınması gereken tedbirleri ayrıntılarıyla anlatmıştır.²¹¹

Kaehler'in önerilerinin uygulamasına hiçbir zaman geçilemedi. Bunun üzerine II. Abdülhamit, Kaehler'e Türk subaylarını eğitim için Almanya'ya göndermeyi düşündüğünü bildirmiştir. Padişahın talebini Almanya'ya ileten Kaehler, gönderilecek subayların seçimi ve görevlendirmenin teknik ayrıntılarını düzenleme sorumluluğunu üzerine almış böylece, bir grup genç subay Berlin'e gönderilmiştir ve bu gelenek uzun yıllar devam etmiştir. Almanya'da eğitim gören bu subaylar daha sonraları Osmanlı ordusunda ortaya çıkan Almancı akımın da başını çekmişlerdir²¹².

Bu çalışmaların yanı sıra Kaehler heyetinde bulunan, Yüzbaşı Kamphöven, 1882-1890 yılları arasında İstanbul'da görev yapmış, piyade subayı olarak heyete dâhil edilmiştir. Osmanlı Ordusunda tümgeneralliğe kadar yükselen

²⁰⁹ Ortaylı, *Osm. İmp. Al. Nüf.*, s. 104-105.

²¹⁰ Mustafa Şahin, "Osmanlı Devletinde Yabancı Uzmanlar Aracılığıyla Batılılaşma Çabaları", <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/11.htm>- (erişim tarihi: 05.01.2010)

²¹¹ Wallach, *a.g.e.*, s. 39.

²¹² Ortaylı, *Osm. İmp. Alm. Nüf.*, s.117-118.

Kamphövener, Türk topçuları genel müfettişliği yapmıştır. Süvari Yüzbaşı Von Hobe ise 1882–1896 yılları arasında Türkiye’de bulunmuş, süvari ve istihkâm tümenlerinde görevlendirilmiş ve son olarak da tümgeneral olarak Onuncu İstihkâm Tugayının komutanlığını yapmıştır. Ayrıca Topçu Yüzbaşı Ristow ise 1882–1890 yılları arasında Türkiye’de bulunmuş, Korgeneralliğe kadar yükselmiş ve Türk topçu kuvvetlerinin genel topçu komutanlığını yapmıştır²¹³.

Ancak bu görevleri üstlenen subayların yapmış oldukları çalışmalarla Osmanlı askeriyesinde yeterli gelişme kaydedilememiştir. Çünkü üniformalarını giydikleri Osmanlı ordusunu hiçbir zaman benimseyemeyen ve Türk milletini de tembel ve barbar olarak nitelendiren bu subaylar çalıştıkları mevkilerde askerle yeterli iletişimi kuramadıkları gibi ordunun ıslahı için hazırlamış oldukları planlarda da Osmanlı maliyesinin durumunu göz ardı etmişlerdir. Bu bağlamda orduyu modernize etmede ve danışmanlık görevlerinde beklenen başarıyı gösteremeyen Alman subaylarının tek başarısı, Alman silah fabrikalarına ilk yüklü Osmanlı siparişinin verilmesini sağlamak olmuştur²¹⁴. Bâbiâli’nin 21 Temmuz 1873’de değeri bir milyon Osmanlı lirası tutarındaki yaklaşık 500 topu, Alman Krupp firmasına sipariş ettiği bilinmektedir. Böylelikle zamanla Osmanlı ordusu Alman silah fabrikalarının en iyi müşterisi olmaya başlamıştır. Almanya’dan silah ithalatıysa özellikle Von der Goltz’un gelişinden sonra daha da artacaktır²¹⁵.

Kurmay Yarbay rütbesiyle Türkiye’ye gelen Von der Goltz’un Osmanlı ordusundaki görevi Askeri Okullar Müfettişliği’dir. Von der Goltz, kısa zaman içinde tuğgeneralliğe kadar yükselerek Osmanlı Askeri Okullar Genel Müfettişi olmuştur. 1885’te İstanbul’da bulunan ve Alman askeri heyetinin başkanı olan Kaehler Paşa’nın ölümü üzerine padişah tarafından bu göreve uygun görülen Goltz, Kaehler’den daha üst yetkiler alarak bu makama geçmiştir. Böylece Osmanlı askeri yenileşmesinde 13 yıl sürecek olan Goltz devri başlamıştır. 20 Nisan 1895’te mareşalliğe kadar yükselen Goltz Paşa’nın Osmanlı Ordusu’ndaki misyonu Almanya’nın Osmanlı politikasının en önemli aşamasını oluşturmuştur²¹⁶.

²¹³ Wallach, *a.g.e.*, s. 32-33.

²¹⁴ Ortaylı, *Osm. İmp. Alm. Nüf.*, s. 118-109.

²¹⁵ Önsoy, *a.g.m.*, s.1209., Ortaylı, *Osm. İmp. Alm. Nüf.*, s. 116.

²¹⁶ Güler, *a.g.t.*, s. 143.

Askeri Okullar Müfettişliği olarak İstanbul'a gelen subay eğitimi ile askeri talim ve tatbikatlar üzerinde yoğunlaşmış, askeri eğitim ile ilgili geniş kapsamlı bir reform programı hazırlamıştır. Goltz, Harbiye Mektebi'nin özellikle mezun sayısı bakımından yetersiz olduğunu belirtmiş ve mezun olan kişilerin ordunun subay ihtiyacını karşılayamayacağını savunmuş ancak sayı konusunda fazla bir yaptırım gücüne sahip olmadığını anladıktan sonra eğitim ve öğretim faaliyetlerinin iyileştirilmesi için gerekli çalışmaları başlatmıştır²¹⁷.

Bu bağlamda Osmanlı ordusunda sürdürdüğü yenileştirme planlarının sonucunda kolordu sayısının artması, yeni silahların temin edilmesini gerektirmiştir. Bir anlamda Goltz'un askeri birlikleri modernleştirme çalışması yeni silahların alımına bağlanmıştır. Goltz'un planında hazırlanan her yenilik programı, silah siparişi ile pekiştirilmiştir²¹⁸.

Böylelikle Alman silah sanayiinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tekel konumu, Colmar Von der Goltz Paşa tarafından yaratılmıştır²¹⁹. Goltz, Osmanlı askeri çevrelerinden doğrudan aldığı siparişler ile Almanya'nın Yakın Doğu'da elverişli ekonomik, siyasi ve askeri dayanak noktaları elde edebilmek amacıyla gerekli koşulları yaratmıştır. Bu bağlamda XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun cephane ihtiyacını karşılayan İngiliz ve Fransız sanayi çevrelerinin tekel konumuna büyük zarar veren Alman subayları, bu hizmetleri nedeniyle Almanya'nın Yakın Doğu'daki en yetenekli ve en başarılı temsilcileri olarak Krupp toplarının satışları için gereken imkanları sağlamışlardır. Hatta bu çalışmalar karşısında 1893'de Alman silah fabrikatörü Ludwig Loewe, Alman silah sanayii yararına gördüğü hizmetleri nedeniyle Goltz'a şahsen teşekkür etmeye gitmiş ve çalışmalarının karşılığı olarak Alman subayını bir tomar hisse senedi ile ödüllendirmiştir²²⁰.

Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetinden ayrılmasından sonra, Alman yüksek askeri makamları ve Alman hükümeti, Osmanlı Devleti'ndeki en önemli bilgi kaynağından mahrum kalmışlardır. Bu bağlamda söz konusu kurumlara

²¹⁷Ergin, *a.g.e., cilt:III-IV*, s. 890-891.

²¹⁸Mehmet Beşirli, "II.Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_16/09_besirli.pdf (erişim tarihi 05.02. 2010).

²¹⁹Ramazan Çalık, "Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) Ve Bazı Görüşleri", <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=706>.

²²⁰Rathmann, *a.g.e.*, s.32-33.

İmparatorlukla ilgili neredeyse her konuda doğru ve dolaysız bilgi vermekten çekinmeyerek Almanya tarafından bir istihbarat kaynağı olarak kullanılan Goltz Paşa'nın Osmanlı'dan ayrılışıyla, Alman hükümeti derhal yeni bir bilgi kaynağı aramaya başlamıştır. Bu tarihten I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Goltz'un görevini İstanbul'da görevlendirilen Alman askeri ataşeleri yürütmüşlerdir²²¹.

Osmanlı Ordusuysa bütün tavsiye ve çabalara rağmen 1909'a kadar doğru dürüst bir manevra ve talim yapamamıştır. Bu bağlamda Alman subayların başarısızlıkları bir anlamda kendi yeteneksizliklerinden ve ısrarla Türk dilini öğrenmeyip Osmanlıyı tanımamalarından bir ölçüde de Osmanlı subaylarının sergilediği tutumdan kaynaklanmıştır. Alman ordusunun Prusya ordusuna has kabalık ve sertlikleri ise Türk subaylarının Alman meslektaşlarına antipati duymasına neden olmuştur²²².

Aynı başarısızlık donanmanın ıslahı konusunda da yaşandı 1898 Ekiminde Alman imparatoru İstanbul'la geldiğinde kendisini karşılamak için Marmara'ya açılan zırhlının ve refakat gemilerinin kazanları patlayarak gemiler oldukları yerde kaldı. Bu rezalet Alman deniz albayı ve Osmanlı ferih Starcke'nin 1891'den beri Bahriye Nezareti'ndeki müşavirliğine rağmen yaşamıştı. Ayrıca bu dönemde Kalau von Hofe bir albay da bahriye müşavirliği yapmış, 1897 Türk Yunan savaşında donanmanın Ege'ye açılmasını emreden bahriye nazırı Hasan Paşa'yla gemilerin hiçbirinin hareket kabiliyeti olmadığını söyleyerek tartışmıştır. Subay, astsubay ve teknisyen bakımından yetersiz olan Osmanlı donanmasında tersaneler de gerekli kapasiteye ulaştırılamamıştır. Sultan Abdülhamit ise ağır mali yükü nedeniyle tersanede çürümeye bırakmış, gerekli atılımları yapamamış ve askeriye'nin takviye bütçesinde harbiye lehine bahriyede kısıntı yapılmıştır. Bu dönemde geri kalan Osmanlı denizciliğinde modernleşme Almanya donanmasından subay getirmekle başarılammıştır²²³.

Böylelikle Alman subaylarının çabalarıyla Osmanlı ordusuna yerleşen Alman sistemi sayesinde Alman silah sanayi büyük kazançlar sağlamış, Almanya'da kendi subayları tarafından yetiştirilmiş ve kendi silahlarıyla donatılmış bir müttefik kazanmıştır. Aynı zamanda bu subayların çalışmalarıyla da Osmanlı ordusunun bilgi

²²¹ Rathmann, *a.g.e.*, s.28.

²²² Ortaylı, *Osm. İmp. Alm. Nüf.*, s. 120-121.

²²³ Ortaylı, *Osm. İmp. Alm. Nüf.*, s. 105-106.

seviyesi yükselmiş ve Batı'ya yönelik bir subay kadrosu yetiştirilmiştir. Bu subay kadrosu ise ilerleyen dönemde Milli Mücadele yıllarında önemli bir rol oynamıştır²²⁴.

²²⁴ Önsoy, *a.g.m.*, s. 1213.

IV. BÖLÜM

SONUÇ

XVI. yüzyılın sonlarına kadar geleneksel yapısını muhafaza ederek muazzam sınırlara hakim olan ve Avrupa'yı titreten Osmanlı Devleti sahip olduğu güç ve mevki yüzünden yüzyıllar boyu herhangi bir değişim ihtiyacı hissetmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti bu tavrının yanı sıra sahip olduğu liyakat sahibi padişahlar sayesinde çevresindeki gelişmelere de duyarsız kalmamış özellikle askeri alanlarda ihtiyacın kendisini hissettirdiği noktalarda yeniliklerin takibini de elden bırakmamıştır. Bu noktada askeri alanda büyük önem arz eden ateşli silahların imalinde bünyesinde kurduğu taife-i efranciyan sınıfında bulundurduğu teknisyen ve zanaatkârlardan ve özellikle Hristiyan Sırp ve Bosnalı teknik elemanlardan da istifade etmiştir.

Ancak XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde büyük bir değişim yaşayan ve özellikle askeri teknolojiye kendisini hızla geliştiren Avrupa karşısında, Osmanlı Devleti üstünlüğünü yitirmeye başlamıştır. Askeri teknolojiye Avrupa'da meydana gelen gelişmeler savaş alanlarında da kendini göstererek değişime neden olmuş, böylelikle XVII. yüzyılda büyük çapta fetihlerin yerini kale kuşatmalarına bırakması, barut, top ve tüfek kullanımını zaruri hale getirmiştir. Böyle bir teknik, eğitim ve taktiğin Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturan tımarlı sipahilerde bulunmaması ise yeniden bir kuvvet oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur. Bunun sonucunda Osmanlı'nın askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda sağladığı düzeni bir bütün halinde tutan tımar sistemi ise işlerliğini yitirmiştir. Yeni bir oluşuma hazırlıklı olmayan ve teknik alanda batıdaki ilerlemelerin gerisinde kalan Osmanlı Devleti için askeri alanda gereken bu kökten değişim kısa süre de sağlanamadığından, Osmanlı askeri yapılanmasındaki bozulma direkt ve dolaylı yollardan diğer alanlara da sırayet etmiş, bu yüzden Osmanlı Devleti'nin temelleri üzerine kurulduğu kurumları büyük bir zarara uğramıştır.

XVII. yüzyılda gelen yenilgilerin ardından Osmanlı Devleti içinde bulunduğu durumu sorgulamaya başlamış, ancak ilk etapta bu yenilgilerin sebebini

geleneksel yapının bozulmasına bağlamıştır. Böylece XVII. yüzyılda yenilgiler karşısında tekrar güç kazanmak için çözümün eski düzenin ihyası ile mümkün olacağı fikri geçerli olmuştur.

Ancak Lale devri ile geleneksel düzene dönme arayışlarının yetersiz olduğu kabul edilerek ekonomik, sosyal ve bilimsel alanlarda daha ileride bulunan ülkelerden yararlanma yoluna gidilmiştir. Özellikle Lale devrinden III. Selim'e kadar geçen süreçte yenilik hareketlerinin odak noktası askeri konular olmuştur. Fakat bu yenilikler genellikle teknik konularda yapılmıştır. Ocak sistemi korunarak askeri alanda kullanılan araçlar modernleştirilmiş ve girışilen ıslahat çalışmalarında Fransız uzmanlar görevlendirilmiştir. Bu dönemde gelen yabancı uzmanların öncülüğünde Hendesehane'nin açılması, Humbaracı ocağının ıslahı gibi gelişmeler sağlanmışsa da bu uzmanlar aynı zamanda Fransa çıkarı içinde çalışmalarda bulunmuştur. Özellikle Lale devrinden III. Selim'e kadar geçen bu dönemde Fransız uzmanların Osmanlı hizmetinde yer almasıyla askeri alanda yapılan yeniliklerde Fransız etkisi ön plana çıkmış ve III. Mustafa döneminde bu ilişki resmi bir hal almaya başlamıştır.

XVIII. yüzyıl sonlarına gelindiğinde eski düzene dönme düşüncesini yerini, yenilik faaliyetleri için yapılan çalışmalar almıştır. Bu düşünce kapsamında I. Abdülhamit döneminde de Fransız uzmanlardan yararlanılmaya devam edilmiştir. Ancak 1788 Rus Fransız yakınlaşmasıyla bu süreç kısa bir süre kesintiye uğramıştır.

III. Selim'in yapmış olduğu ıslahatlarda ise özellikle donanmanın ıslahı için Amerikalı ve İsveçli subaylardan istifade edildiği gibi genel anlamda ıslahatların referans ülkesi, Rus ve İngiliz çıkarlarına karşı Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunan, Fransa olmuştur. Fransa bu dönemde bir yandan Nizam-ı Cedit askerinin yetiştirilmesi için Osmanlı'ya subay gönderirken diğer taraftan da Mısır'ı işgal planlarının hazırlığını yapmıştır. Fransa'nın ortaya koyduğu politika değişikliğini Mısır'ın işgali açıkça ortaya çıkarmıştır. Bu durum gelen subay ve elçilerin Fransa çıkarları için çalıştığını ortaya koyduğu gibi, bu dönemde yapılan ıslahatların neden yüzeysel kaldığını da anlaşırlırmıştır.

Bu yüzden II. Mahmut döneminde yapılan askeri ıslahatlarda yabancı uzmanların temini için başvurulmuş ilk isim Fransa değil Almanya olmuştur. Osmanlı ordusunun yenileştirilmesi için görevlendirilen Alman subaylar piyade ve süvari birliklerinin yetiştirilmesi ve genellikle teknik konularda hizmet görmüşlerdir. Bu

bağlamda top imali yapan fabrikalarda Almanların yanında Ermeni ve İngiliz subaylardan da yararlanılmıştır.

Ayrıca bu dönemde yenilik faaliyetlerinin hız kazanmasını sağlayacak önemli bir gelişme kaydedilmiştir. 1596'dan bu döneme kadar disiplinden sık sık ayrılan devlet için mali yük ve padişahın tahtı için devamlı bir tehlike haline gelen Yeniçeri ocağının kaldırılması ile Osmanlı reformlarının önündeki en büyük engel de ortadan kaldırılmıştır. Bu engelin ortadan kaldırılmasıyla Harp Okulu ve Tıbbiye'nin kurulması ise Türk modernleşme tarihi açısından çok önemli bir gelişmedir. Öyle ki bu kurumlarda yetiştirilen öğrenciler sadece askeri alandaki yenileşme faaliyetlerinde boy göstermemiş, XIX. yüzyılda Avrupa'ya eğitime gönderilen bu gençler, modernleşmenin itici gücünü teşkil ederek Batılı müesseselerin Osmanlı'da kurulmasına öncülük etmişlerdir. Ancak bu bağlamda kurulan Mühendishanelerde, Tıbbiye'de ve Harbiye'de yapılan çalışmalara rağmen istenilen seviyede bir eğitim sağlanamadığından yabancı uzmanlarla desteklenen ıslahat programlarına devam edilmiştir.

Aynı zamanda Tanzimat öncesi ortaya çıkan ıslahat hareketleri, Avrupa devletlerinin dolaylı etkisi ile gerçekleştirilirken Tanzimatla birlikte Avrupalı devletlerin direkt müdahaleleri söz konusu olmuştur. Özellikle II. Mahmut döneminde Moltke önderliğindeki heyetin Osmanlı'ya gelişiyle başlayan Alman subayların çalışmaları ile bu ıslahat süreci Osmanlı Devleti'nin dışa bağımlılığını pekiştirmiş ve dış borçlanma mali olarak devletin tamamen darboğaza girmesine neden olmuştur. Ayrıca Alman subayların askeriye'nin ıslahı kapsamında yapmış olduğu faaliyetlerin olmazsa olmaz destekleyicisi niteliğinde Osmanlı'ya sunduğu Alman silahlarıyla ordunun donatılması teklifleri, Osmanlı'yı Alman silah sanayisinin en önemli müşterisi haline getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin XX. yüzyıla kadar askeri alanda sürdürdüğü ıslahat faaliyetleri ve bu faaliyetlerdeki yabancı uzmanların istihdamı genel anlamda değerlendirildiğinde; Osmanlı Devleti kendi bilgi birikimleri ve donanımları çerçevesinde, askeri alanda karşılaşılan yeni sorunlara yeni cevaplar geliştirebilen, esnek bir yönetim anlayışına sahip olduğu gibi ihtiyaç ortaya çıktığında bu yaklaşımın pratiğe geçmesini çoğu zaman mümkün kılabilmektedir. Bu bağlamda ithal ettiği yeni teknolojileri kullanabilmek adına ihtiyaç duyduğu uzman ve teknisyenleri

Avrupa'dan getirterek istihdam etmiş ve bu uzmanların yanında yeni teknolojilerin kullanımı için gereken elemanı da yetiştirerek çok sayıda teknisyene sahip olmayı bilmiştir. Ancak bütün bu faaliyetleri sürdürürken kendisini Batı'daki gelişmelerden bağımsız kılacak yeni teknolojiyi geliştirme ve üretme imkanı sağlayacak tedbirleri alamamıştır. Bu durum ihtiyaçların temini üzerine ithalat bağımlılığını doğurduğu gibi askeri anlamda yapılan yenileşme faaliyetlerinde yabancı uzmanların etkinliğinin artmasına da neden olmuş ve bu uzmanların Avrupalı devletlerin çıkarları üzerine faaliyetlerde bulunması için uygun ortamı hazırlamıştır.

Osmanlı askeri ıslahatlarıyla her ne kadar askeri anlamda başta olmak üzere batılı eğitim kurumlarının kuruluşu ve işleyişinin temini sağlanmışsa da bu alanda istenilen yeterli gelişme kaydedilememiştir. Osmanlı Devletinin modernleşme hareketleri kapsamında, Avrupa devletleri gözlerini diktiği Osmanlı topraklarına sahip olabilmek için bir yandan onun kendi uygarlığının nimetlerine yönelmesini desteklemiş, diğer yandan onu bir kimlik kargaşasına sürükleyecek kültürel ve siyasi propagandayı yürüterek ekonomik olarak kendisine bağlı kılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ABOU-EL-HAS, Rıfa'at, *Modern Devletin Doğası, XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Oktay Özel-Canay Şahin, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

ADIVAR, A.Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet (Osmanlı Tarihi)*, C.3-5, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994.

AK, Bilal-ATAÇ, Adnan, *Osmanlı Devletinde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu, Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 2000.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

AGOSTAN, Gabor, *Barut, Top, Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü Ve Silah Sanayisi*, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

BOSTAN, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

_____, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII. Yüzyılda Tersaneyi Amire*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

DAVINSON, H. Roderic, *Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923)*, çev. Mehmet Morali, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.

ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi, (İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri)*, cilt: I-II., İstanbul, 1977.

_____, _____, cilt: III. IV.

ERYILMAZ, Bilal, *Tanzimat Ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000.

GÜLEN, Nejat, *Şanlı Bahriye (1773-1973), (200 Yıllık Belgeseli)*, Kastas Yayınevi, İstanbul, 2001.

GÜLERYÜZ Ahmet -LANGENSIEPEN Bernd, *Osmanlı Donanması (1827-1923)*, Kaptan Yayıncılık, İstanbul, 2007.

GENCER, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.

HAKSUN, Korel, *Tarihten Notlar II*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004.

HAYTA Necdet- ÜNAL Uğur, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi Özbaran Ofset Matbaacılık, Ankara, 2008.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Büyük Cihandan Frenk Fodulluğuna*, İletişim Yayınları, 1996.

_____, *Osmanlılar Ve Batı Tenolojisi, Araştırmalar Yeni Görüşler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1992.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin- ŞEŞEN Ramazan- BEKAR M. Serdar- GÜNDÜZ Gülcan (Hazırlayanlar), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi, İslam Tarihi Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)*, Yıldız Yayıncılık, İstanbul, 2004.

İNAL, Halil İbrahim, *Osmanlı Tarihi*, Nokta Yayınevi, İstanbul, 2007.

İNANCIK, Halil- SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix yayınevi, Ankara, 2006.

İLKİN, Selim – TEKELİ, İlhan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim Ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu Ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

KALAYCIOĞLU, Esin – SARIBAY, Ali Yaşar, *Türkiye'de Politik Değişim Ve Modernleşme*, Alfa Aktuel yayınları, İstanbul, 2007, s.7.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa yayıncılık, İstanbul, 1996,

KARAL, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, cilt.I., Ankara, 1990.

_____, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

_____, *III. Selim'in Hatt-ı Hümayunları (Nizam-ı Cedit)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

KOÇER Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

KURAN, Ercüment, Der. Mümtaz Türköne, *Türkiye'nin Batılılaşması Ve Milli Meseleler*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kumu Basımevi, Ankara, 2004.

LOTHER, Rathmann, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, çev. Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2001.

MC CARTHY, Justin, *Osmanlı'ya Veda, İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006.

MOLTKE, Helmut Von, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)*, çev. Hayrullah Örs, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1960.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat Kurumları Ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. I-II, C.III-IV, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

MÜTEFERRİKA, İbrahim, *Milletlerin Düzeninde İlmi Usüller*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

ORTAYLI, İlber, *Tarihin Işığında*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009.

_____, *Tarihimiz Ve Biz*, Timaş, İstanbul, 2008.

_____, *Osmanlı'da Değişim Ve Anayasal Rejim Sorunu, Seçme eserler II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008,

_____, *Osmanlı'da Alman Nüfuzu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

_____, *Osmanlı'da Milletler Ve Diplomasi, Seçme Eserler III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

_____, *Avrupa ve Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2007.

_____, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş, İstanbul, 2006.

_____, *İmparatorluğun En uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1983.

ÖZKUL, Osman, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*, Bir Harf Yayınları, İstanbul, 2005.

SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, Cilt I, E Yayını, İstanbul, 2008.

Şani-Zade Mehmed Ata'ullah Efendi, *Şani-zade Tarihi (Osmanlı Tarihi 1808- 1821)*, Hazırlayan: Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.

ŞEN, Adil, *Osmanlı'da Dönüm Noktası (III.Selim Hayatı ve Islahatları)*, Fecr Yayınları, Ankara, 2003.

SOMÇAĞ, Selim, *Osmanlı Ve Batı*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008, s. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C.3, 6. Kısım, (1908-1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1981

TOTT, Baron de, *Türkler (XVIII. Yüzyılda Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar)*, Elips Yayınları, Ankara, 2004.

TURAN, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, (Türk Dünya Nizamının Milli, İslami Ve İnsani Esasları)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, cilt IV/2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

_____, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

WALLACH, Jehuda L., *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985.

Makaleler:

ALTUNTEK, Serpil, İlk Türk Matbaasının Kuruluşu Ve İbrahim Müteferrika, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 10, Temmuz 1993.

ATEŞER, Rıfık Aziz, "Osmanlı Askeri Gücüne Yeniden Etkinlik Kazandırmaya Yönelik Islahat Girişimleri", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.368.

AYHAN, Halis, "19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kurulan Cemiyet-i İlmiyelerin Eğitim Ve Öğretim Çalışmaları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.261

BİLİM, Cahit Yalçın, "Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması-Askeri Okullar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999,

BOPP, August, XVIII. Asırda Fransa ve Türk Askerliği, Çeviri: A. Refik, *Türk Tarihi Encümeni Mecnuası*, Yeni Seri, C.4, Mayıs 1930, s.21.

BOSTAN, İdris, "Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri ", Ed. Coşkun Yılmaz – Necdet Yılmaz, *Osmanlılarda Sağlık I*, Biofarma Yayınları, İstanbul, 2006,

_____, "Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

CEVİZOĞLU, Hüseyin, "Osmanlı'da Çağı Yakalama Çabaları ve Bunlara Karşı Direnişler", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001,

ÇADIRCI, Musa, "Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.804

_____, " Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792- 1869), *I. Askeri Tarih Seminerleri Bildirileri II*, Ankara, 1983. s. 85-92.

ÇALIK, Ramazan, "Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) Ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, sayı 36, Kasım 1996.

ÇETİN, Birol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknolojilerin Takibi (1700-1900)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.812.

DAĞI, D. İhsan, "Osmanlı Reform Hareketleri Ve Avrupa Faktörü", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.322.

GENCER, Ali İhsan, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik ", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. s.596.

GÜLSOY, Ersin, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Akdeniz'de Osmanlı Hakimiyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Osmanlı Esas Yapısının Bozulması Ve Islahı Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

KAÇAR, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mühendishanelerin Kuruluşu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

KARAGÖZ, Mehmet, Osmanlı Devlet'inde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara, 1995.

KARPAT Kemal – Robert W. Zens, çev. Nasuh Uslu, "I. Meşrutiyet Dönemi Ve II. Abdülhamit'in Saltanatı (1876-1909)", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

KAYALI, Kurtuluş, "Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketi Ve Ordu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yayınları, 1999.

KAHYA, Esin, "Osmanlılardaki Bilimsel Çalışmalara Genel Bakış", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

MURPHY, Rhoads, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askerî Uygulamalardaki Rolü", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, ed. E. İhsanoğlu, İstanbul 1995.

ORTAYLI, İlber, "XIX. Asır Yakın-Uzak Tarihimiz", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.46.

ÖZKAYA, Yücel, "III. Selim Döneminde Kara Ordusunda Yapılan Yenilikler", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

ÖNSOY, Rıfat, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Subayları Ve Alman Silah Sanayinin Çıkarları", *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye sunulan Bildiriler, C.II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

ÖZCAN Abdülkadir, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.249

ÖZKAN, Cemal, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Ordu", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984,

SHAW, Stanford, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III.Selim Ve Sultan II.Mahmut Dönemleri”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

ŞİŞMAN, Adnan, “XIX. Yüzyıl Başlarında Fransa’daki İlk Osmanlı Öğrencileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002,

TAŞKIRAN, Cemalettin, “Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999,

TERZİOĞLU, Arslan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitiminin Batılaşması”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999

TİMUR, Taner, “Osmanlı Ve Batılılaşma”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002,

TÜRKÖNE, Mümtaz’er “Tanzimat Fermanı Ve Mehmet Sadık Rıfat Paşa”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

UNAT, Yavuz, “Osmanlı Teknolojisine Genel Bakış”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

ÜNAL, Osman, “Nizam-ı Cedit ve Sekban-ı Cedit Denemeleri ile Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılması”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II* (Sunulmayan Bildiriler), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, “Nizam-ı Cedit Döneminde Osmanlı Devleti’nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999

YALÇINKAYA, Alaaddin, “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim Ve Diplomasi Dönemi”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

ZAKİA Zahra, “ Sultan II. Mahmut’un Reformları (1808- 1839)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Tezler:

ŞİMŞEK, Ali Rıza, *Osmanlı Ordusunda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları Ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2006.

GENÇ, Elif Süreyya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Ve Buhar Makineleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

ÜNSAL, Fatih, *Modernleşme Dönemi Osmanlı Devleti Kara Kuvvetleri (1826–1876) (Tersilâti-Gelişimi)*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2007.

DOĞAN, Mehmet, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Askeri Islahatları (1703-1789)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.

GÜMÜŞ, Musa, *1848 İhtilâlleri Sonrasında Osmanlı Devleti'ne Sığınan Leh Ve Macar Mültecileri'nin Osmanlı Modernleşmesine Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

KÖKSAL, Nursel, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askeri Eğitim Sistemi (1840–1908)*, Kırıkkale üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Kırıkkale, 2007.

YELKENCİ, Ömer Faruk, *Türk Modernleşmesinin Osmanlı Kökenleri: Sultan II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Konuları*, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim ve Yönetim Denetimi Yüksek Lisans Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

AYDIN, Yusuf Alperen, *Osmanlı Denizciliği(1700-1770)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

GÜLER, Zeynep, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde Von Der Goltz Paşa'nın Rolü*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2007.

İnternet Kaynakları:

BEŞİRLİ, Mehmet, "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı'da Alman Silahları",
http://www.dilbilimi.net/osmanli_arastirmalari.htm#genel_makaleler
http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_16/09_besirli.pdf
(erişim tarihi 05.02. 2010)

KAÇAR, Mustafa, "Osmanlı Hizmetindeki Mühtedi Avrupalılar", Osmanlı
Bankası Arşiv Ve Araştırma Merkezi,
http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0708.html, (12 Aralık 2007)

OKUMUŞ, Ejder, "III. Selim Dönemi Yenileşme Çabaları",
http://www.akader.info/KHUKA/2005_mart/20-24.pdf, (27.03.2005)

ÖZ, Mehmet, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar Ve Islahat
Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme",
<http://www.akademiktarih.com/onyedinci-yuzyilda-osmanli-devleti-buhran-yeni-sartlar-ve-islakat-cabalair-hakkında-genel-bir-dege.html/>

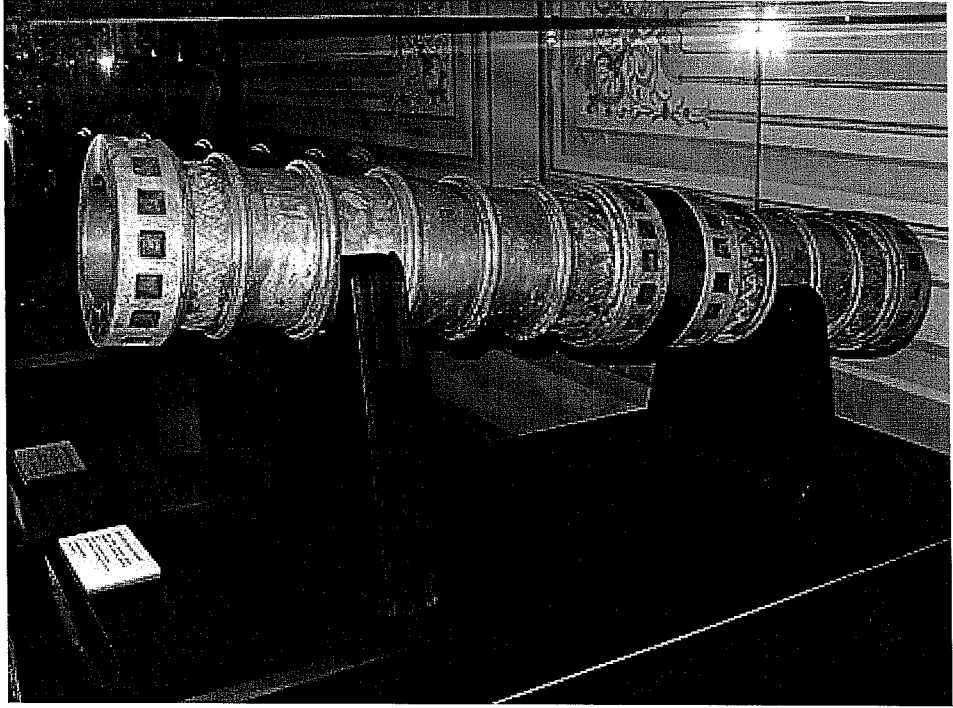
ÖZCAN, Besim, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesindeki Yabancı
Uzmanların Görevlendirilmesi",
<http://esbd.atauni.edu.tr/index.php/esbd/article/viewPDFInterstitial/5/7->
(erişim tarihi: 05.02.2010)

ŞAHİN, Mustafa, "Osmanlı Devletinde Yabancı Uzmanlar Aracılığıyla
Batılılaşma Çabaları"
<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/11.htm->
(erişim tarihi: 05.01.2010),

<http://papatya.kizkulesi.net/2009/05/yildiz-sarayi.html>

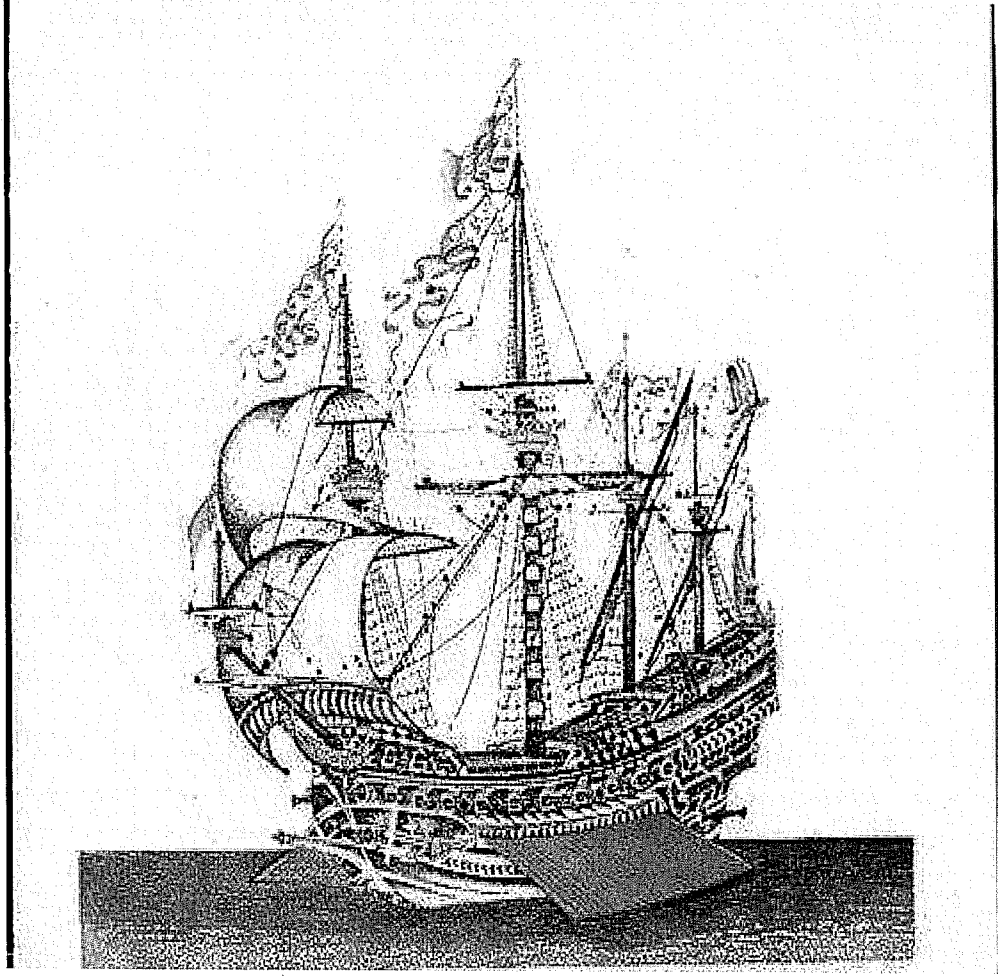
EKLER

EK 1²²⁵

İstanbul Kuşatmasında Kullanılan Şahi Top

²²⁵ <http://papatya.kizkulesi.net/2009/05/yildiz-sarayi.html>

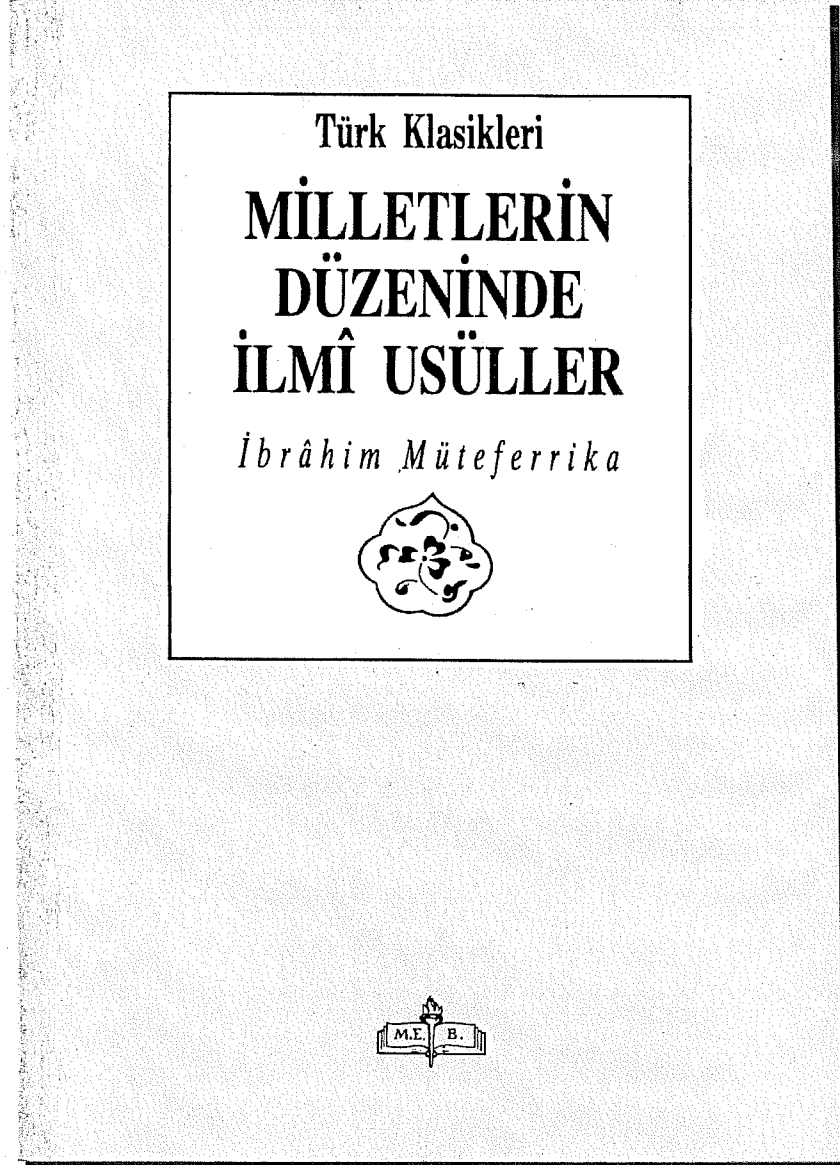

1496'da II. Bayezid'in yaptırdığı göke

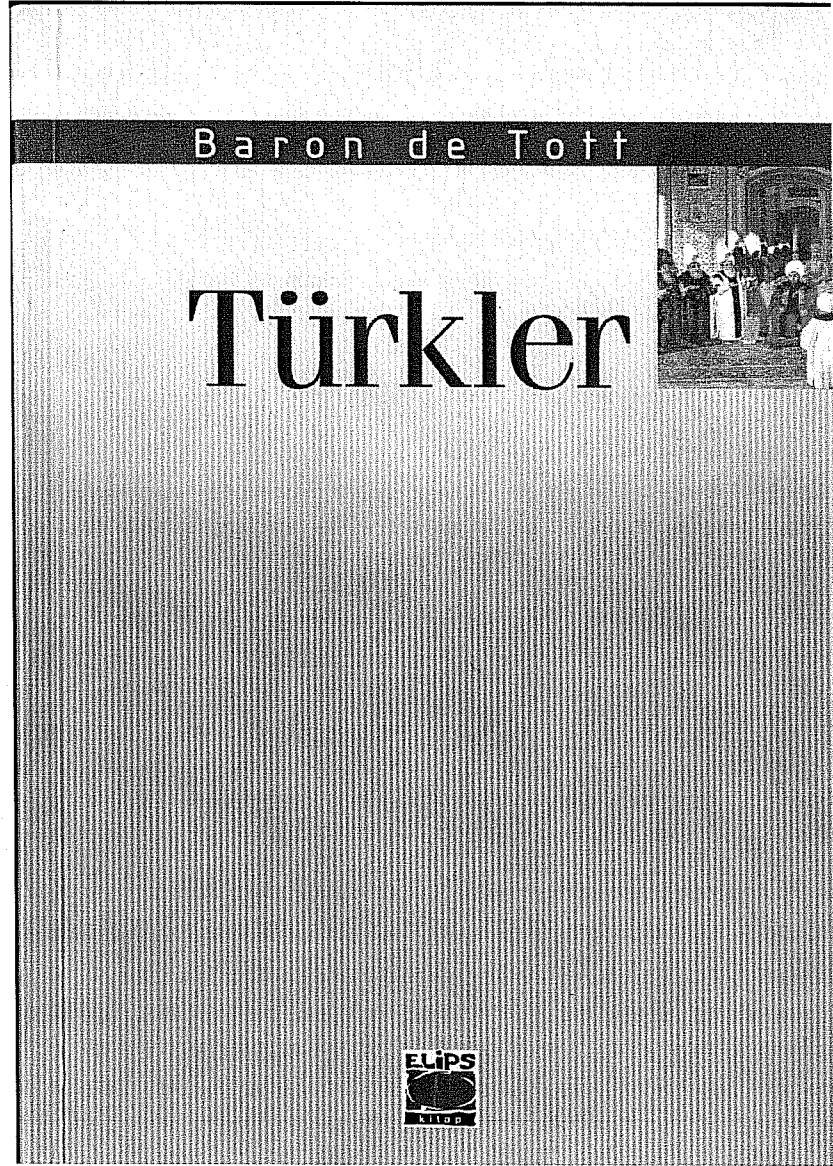
Çizim XVII. Yüzyıl sonu.

(Katip Çelebi, Tuhfetü'l Kibar, TSMK, Revan, nr. 1192, vr.16)

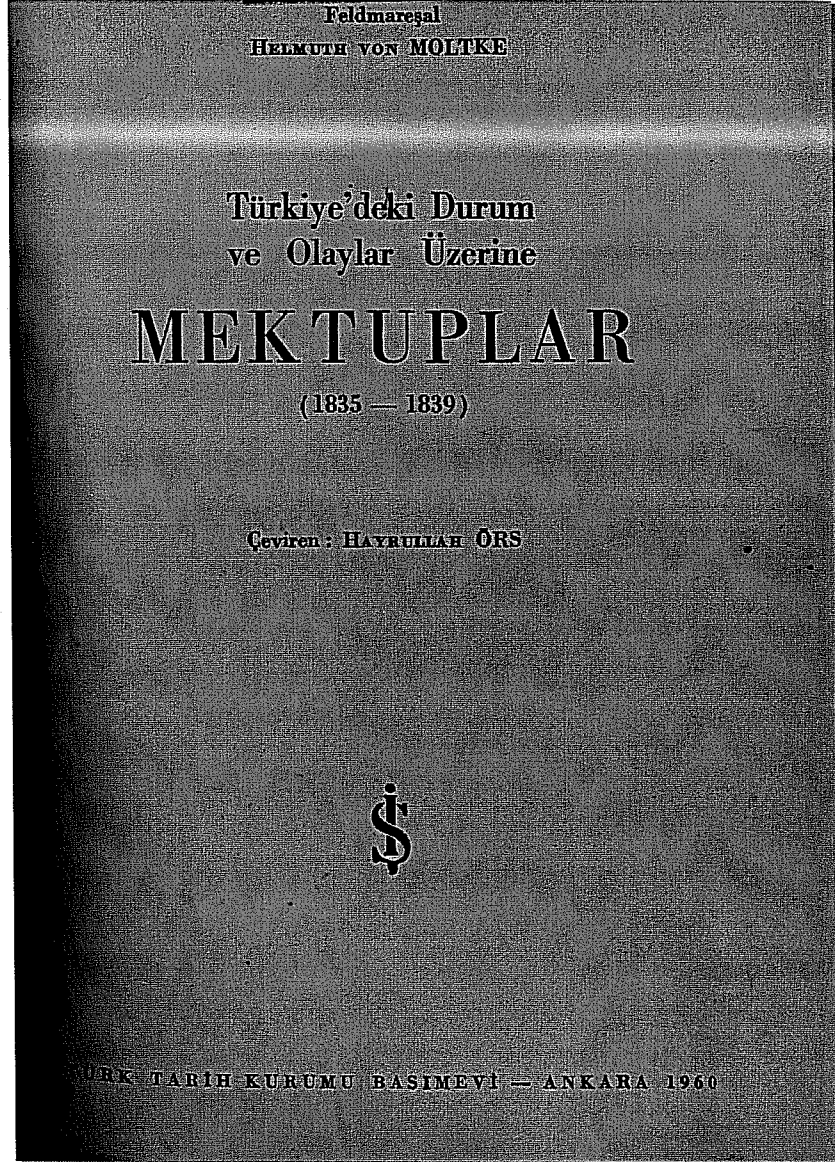
²²⁶ İdris Bostan, " Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri ", Ed. Coşkun Yılmaz – Necdet Yılmaz, *Osmanlılarda Sağlık I*, Biofarma Yayınları, İstanbul, 2006, s.113.

²²⁷ İbrahim Müteferrika, *Milletlerin Düzeninde İlmî Usûller*, Sadeleştiren: Ömer Okutan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

²²⁸ Baron de Tott, *Türkler (18. yüzyılda Türkler Ve Tatarlara Dair Hatıralar)*, Elips Yayıncılık, Ankara, 2004.

²²⁹ Helmuth Von Moltke, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)* , çev. Hayrullah Örs, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960

ÖZGEÇMİŞ

Hatice ARSLAN, 01.01.1986 yılında Seydişehir’de doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Seydişehir’de tamamlayarak, 2003 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne girmiştir. 2007 yılında buradan mezun olan Hatice Arslan, 2008 yılından beri Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarih bölümünde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Hatice ARSLAN, 01.01.1986 yılında Seydişehir’de doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Seydişehir’de tamamlayarak, 2003 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne girmiştir. 2007 yılında buradan mezun olan Hatice Arslan, 2008 yılından beri Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarih bölümünde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.